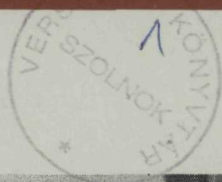

JÁSZKUNSÁG

AZ MTS JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA

BARTHA JÚLIA

Keleti utalások szóláshagyományainkban

A proverbiumok, a tágan értelmezett szóláshagyományok, közkeletű nevükön szólások, közmondások olyan bravúrai a népnyelvnek, amelyek nélkül szegényebb lenne műveltségünk. A magyar proverbiumok kialakulásáról, történeti rétegeiről keveset tudunk, feltehetően van honfoglalás előtti réteg, és nyilvánvalóan az újabb keleti műveltségáttöréssel kerültek hozzánk későbbiek is, amint ezt az azonos értelmű vagy éppen tükörfordítású szólásainkból és közmondásainkból gyanítani lehet. Ha valaha lehet erről a folklór műfajról, eredetéről, történeti rétegeiről és az átadás-átvétel irányairól tiszta képet kapni, csak akkor lehet, ha a saját és a rokon népek proverbium kincsének felgyűjtésére is módszeres összehasonlító vizsgálatára sor kerül. Addig „Ahány szólás, annyifelé lehet nyomozni. Éppen ezért a magyar proverbium kincs egészéről csak akkor állapíthatunk meg érvényes tanulságokat, ha egész tömbjeit kíséreljük meg datálni, elrendezni.” — írja Voigt Vilmos.¹ A folklórkutatás új útját, szép lehetőségeit kínálja ez az irány. A kezdeti lépéseken rég túl vagyunk, hiszen középkori közmondásainkat összegyűjtötték, a reformáció idejéből valókról is sokat tudunk. Első proverbium-gyűjteményünk Baranyai Decsi Csímore János (1598) munkája, a másik korai vállalkozás 1713-ból való, Kis Viczag Péter gyűjteménye, amelyben másfél ezernél több magyar szólás olvasható.²

A Magyar Példabeszédek és jeles mondások 1820-ban Szegeden megjelent Dugonics András gyűjteménye tízezerénél több adatával páratlan vállalkozásnak tűnt, azonban a proverbium-kutatást és hiteles gyűjtést Erdélyi János neve fémjelzi, aki 1851-ben adta ki a *Magyar közmondások* könyvét. A XX. századi kutatásban a nyelvészek jeleskedtek, a legutóbbi időszak O. Nagy Gábor eredményeit hozza, aki több közmondás eredetének magyarázatát adta és foglalkozott a szólás definiálásával. Szép összehasonlító munkák is megjelentek, európai és távolkeleti (kínai—koreai—japán) kapcsolatokkal Paczolay Gyula írásaiiban találkozunk. Magyar—román összehasonlítóval Vöő István, francia és európai relációval Barta Péter foglalkozott.³ Paczolay Gyula tett eddig a műfajért a legtöbbet. Úgy gyűjtötte össze világméretű adatait, hogy e szövegek milyen mértékben vannak meg az európai népeknél. Török—magyar vonatkozású vizsgálatokról eddig alig tudtunk; csupán Paczolay Gyula érintette néhány közmondás vonatkozásában.⁴ Jó lehetőséget kínál a kutatáshoz az a körülmény, hogy az alapgyűjtéseket elvégezték a törökök, mintegy tíz-tizenöt éve megjelentek azok a kötetek, amelyekre támaszkodva megindulhatna a munka. Külön említésre méltó vállalkozásnak tartom Nejat Muallimoglu szerkesztésében 1983-

-ban Isztambulban megjelent Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdas Kelimeler című terjedelmes kötetet, amelyben szólások, közmondások, kifejezések és rokon értelmű szavak gyűjteményét tárja elénk.⁵

A másik alapmunka az a háromkötetes közmondásgyűjtemény, amely Ömer Asim Aksoy szerkesztésében jelent meg Ankarában, s 1984-ben már negyedik bővített kiadását is megélte. Jó összefoglalónak tűnik abból ítélve, hogy az újabb kiadás bibliográfiája az előző 431 helyett már 730 forrásmunkát említ meg, egyben áttekintést ad a proverbiumok gyűjtésének megindulásáról. A kezdetét jelzi Celebioglu, Abdülhalim Hakki 1314—1423 (1898—1908)-ban megjelent gyűjteménye.⁶ (A kiadás évét akkori szokás szerint mohamedán időszámításban adta meg.) Külön érdeme még ennek a munkának, hogy a harmadik kötet az előző kettőben fellelhető 7853 szólás és közmondás tárgyszógyűjteményét teszi a kutatók keze alá. A dobrudzsai török gyűjtemény hasonlóan jó kutatási alapot kínál, jöllehet, hogy a Bukarestben, 1981-ben Mehmet Ali Ekrem szerkesztésében megjelent Bülbül sesi (Csalogányének) 520 közmondást és 30 találókérdést hoz.⁷ Arról, hogy a közép-ázsiai törökség kultúrájáról vannak-e hasonló mutatóványok, egyelőre nem tudunk. A Szovjetunió felbomlása után a nemzeti önállósodási törekvések a történeti munkák kiadásának kedveztek, remélhetőleg a folklórkutatások is fellendülnek.

Tárgyunk szempontjából fontosak azok a gyűjtemények is, sőt azok az igazán fontosak, amelyek a helyi, kunsági tudást reprezentálják. A XIX. század végén induló gyűjtésre bizonyosság Baksai Károly Kunsági szólások címmel 1884-ben megjelent írása⁸, valamint Faragó János Karcagi tájszók című cikke.⁹ Úgy tűnik, a Kunság több helyiségét érintette a gyűjtési kedv, amelynek eredményét a századvégi Magyar Nyelvőr rendre leköszölte. Apró, de annál fontosabb közléseket olvashatunk Illéssy János,¹⁰ Kovács József,¹¹ Lőrincz Károly,¹² Mezey Ferenc,¹³ Papp Antal,¹⁴ Simonyi Elek,¹⁵ Stromp József,¹⁶ és Szabó Imre¹⁷ tollából.

Mindezek a lépések jelentékenyek ugyan, de csupán az alapot képezik. Egy-egy szólás, vagy a szóláshoz közel álló káromkodás hátterének, más kultúrákhoz való kapcsolatának megvilágítását Györffy István kezdeményezte. Levéltári forrásokban, protokollumokban, peres iratokban talált, vagy éppen közzsájon forgó szólások magyarázatát firtatva a proverbium-kutatás számára nagyon lényeges irányt sejtetett. Kisebb vitának is beillő cikkezés követte az Ethnographia 1936—38-as évfolyamaiban.¹⁸ A kiváltó ok, a vitaindító írás Györffy egy apró közleménye, a „farkasgégén eresztett” szólás.

Az egész Tiszántúlon ismert szólás volt a *farkasgégén eresztett*, amivel a zabolátlan gyermeket illették. A mára már értelmét veszített mondás eredetére a népi méhészkedésben talált magyarázatot. A néphit varázserőt tulajdonított a *farkas gégéjének*. Az elejtett farkas szárított gégéjét a méhkas röptető nyílásába tették. Egy 1748-ból való kézírásos méhészkönyv, Szíki Botskai János „az Kraszna Horváthi Reformáta Szent Eklésiának Lelki Pásztora” írta a „méhvel való tavaszi dajkázkodásról” szóló fejezetében: „Legjobb a méhet kitenni Szent György havának első hetében Szeredán estve, kivált, ha szép tiszta idő vagy, akkor meg fúván a fellyebb megmondott mód szerint, Tsötörtökön reggel ki botsátani, ha tsak ‘a szegénnyire is jó kasokat tenni, inkább nem járja a szél, körül fel lévően töltve, lyuka meg kitsinyítve, inkább tudgya magát oltalmazni mások ellen, mivel Tavasszal igen találkoznak kóborló prédáló méhek, kivált a gyengéi és jól kell gondot viselni, mert azt szokták hamar felpraedálni; némellyek ördögössön is botsátják ki a méheket, megtanítja az ördög, így szolgáltatya Magát vélek; némellyek *farkas gégén* is bocsáttyák, el hidd, ha az farkas gége mellett Ördögösséget nem tud, haszontalan; némeljek *fehér gyapjunn*, hogy szelidebbek legyenek, némellyek *kakas vériben* megmártott veress posztón.”¹⁹ Ugyancsak innen egy másik idézet: „Boszorkányos és igéző szemű embertől oltalmazd a Méhedet, nem

különben hőszi asszonytól. A *Farkas Gégén* ki bocsátott Méh is nem ártalmas, ha ördöngösség nélkül vagyon.” Utóbb, már a farkasgége megidézése is elegendőnek bizonyult, erre enged következtetni a fából faragott farkasfej a méhkasok röptető nyílásában. Györffy idézett munkájában bemutat egy ilyen méhkast a Magyar Nemzeti Múzeum akkori néprajzi gyűjteményéből.²⁰ A farkasgége varázserejére erdélyi adatokat is említ Györffy; Kolozs megyében ha azt akarták, „hogy a mihek gonoszok ne legyenek, tavasszal először farkas gégén bocsátják ki”, „Hogy a tolvaj méhek a kasba ne járjanak tavasszal először *farkas gégén* kell kibocsátani őket.”²¹ „Ha a kocsis *farkasgégét* kaphat, szerencsés lesz, ha akarja, az ellenséges kocsisát helyt meg tudja állítani, s a lovait sohase is tisztogatja mindig tiszták ha azokat *farkasgégéről* itatja.” — szól egy szép tordai adat.

Székelről való a következő: „A csirkéknek legelső eledelt farkasgégén át kell gyúrni, s a méheket tavasszal hasonlóan azon keresztül bocsátani ki legelőször, hogy erőteljesek legyenek.”

A farkasgége mint varázslószer analógiái Erdélyen át Anatólia felé mutatnak kapcsolatot.

A farkasgége termékenységvarázsló hatására török szakirodalomból is ismerünk adatokat. A Földközi-tenger partvidékén, Mersin környékén a gyermeket akaró asszonnyal *farkashúst* etetnek.²² Kelet-Anatóliában főleg, de Orhan Acipayamli kiváló gyűjtésének köszönhetően Anatólia más vidékéről, így a belső-anatóliai Kayseri és a nyugat-anatóliai Balikesir vidékéről is ismert, hogy ha fiúgyermek született a családba, szárított *farkastorokkal* egy szent helyen az apa fejét háromszor megkerekítik.²³ Magam egy kappadokiai városkában, Avanosban, 1991-ben Ali Sibik fazekasmester műhelyében láttam olyan ivókorsót, ami tátott szájú farkasfejet ábrázolt. A fazekas azt mondta „a bor istenének tiszteletére” isznak ebből a nyilvánvalóan kultikus edényből. Ez ugyan nehezen fér össze a muzulmánok börtölalával. Valószínűnek tartom, hogy az edény esetében a forma megmaradt ugyan, de funkciója bizonyos bizánci kultúrhatóástól érintve átalakult. A törökök farkastiszteletét jelzi még, hogy a nagy közmondásgyűjteményben 23 farkassal kapcsolatos szólást és közmondást jegyeznek.²⁴

A kunsági néphit más vonatkozásban is számon tartja a farkast. Rontószerként ismerték a farkasint. Karcag város 1758. évi jegyzőkönyvében²⁵ olvasható egy bűnügy kapcsán feljegyzett tanúvallomásban, hogy „Ez a pogány Aggod Jánosné lopta el az én sajtomat de *farkas inat* vetettek reá.”²⁶

A farkas-ínnal való rontást erősíti egy másik, XVIII. századi kunsági adat. A „kunhegyesi tolvaj és boszorkány Gorzsás Susa” 1768-ból, mivel a tanúk ellene vallottak, a bíróságnak arra a kérdésére, hogy igazuk van-e, Zuzsa szomorúan így felelt: „Farkasinat, gyöngyöt, s’ kölest eleget hánytak már rám.”²⁷

A farkasín varázserejébe vetett hitet a baskír párhuzam világítja meg. A baskírok „gyűjtötték a farkasok Achilles-inát, hogy a ló- és egyéb tolvajlásoknál rontó, és kuruzsló asszonyok elégettek azzal a célzattal, hogy az ínhoz hasonlóan a tolvaj inai is összezugorodjanak, s így annak nyomára jöjjenek.” — írja Tagán Galindzsán,²⁸ akinek számos kiváló közlést köszönhet a magyar néprajz. Úgy tűnik, a néphit e különös színfoltja, a kun műveltségnek olyan töredéke, amely azonos formában és jelentésben őrizte meg a Volga—Káma vidéki kipszak törökségi kultúra egy szép elemét.

Káromkodások

Nehéz a káromkodás műfaji meghatározása, gyűjtése is igen óvatos, lejegyezni pedig végképp csak a szalonképes formát szokták, ott is kipontozva a nyomdafestéket nem tűrő kifejezéseket. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni a káromkodásokat, nemcsak azért, mert köznyelvünk mindennapos részévé váltak, hanem azért is, mert a kutató számára érdekes tanulságokkal szolgálhatnak, hiszen az elmúlt századok peres iratai a cifra káromkodások színe-virágját tartalmazzák.

Tartalmát tekintve improvizatív, a népnyelvi fantázia pillanatnyi megnyilvánulásának tekinthető, bár egy részük állandósult szókapcsolat. Alkatilag a szólásokhoz áll közel,²⁹ ezért tárgyaljuk a proverbiumok fejezetnél. Formájukat tekintve olykor az átokhoz hasonlítanak, ami ugyancsak figyelemre méltó a folklór szempontjából, hiszen az átkok őrizték meg a betegségek jó részének népies elnevezését.

Nem lehet tudni pontosan, mikor alakult ki a káromkodás szokása. Nem valószínű, hogy „keleti hozadéka” a népi kultúrának. A török káromkodások — úgymint: „Isten verjen meg!; Tűz égessen meg!; Ne láss több napot!; Kezed, karod törjön!”³⁰ enyhe kifejezések azokhoz a cifra szókapcsolatokhoz képest, amelyekkel a magyar illetve (és teszi még ma is) a fajtáját. Györfly István a keresztény vallás gyakorlásának hiányában — pogány mivoltunkban —, valamint a nemzedékről nemzedékre szálló katonáskodásban véli a káromkodás gyökerét.³¹ Azt azért túlzás lenne hinni, hogy „az isten lovának műveltetése” a sámánhit emléke lenne népi kultúránkban. Tény, hogy a török világban a káromkodás, a török-tatár szidása hazafias kötelességnek számított, „hajdúbeszédnek” mondták a cifra káromkodásokat. Györfly a levéltári források alapján szép gyűjteményt közöl³² Úgymint: „Tatár égesse meg a lelkét! Tatár kössön hermec szíjára! Török a lelketek! Tatár teremtette! Három görög, három török, hat pogány! Tatár kötözzé fel!” A ronda beszéd oly mértékben elharapódzott, hogy a káromkodások és egymás őseinek hetedízíglen való szidása rendre az előljáróságig vitte a veszekedőket.

Az egyházi tiltások mellett a világi hatóságok is szót emeltek ellene, így az 1567. évi 9. tc. és az 1604. évi 8. tc. a káromlások betiltását szorgalmazta.³³

Másfél évszázad múlva a helyzet csak súlyosbodhatott, ami a hatóságokat szigorúbb lépésekre késztette. Erre példa a Karcag város jegyzőkönyvéből 1745. (Capsa 76. Fasc. 5. No 62.) február 11-én bejegyzett tanúkihallgatási jegyzőkönyv és ítélet: Főző Péter káromkodása ügyében, „A Fatens Főző Péter házában lakván tíz holnapig az idő alatt több rosszat hallott Főző Pétertől, mint jót. Azok között számtalanszor hallotta az Fatens, hogy a (...) között Főző Péter lánczos, tüzes, mennydörgős, ördög, baszom teremtetével káromkodva százszor is nem kevésszer baszom a keresztelésedet, a’ki megkeresztelt is, ezeket számtalanszor hallotta, 1’ többet is.”³⁴ A terhelő tanúvallomások után a bírák példák statuáltak, s „Főző Péternek nyelve kivonatván, elmeccetett, azután az akasztófára szegeztetett, végre feje vététt az Isten ő Felsege ellen való rendkívül sokszori káromkodásért.”

A XVIII. század közepén elkezdtek peres iratok adnak hírt nekünk egyebek mellett az „ördög adta teremtette”, szitkokról, mígnem 1745. október 22-én Almásy János Jászkun főkapitány az alábbi ítéletet közli a karcagi tanáccsal: „Mivel a káromkodók mind Istenünk, mind a világi törvényekkel ellenkeznek, azért is bírák és esküdt uraknak commitálom, hogy a káromkodókat kinyomozván és megtudván azonnal a tömlőczbe küldjék. Addig is minden felebarátaink általam intetnek, hogy a káromkodástól magokat óvják és azokat változtassák annyival is inkább, hogy ollyatén büntetés történnyen, melyet nem régiben Halasson bizonyos káromkodó szenvedni kényszerítetett, kinek nyelve először ameddig lehetett szájából

a hóhér keze által kivonatott és tövéből elmetszetvén azonnal feje vétetett, annakutánna példájára megh írtt mód szerént elmetszett nyelve gyalázatos akasztófára felszegeztetett.”³⁵

A káromkodások tanulmányozása a kutatók számára azért is izgalmas, mert azon túl, hogy a kor nyelvét, erkölcsét megvilágították, megőrizték a népelet más területére vonatkozó dolgokat is. Így például a viseletre vonatkozó adatokat. Karcagon felvett 1743-as jegyzőkönyvben található az utóbbi néhány, ami a fejfedő formájára utal:

„B... a görbe kucsmás anyádat!

B... a görbe kucsmás lelkét!

Azért, mert görbe kucsmád van, még nem vagy jobb ember nálam!”³⁶

A görbe kucsma kifejezés arra utal, hogy a süveget kiszorító kucsmát féloldalra görbítve hozták, a göndör szőrű kucsma rangosabb embert illethetett.

Másik, 1751-ben feljegyzett káromkodás a törökök fejfedőjére utal:

„Nagy emberek az ebadta csalymás fiai,

B... a teremtette csalymás fiai;

B... a lelke csalymás fiai; meg látom ha Ők lesznek-é nagyobb urak, vagy én.”³⁷

Itt a csalma a törököt, a pogányt jelentette, nem pedig azt, hogy a Kunságon viseltek ilyen formájú fejfedőt. Ebben az esetben a káromkodás keletkezését és használatának idejét is datálni lehet. A nemezből való süveg viselete a XIX. század elejére megszűnt, de maga a név túlélte, mert a hasonló formájú fejfedőre, a kucsmára mondták utóbb.

- Jegyzetek:** 1. Voigt Vilmos: A magyar folklór. — Budapest, 1998. 304. — 2. Voigt Vilmos: *im.* 1998. 305. — 3. A proverbium-kutatás történetét Voigt Vilmos foglalta össze. Voigt Vilmos: *i. m.* 1998. 304. — 4. GYINM Orientalisztikai Adattára 93 — 2000. Karcag — 5. Nejat Muallimoglu: Deyimler, Atasözler, Beyitler ve Anlamdas kelimeler. Istanbul. 1983. — 6. Celebioglu, Abdülhalim Hakki: Atalar sözü. 1898—1908. (két kötetben) Ankara, 1980. — 7. Ekrem, Mehmet Ali: Bülbül sesi. Bukarest, 1981. — 8. Baksai Károly: Kunsági szólások. Magyar Nyelvőr, 1884. 523—524. — 9. Faragó János: Karcagi tájszók. Magyar Nyelvőr, 1897. I. füzet 46. p. — 10. Illéssy János: Nagykunsági tájszók. Magyar Nyelvőr, 1887. III. 141—142. IV. 190—191. V. 236—237. VI. 285—286. VII. 332—333. VIII. 382—383. X. 474—475. XI. 524—525. — 11. Kovács József: Nagykunsági tájszók. Magyar Nyelvőr, 1879. 469—470. — 12. Lőrincz Károly: Kunszentmártoni szók és szólások. Magyar Nyelvőr. 1873. X. 474—475. — 13. Mezey Ferenc: Nagykunsági közmondások. Magyar Nyelvőr, 1879. XI. 518. 1884. IX. 432. — 14. Papp Antal: Tájszók, türkevickek. Magyar Nyelvőr. 1874. 229—230. 1874. 472—473. 1876. 227—228. — 15. Simonyi Elek: Nagykunsági tájszók. Magyar Nyelvőr. 1890. 576. 1891. 45. — 16. Stropf József: Kisújszállási tájszók. Magyar Nyelvőr. 1890. V. 238. 1891. 190—191. 287—288. 1892. 143—144. 335—336. — 17. Szabó Imre: Nagykunsági tájszók. Magyar Nyelvőr 1873. III. füzet 135—137., Nagykunsági tájszók 1873. VIII. füzet 325—327. Nagykunsági tájszók. Magyar Nyelvőr 1874. 4. sz. 176—177; 5. sz. 233., 6. sz. 281—282, 8. sz. 367—368. — 18. Györfly István: Farkasgégén eresztett. Ethnographia. 1936. 82—85. 1937. 4. 472. Tálasi István: a kiskunsági pásztorkodás. Néprajzi füzetek. 1938. 1—2. sz. 241—242. — 19. Györfly István: Farkasgégén eresztett. Ethnographia. 1936. 83. — 20. Györfly István: *i. m.* 1936. 84. — 21. Györfly István: *i. m.* 1936. 84—85. — 22. Acipayamlı, Orhan: Dogumla ilgili ádet, ve inanmaların etnolojik etüdü. Ankara, 1974. 15. — 23. Acipayamlı, Orhan: *im.* 1974. 62. — 24. Aksoy, Ömer Asim Atalar sözü. Ankara, 1984. III. 1152. — 25. Györfly nyomán Karcag város Inquitiós jegyzőkönyve VII. kötet 278. l. — 26. Györfly István: A farkas in, mint rontószer a baskiroknál és a nagyunkoknál. Ethnographia. 1937. 472. — 27. Jász kun Kerületi Levéltár 1768. A Capsa (VI) (Tálasi István nyomán 1936. 241.) — 28. Tagán Galimdzsan: A farkas in, mint rontószer a baskiroknál. Ethnographia 1936. 309. — 29. Néprajzi Lexikon III. 1987. 81. — 30. GYINM Orientalisztikai Adattár 93-2000. — 31. Györfly István: Nagykunsági krónika. Karcag, 1984. 106. — 32. Györfly István: *i. m.* 1984. 106—107; 127. — 33. Néprajzi Lexikon 1987. 81. — 34. Karcag Város Jegyzőkönyve 1845. (Capsa 76. Fasc. 5. No 62.) — 35. Karcag Város Levéltára Tanácsjegyzőkönyv II. k. 152. l. Györfly nyomán 1938. 240—241. — 36. Györfly István: *i. m.* 1937. 123. — 37. Györfly István: *i. m.* 1937. 124.

HEGYI ÁDÁM

A mezőtúri partikula 1765-ös könyvtári katalógusa

Mezőtúron már a XVI. században volt református iskola. Működéséről részletesebb adatok viszont csak 1714-től kezdve maradtak fenn. Ez az intézmény megalapításától kezdve Debrecen partikulájának számított.¹ Könyvgyűjteményéről, könyvkultúrájáról viszonylag keveset tudunk. Most előkerült az iskola 1765–1781 között készült könyvjegyzéke², valamint egy 1714-ből származó pársoros feljegyzés³ néhány egyházi könyvről. Az 1714-es feljegyzés mindössze két művet tartalmaz. Az egyik Aurelius Augustinus gyűjteményes műve.⁴ A másik Geleji Katona István Praeconivma 1638-ból.⁵ A feljegyzés szövege szerint⁶ a mezőtúri egyház könyveinek töredékét újra megtalálták és most ismét használják. A könyveknél feltünteti a szerzőt, a címet és az ívek hajtását. Augustinus műve, 1717-ben tudjuk, hogy még megvolt,⁷ de az 1765-ös könyvjegyzékben már egyik sem szerepel. Ennek ellenére 1765 után jóval később Lévai Bálint és Szabó Pál, (helyi református lelkészek 1789–1810 és 1815–1855 között), tudnak ennek a könyvnek a létezéséről.⁸ Az 1714-es jegyzék úgynevezett nem jegyzékszerű forrás, mert a benne említett könyvek száma nem éri el az ötöt. Így tehát nem jegyzékszerű töredék adatnak minősül.⁹ Az 1765-ös jegyzékből több információt tudunk szerezni. Maga az eredeti forrás 82 tételből áll. Az 1765–1781 közötti állapotot mutatja, mert 1770-es években kiadott műveket is tartalmaz. A legutolsó kiadási dátum 1781. Ennek megfelelően több kézírás is felfedezhető, amelyek közül Ertsei Dánielé bizonyítható, hiszen kétszer meg is nevezte magát a jegyzékben.¹⁰ A jegyzék formátum szerinti csoportokba rendezi a könyveket. Egyszerűen a beszerzés sorrendjében vannak feltüntetve a könyvek bibliográfiai adatai. Megfigyelhető még, hogy sok könyv címlírását áthúzták. Ezek a könyvek bizonyára eltűntek a könyvtár állományából. A jegyzéket valószínűleg hozzáértő szakember készítette, mert a szerző nevét, a hozzávetőleges címet, a kiadási évet, a formátumot, megjelenési helyet legtöbbször megadta. Ezáltal a legtöbb tétel azonosítható volt legalább olyan mélységig, hogy ki a pontos szerző és mi a mű címe. Természetesen maradtak hiányosságok, ahol egyáltalán nem sikerült a tétel feloldása, illetve ahol csak részben lehetett megmondani, hogy melyik kiadásról van szó.¹¹ Maga az 1765-ös könyvjegyzék az úgynevezett katalógusszerű összeírások közé tartozik, mert visszakereshetőséget biztosít azzal, hogy a könyveket formátum szerinti csoportokra bontotta. Ezen belül valószínűleg a polcokon lévő könyvsorrendet mutatta a jegyzék, amely szintén fontos kritériuma a katalógusszerű összeírásnak.¹² Az 1765-ös jegyzék a címe alapján a világi, iskolai gyűjteményekhez sorolható,¹³ megjegyezve azt, hogy kölcsönzésről

is tartalmaz adatokat, amely egy külön forráscsoportnak is tekinthető.¹⁴ Amikor azt vizsgáljuk, hogy milyen állománnyal rendelkezett a mezőtúri iskolai könyvtár és ebben milyen szellemi irányzatok voltak jelen, akkor nem szabad elfelejtenünk, hogy már több partikula könyvtáráról tudunk ilyen adatokat. Így tudjuk azt, hogy Hódmezővásárhelyen¹⁵ és Hajdúszoboszlón¹⁶ a XVIII. században olyan könyvek voltak, amelyek a debreceni anyaintézményben a legalapvetőbb tankönyveknek számítottak.¹⁷ Tehát a debreceni hatás ezeknél már ismert. A XVIII. században és korábban is a tankönyv fogalma sokkal szélesebb volt mint ma. Azokat a könyveket értették rajta, amelyekből oktattak, így elvileg a biblia, imakönyvek, énekeskönyvek, nyelvtanok, antik szerzők művei mind tankönyveknek számíthatók.¹⁸ Igen valószínű, hogy a partikulákban lévő könyvek többségét oktatási célból szereztek be és csak kevés olyan dokumentum volt, amit nem kimondottan tanulásra szántak. A könyvtár XVIII. századi állományából gyakorlatilag csak az 1765–1781 közötti évekről rendelkezünk számottevő adattal, így nem tekinthetjük érvényesnek az egész századra vonatkozóan az itt következő megállapításokat. Az 1765-ös katalógus 82 tételéből 74-ről tudtuk megállapítani, hogy melyik században adták ki.¹⁹ 4-et a XVI. században, 5-öt a XVII. században, 65 könyvet a XVIII. században jelentettek meg. Ez azt jelenti, hogy a könyvtár állománya nagyrészt a XVIII. században keletkezett, míg a korábbi könyvek meglete valószínűsíti, de nem igazolja egy kis gyűjtemény létezését már a XVI. században. A 65 XVIII. századi kiadású könyv meglete jelentheti azt is, hogy a kortárs európai és magyar könyvtérmező legújabb művei megvoltak Mezőtúron. A kiadás helyét 69 esetben lehetett biztonsággal megállapítani, míg a szerzők kilétét 71 tételnél. A külföldi és a magyar könyvek aránya egymáshoz hozzávetőlegesen azt mutatja, hogy kétszer több a hazai könyv. Az állományban leginkább Debrecenben nyomtatott könyvek voltak megtalálhatóak. Mesze kisebb számban, általában 1–2 példányban voltak sárospataki, kolozsvári, pozsonyi, lőcsei kiadványok. Külföld esetében nincs egyetlen olyan nyomda sem, amely Debrecenhez hasonlóan felülreprezentált lett volna a könyvtárban. Így van bázeli, lipcsei, amszterdami, prágai kiadású könyv is.

A szerzők esetében pont fordított az arány, mert külföldi szerző 52 van, míg magyar csak 19. Hozzá kell tenni azt is, hogy a külföldi szerzők kategóriába az antik auktoroktól kezdve a német teológusokig mindenki beletartozik. Így tehát az arány természetesnek mondható. Ezekből a számokból még nem következtethetünk az állomány jellegére és a meglévő szellemi irányzatokra. Ehhez meg kell vizsgálni, hogy pontosan milyen típusú könyvek voltak meg, valamint ezek hazai viszonylatban mennyire voltak elterjedtek és használtak. A hazai viszonylat nálunk most Debrecennel való összevetést jelenti, mert a mezőtúri iskola Debrecen partikulája volt.

Az 1765-ös katalógusban felsorolt könyvek gyakorlatilag mind Debrecenben is használt tankönyvek voltak.²⁰ A kollégiumi oktatás szinte valamennyi jellemző szintjéhez kapcsolódóan voltak könyvek a könyvtárban az elemi osztálytól egészen az akadémiai szintig. Teljes egyértelműséggel csak egyetlen olyan könyv bibliográfiai adatai azonosíthatóak, amelyet az akadémiai szint filozófia oktatásánál használtak.²¹ A többi akadémiai tagozaton tanított művek közül egyik sem pontosan azonosítható, így nem biztos, hogy azok tényleg a legfelsőbb szintre járó diákok számára készült kiadások voltak.²² Tehát a fentebbi egyetlen könyvnek a meglete még nem bizonyítja azt, hogy úgynevezett bölcséleti akadémiai tagozattal rendelkező gimnázium volt Mezőtúron.

Mint már említettem, a könyvtárban megvoltak az elemi, a grammatika, a poétika, a retorika szintek jellemző könyvei. Így voltak katekizmusok,²³ görög nyelvkönyvek,²⁴ német nyelvkönyvek,²⁵ latinkönyvek,²⁶ poétika oktatásához szükséges művek,²⁷ antik auktorok,²⁸ földrajz-könyvek,²⁹ vallásoktatással foglalkozó dokumentumok,³⁰ filozófiai szerzők,³¹

retorikakönyv,³² énekeskönyvek,³³ történelemkönyvek³⁴. Mindezen típusokon belül különböző korosztályoknak készült könyvek is voltak. Legnagyobb számban antik szerzők művei voltak meg, majd ezt követte a latin nyelvkönyvek, valamint vallásos könyvek csoportja. Az antik auktorok művei közül Terentius komédiái,³⁵ Cicero levelei,³⁶ Ovidius *Tristia*³⁷ című művei megtalálhatóak voltak egyéb szerzők mellett. Ilyen nagy számú antik mű azért lehetett Mezőtúron, mert Debrecen partikulájaként itt is érvényesültek Maróthi György elvei, miszerint csak az eredeti művekből lehet megismerni az antik irodalmat, amelyek kiadása ekkor lendült föl Debrecenben.³⁸ A mezőtúri könyvtár állománya az 1770-es években Debrecenben használt könyvek közül igen sokat tartalmazott, mindamellett, hogy még több egyáltalán nem volt meg. Elmondható mégis, hogy a Debrecenben elterjedt szellemi irányzatok voltak itt is megtalálhatóak. Ilyen volt például Hieronimus Freyer logikakönyve,³⁹ amely 1744-ben váltotta fel Ramus és Piscator műveit Wolff új filozófiai gondolkodására.⁴⁰ Ehhez társul még egy másik wolffianus mű,⁴¹ Heineccius⁴² filozófiakönyve. Ezek meglétéről csak 1765 után értesülünk Mezőtúr esetében. Mezőtúron az európai viszonyokhoz képest megkésve van tehát adatunk arról, hogy a wolffi filozófia megjelent. A haladóbb felfogással szemben a városban 1765 után is jelen voltak Ramus művei.⁴³ Ehhez viszont azt is hozzá kell tenni, hogy jóval a XVIII. század előtti kiadásban. Debrecen követik a nyelvkönyvek is. Kimondottan érdekes, hogy Mezőtúron olyan görög nyelvkönyv⁴⁴ volt meg, amely használatát Maróthi alig tudta elérni az anyaiskolában,⁴⁵ itt mégis volt belőle példány. Korszerű nyelvkönyv volt továbbá Cellarius latin nyelvkönyve, amelyeknek bevezetésére az 1740-es években került sor Debrecenben a Comenius-féle tankönyvek helyett. Ugyanúgy az anyaiskola hatását mutatja Molnár Gergely grammatikájának a megléte, mert annak ellenére, hogy ez a XVI. században készült, még Debrecenben is használták az 1770-es években.⁴⁶ A könyvtár állománya ezek szerint a debreceni kicsinyített mása volt, ahol a wolffianus, a karteziánus művek szintúgy megtalálhatóak voltak, mint az antik szerzők és katekizmusok.

A könyvtár gyarapodásáról keveset tudunk. A könyvek vásárlására valószínűleg igen keveset fordítottak, annak ellenére, hogy működött az árvák pénztára. Magyarországon — főleg a protestáns iskolák esetében — általánosan jellemző volt, hogy könyvtárgyarapítás sokszor meghaladta az intézmény erejét.⁴⁷ Ennek ellenére Ertsei Dániel egyesek szerint 1777—1809 között mintegy 300 kötetet gyarapította a könyvtárat.⁴⁸ Nem tudjuk, hogy a korábbi kutatások ezt mire alapozzák, bár az árvák pénztára 1778-ban 100 darab katekizmust vásárolt.⁴⁹ Az 1765—1781-es katalógus viszont 100-nál kevesebb tételt tartalmaz, igaz 1781 után nem sorol fel beszerzéseket. Ráadásul ez a 82 tétel is kevesebb a gyakorlatban, mert igen sok közülük át van húzva, amely arra utal, hogy eltűntek a könyvtár állományából. A XVIII. században szerezték be valószínűleg a Honderú című folyóirat 1793-as számait, amelyek ma is megvannak a könyvtárban.⁵⁰

A könyvtár használóirol igen kevés közvetlen adatunk van. Debrecenben már 1702-ben szabályozták a kölcsönzést és a könyvtár használatát, de az egész XVIII. századra jellemzően a protestáns könyvtárak nagyon ügyeltek arra, hogy megválogathassák azokat a személyeket, akiknek megengedték a könyvtár használatát.⁵¹ Mezőtúron a könyvgyűjtemény az iskola, a református egyház és az iskolai árvák számára volt fenntartva és valószínűleg az ebbe a körbe tartozó személyek használhatták. Ezt bizonyítják az árvák és szegények számára évenként vett könyvek,⁵² valamint a helybeli lelkészek fennmaradt történeti munkái. Szabó Pál túri református lelkész, amikor átmásolta Lévai Bálint művét a mezőtúri református egyházzól⁵³ és az iskoláról⁵⁴ az egyházi jegyzőkönyvbe,⁵⁵ akkor a hivatkozásokat is feltüntette, és így tudjuk, milyen könyvekből, kéziratokból dolgozott. Lévai és Szabó levéltári forrásokat is felhasználtak, amelyek valószínűleg szintén a

könyvtárban lehettek, és ezek közül némelyek be is voltak kötve.⁵⁶ Így hivatkozik Lévai és Szabó a Matriculára és a Protocollum Scholae-ra. Lévai és Szabó hivatkozásai között egy konkrét mű is megtalálható. Ez Aurelius Augustinus fentebb már említett műve.⁵⁷ Vagyis ezek a lelkészek használták a könyvtárat. A könyvtár legfontosabb használói minden bizonnyal maguk a diákok voltak. Erre igen meggyőző bizonyíték Lévainak és Szabónak az iskoláról szóló műve és az 1765-ből származó katalógus. Lévai és Szabó szerint a „Deákok és Oratorok”⁵⁸ Pictét Benedek művéből tanulták a görögöt. Ez a Pictét Benedek-könyv megvan az 1765-ös jegyzék tételei között,⁵⁹ vagyis a tanulók a könyvtárból is megszerezhették. Egy konkrét kölcsönzésről is van tudomásunk. Az 1765-ös könyvjegyzékben olvasható, hogy Czebe Mihály a heidelbergi katekizmus egy példányát kapta meg használatra.⁶⁰ Igen fontos ez az adat, mert Czebe Mihály 1788-ban a városi esküdtek egyike volt⁶¹ és ez azt jelenti, hogy a könyvtárat Mezőtúr polgárai is használták.

A katalógus tételeit betűhív átiratban közöljük. A címleírások az eredeti sorrendet követik, de minden egyes tétel elé került egy sorszám, amely az adott műre való hivatkozást könnyíti. A katalógus korszerű feloldását helyhiány miatt nem közöljük.

Series Librorum Scholae Mező Turinae. 1765.

1.) In Folio

1. * P. Terentius. cum Notis Aelii Donati, Grammatici Illustris interpretatione. Editio Antiquissima. Inito et sine caret. Basilae, A(nn)o 1538.
2. *Atlas Scholasticus Haeredum Homannianot procurate Hübreto Hamburg. A(nn)o. 1754. iam dudum detrium,.
3. *Catalogus Mortuorum Anno 1780.
Chartae Geographicae A. 1781 comparatae
4. x Europae Mappa 3.
5. x Asiae – – 1
6. x Africae – – 1
7. x Americae – – 1
8. x Hungariae – – 3

II.) In Quarto.

10. * Hieronymi Freyeri Oratoria. Edit. Debrecini. Ao. 1752. exemplar
11. Catalogus Mortuorum. Ab A(nn)o 1759. ad– 80. sepositus.

NB. Clarissimus, ac Doctissimus Vir Dominus Daniel Ertsei Verbi Divini p. r. in Ecclesia M. Turiensi Minister fidelissimus, Exemplo alio Hieronymi Freijeri, Ex Editione Debrecinensi Anno 1752, augere Bibliothecam, Scholae Ejusdem Ecclesiae voluit, Anno 1782. Rectore Scolae Ejusdem Reformatae Michale Oláh, d. 19 Ap Quod gratum animi Ejusdem Clarissimu Virum monumentum, sincero animo accipiunt Scho(lae) Gratae Alumni.

III.) In Octauo Majori

12. * Francisci Pariz Pápai Dictionarium Latino Hungaricum Edit. Leutschovciae, A(nn)o. 1708 detrita,.
13. Biblia Hungaria Edit Ultrajecti A(nn)o. 1730 perier(um) Iuoium

14. * Marci Antoni Mureti Rationes, Epistolae et Poëmata acesorarrae Joannae. Erhardo Kappio. Lipsiae. A(nn)o. 1741
15. * Principia Sermonis Graeci. Tiguri A(nn)o. 1744
16. * Ciceronis Ep(istol)ae ad famile ex edit Cellarii et Cortii.
17. * Ra(ti)o educa(ti)onis, et rei litterari et p(er) Regnum H(un)g(a)ri seradob. 1777. I. S.

IV.) In Octauo Communi.

18. Io. Frider Noltent Lexicon Antibarbarum. Helmstadii A(nn)o. 1730.
19. Cardinalis Baronii Compendium Annalium Ecclesiasticorum duobus Voluminibus, Tomis XII. Edit. Praegae A(nn)o. 1721.
20. Joannis-Sianda Spectabilium Historiam Universalis Compendium Edit. Augustae Vindelicorum. A(nn)o. 1756.
21. Jo. Gottl. Hejneccii Elementa Philosophiae Rationalis et Moralis Logica et Ethica. Debrecini A(nn)o. 1761. exempla 55
22. * Petri Poiret de Eruditione Solida Supersiciaria et Falsa, Lib. III. Edit. Amstelodami A(nn)o. 1692
23. Bartholomaei Keckermani Systema Logicae. Francophorti. A(nn)o. 1628.
24. Frid. Adol. Lampe Compendium Teologiae Naturalis. Edit. Trajecti ad Rhenum A(nn)o. 1723.
25. Ciceronius Epistolar(um) ad Famil(iarum). Libri XVI. Edit Tyrnaviensis Sub Litera D.
26. * Cypriani Soarii Rhetorica. Edit. Etyrnaui A(nn)o. 1744.
27. Cristoph Cellar Liber Memorialis Edit Debrecini A(nn)o. 1762 exempl
28. Joh. Hübneri Historiae Biblicae Vet. et N. Testamenti Hung. Posenii A(nn)o. exempl.
29. Gyger Galluo suo Sarisio in Gallo Petri Firmianus Tyrnoviae. A(nn)o. 1743 tractori Regno I. Eu
30. Petri Rami Grammatica, Dialectica*, Philippi Melancthonis** Dialectica, Johannis Bilsrenii Dialectica+++ Francofurti A(nn)o. 1595.** Francofurdae A(nn)o. 1598.+++ Hannoviae Ao. 1594.
31. Geographia Hungariae versibus Hungaricis comprehendae á. Stephano Pap Szathmár Németi Magna Karolinii Ao. 1763. exempl.
32. * Rudimenta Linguae Latinae. Debrecini Ao. 1756.
33. Michaëlis Buzinkai Dialectica Edit. Patachini Ao. 1659.
34. * Liber Harmonicus Hungariae. Edit. Debrecini Ao. 1756. minor
35. Liber Poëtica Kőrösiensis
36. * Petri Rami Dialectica; Philippi Melanctonis Dialectica.
37. * Desid. Erasmus de copia verborum ac rerum.
38. Terentius Comediae Leuts. 1685
Anno 1775 d. 24 Martii, numerus librorum Scholae auctus est Sequentibus a' R. D.
Antecessore Stephano Fazekas traditis.
39. * Ovidii Liber Tristium et de Ponto. Edit Tyrnave 1769.
40. * Hübner János Sz. Históriája 2 ex(em)pla. edit Debr. edit Posone.
41. * Harmonicus plenior. Debr. Faeceula
42. * Dialogi Castellionis Debr. 2 Ex(em)pla.
43. * Ciceronis Epist(ol)e Selectae Debr. exp. 2 1767.

44. * Cathechesis Heidelb. Debr. 6. ex(em)pla 2
45. * Cornel(ius) Nepos I. Debr.
46. Explica(ci)o Medullae B(enedicti). Picteti Ms.
47. * Elegia veri nominis ea...p(ro) Hungarica.
48. Explica(ti)o Oratoriae M.S.
49. * Magyarország tüköre ex edit 1771.
50. Harmonicus plenior ex edit Debr. 1774 in Ipto.
51. * Jo. Gottl. Heineccii Fund(amen)ta Stili cultioris. Lipsiae 1776.
52. * Historia Certalis. Claudiop(olis) 1777.
53. * Hüb. biblia Historia. Basil(iensis). I.
54. * Eadem Hist. Latine Posoni
= Mich. Czebe ad usum expetitur unum ex(em)plum. Catech.
Heidelb. prodit: quod resitnere tenetris.

V.) In Duodecimo.

55. Cathecis. cum Hejdelbergiensis Edit. Debreceni. A(nn)o. 1763. exempl. 3.
56. * Frid. Ad. Lampe, Foedus Gratiae. Hung. Debrecini. Ao. 1764. Examp 3.
57. + Phaedri Fabulae Aesopianae 1762. cod. Volumine
58. Dionsyt Catonis Disticha Moralia, Debrecini Ao. 1762.
59. * Liber Cationum Hymnor(um) et Psalmor(um). Edit Posonii A(nn)o. 1760. in
Ipto
60. * Eutropii Historia Romana. Edit. Debrecini. Ao. 1741. exempla 5
61. * Historiar(um) Ostervaldi Exempla 2. Edit. Debrecz. 1748.
62. * Dialectica Michaelis Buzinkai. Sine tabulis et sine.
63. Explicationis Logicae Hejneccii MSS.
64. * Agendar I. ex(em)plum I.
65. * Colloquius Langii explm I.
66. * Rudimenta Linguae Latinae
67. * Mólnár Grammatica
68. Phaedri Fabularum explm I.
69. Biblia Hungarica.
70. Cluverii Geographia
71. Eutropii Historia cum Paeanii Metaphr. in 8.
72. Joannis Szászky Progymn. de Periodo 8. minor.
73. Muzelius Latino Germaniens in 8, vis nonatins
74. Gottsched Gram(m)atica Germanica in 8,
75. Claubergii Logica in 12.
76. Biblia Latina detrita in 8, minori o. exstat.
77. Purus Textus — in 12.
78. Inskuns Lipsiae 1739

VI.) In Ilcesimo quarto.

79. * Liber Cationum Funebrium. Edit Debrecini. Ao. 1752 exempl I.
80. * Textoris Epistolae
81. Muzelius Germ-Latinus
82. Muzelius Germ Latinus ap d. Ertsei

Rövidítések:

Gim. K.—Szegedi Kiss István Református Gimnázium és Szakközépiskola Könyvtára, Mezőtúr
MRELT—Mezőtúri Református Egyház Levéltára
MZsVKM—Móricz Zsigmond Városi Könyvtár Mezőtúr

PETRIK I-VIII. — Magyarország bibliographiája 1712—1860. I—IV.

Összeáll. Petrik Géza. Bp. 1888—1892; Pótlások V-VIII. Bp., 1971—1991.

PROTOCOLLUM — Protocollum Scholae Helveticae Confessionis addictorum Mező Túrinsis, MRELT, H 11.

RMK I—III. — Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár. Bp. 1879—1896;

Pótlások 1—3. [Kiad.] Dörnyei Sándor, Szálka Irma. Bp., 1990—1991.

RMNY I—III. — Régi magyarországi nyomtatványok. I. 1473—1600. II. 1601—1635. III. 1636—1655.

[Kiad.] Borsá Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla et alii. Bp., 1971—2000.

SERIES — Series Librorum Scholae Mező Turinae 1765

Jegyzetek: 1. Az iskola történetét több munka is tárgyalja: Faragó Bálint: A mezőtúri református gimnázium kifejlődésének útjai, Mezőtúr, 1929; Marcsa Imre: A mezőtúri református főgymnasium története 1848-ig, Gyoma, 1913; A túri alma mater, Szerk. Szilágyi Ferenc, Bp., 1980 — 2. Series Librorum Scholae Mező Turinae. 1765. = Protocollum Scholae Helveticae Confessionis addictorum Mező Túrinsis, MRELT, H 11. 126—129.; Továbbiakban: Series.; Az interneten elérhető az eredeti forrás: Hegyi Ádám: A mezőtúri református gimnázium könyvtára a XVIII. században, Szeged, http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/totenet/hegyi_a/ — 3. Libri Eccl(esi)a Túrís in fragmentis reperti, et in usum reparati hic sunt = Püspöki Sülye János: Matricula az az élőknek és holtaknak Laistroma, MRELT, 74, 1. Továbbiakban: Püspöki. — 4. RMNY I. 30.; MK II. 21., de feloldása bizonytalan, mert a könyvjegyzék alapján nem azonosítható. — 5. RMK II. 552. — 6. Lásd 3. jegyzet. — 7. Lévai Bálint—Szabó Pál: A Mező-Turi Reformata Szent Ekklesia és a Prédikátorok rövid históriája. = Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához, összeáll. Bodoki Fodor Zoltán, Mezőtúr, 1956, 4. MZsVKM 280 B32 (kézirat) — 8. Lévai-Szabó: A Mező-Turii..., 1956., 4. — 9. A források besorolásához lásd: Monok István: Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526-1720, Szeged, 1993. 38—39. — 10. "NB. Clarissimus, ac Doctissimus Vir Dominus Da / niel Ertsei Verbi Divini p. r. in Ecclesia M. Tu / riensi Minister fidelissimus, Exemplo alio Hiero / nymi Freijeri, Ex Editione Debrecinensi Anno / 1752, augere Bibliothecam, Scholae Ejusdem / Ecclesiae voluit, Anno 1782. Rectore Scolae / Ejusdem Reformatae Michale Oláh, d. 19 Ap / Quod gratum Ejusdem Clarissimu Virum / monumentum, sincero animo accipiunt Scho(lae) / Gratae Alumní. / 82. Muzelius Germ Latinus ap d. Ertsei " — PROTOCOLLUM: 126. 129. — 11. Ilyen eset az, amikor csak a szerző nevét és a könyv címét adja meg a forrás, mert például a 69. tétel csak ennyit közöl: "Phaedri Fabularum ex(em)pl(aru)m I". Ebből ugyan megállapítható, hogy Aesopus fabuláiról van szó, de a kiadási év és hely egyáltalán nem beazonosítható, mert rengeteg kiadása volt ennek a könyvnek. Lásd SERIES 69. tétel — 12. A katalógusszerű összeírás ismertető jegyeit közli: Monok 1993., 18—19. — 13. Series Librorum Scholae Mező Turinae — 14. Monok 1993. 36. — 15. Imre Mihály: A város művelődéstörténete 1848-ig = Hódmezővásárhely története. I. kötet. A legrégebbi időktől a polgári forradalomig. Főszerk. NAGY István. Hódmezővásárhely, 1984. 634-638. — 16. Bajkó Mátyás: A debreceni kollégium tanulmányi anyaga és a hajdúvárosok partikuláris iskolái = Ráday Gyűjtemény Évkönyve IV—V. 1984—1985., Bp. 1986. 39—50. — 17. Barcsa János: A Debreceni Kollégium és partikulái. Debrecen, 1905, 87.; Tóth Béla: A debreceni Kollégium tankönyvei a 18. században, Studia Litteraria, XX., 1982., 67. — 18. Mészáros István: A tankönyvkiadás története Magyarországon, Bp., 1989, 6. — 19. Sokszor csak a századot tudtuk meghatározni, mert az eredeti tétel nem volt annyira részletes, hogy a sok lehetséges kiadási év közül az egyedüli feloldást ki tudtuk volna választani. — 20. Az összevetés alapja Tóth Béla, Barcsa János és G. Szabó Botond művei voltak: Tóth 1982.; Barcsa 1905. 64—68.; G. Szabó Botond: A Debreceni Református Kollégium a "pedagógia századában", Debrecen, 1996., 59—66. — 21. Ez Johann Gottlieb Heineccius Elementa philosophiae... című műve, Petrik II. 93. Az 1765-ös jegyzékben a 21. tétel: SERIES 21.; Debreceni használatáról: G. Szabó 1996. 65.; Tóth 1982. 68-69., 71. — 22. Ezek Petrus Ramus: Dialectica és Melanchton: Dialectica című műveik. Az 1765-ös könyvjegyzékben 30, 36. tétel: SERIES 30, 36; Az akadémiai szint könyveiről lásd: G. Szabó 1996. 64. — 23. Példaul Heidelbergi Katekizmus. Az 1765-ös könyvjegyzékben 44. és 55. tétel: SERIES 44, 45. — 24. Ez Johann Heinrich Hirzel könyve. Az 1765-ös jegyzékben a 15. tétel: SERIES 51. — 25. Ez Gottschedius műve. Az 1765-ös katalógusban 74. tétel: SERIES 74. — 26. Példaul Cellarius latinkönyve. Az 1765-ös katalógusban a 27. tétel: SERIES 27. — 27. Az 1765-ös katalógusban a 35. tétel: SERIES 35. — 28. Ilyen volt például a könyvtár legértékesebb darabja: Terentius komédiái. Az 1765-ös katalógusban az 1. tétel: SERIES 1. — 29. Példaul atlaszok. Az 1765-ös jegyzékben a 2. tétel: SERIES 2. — 30. Az alapvető vallási ismeretek elsajátításához használták például Hübner János művét. Az 1765-ös jegyzékben a 40. tétel: SERIES 40. — 31. Ilyen volt a már fentebb említett Johann Heinrich Hirzel. Lásd 23. lábjegyzet. — 32. Cyprianus Soarius könyve többek között ilyen. Az 1765-ös

jegyzékben a 26. tétel: SERIES 26. — 33. Több énekeskönyv is volt. AZ 1765-ös jegyzék 34. tétele például ilyen: SERIES 34. — 34. Ezek leginkább egyháztörténeti könyvek voltak. Lampe műve például ilyen volt. Az 1765-ös katalógusban a 24. tétel: SERIES 24. — 35. Az 1765-ös katalógusban 1. és 38. tétel: SERIES 1, 38. — 36. Az 1765-ös katalógusban 16., 25. és 43. tétel: SERIES 16, 25, 43. — 37. Az 1765-ös katalógusban a 39. tétel: SERIES 39. — 38. Tóth, 1982, 59., 65. — 39. Az 1765-ös katalógusban a 10. tétel: SERIES 10. — 40. G. Szabó 1996. 63.; Tóth 1982. 64. — 41. Tóth 1982. 68-69. — 42. Az 1765-ös könyvjegyzékben a 21. tétel: SERIES 21. — 43. AZ 1765-ös jegyzék 30. és 36. tételei: SERIES 30, 36. — 45. Ez Johann Heinrich Hirzel könyve. Az 1765-ös jegyzékben a 15. tétel: SERIES 15. — 46. Tóth 1982. 67. — 47. G. Szabó 1996. 62.; Tóth 1982. 63.; Varga András: Molnár Gergely, Mclanchton magyar tanítványa. Szeged, 1983. /Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József Nominatae. 7./ 35., 42. — 48. Berlász Jenő: Könyvtári kultúránk a XVIII. században = Irodalom és felvilágosodás, Szerk. Szauder József – Tarnai Andor, Bp., 1974. 289., 328. — 49. Lapis Péterné: Az iskolai könyvtár története = Visszaforrt ág, Szerk. Szilágyi Ferenc, Mezőtúr, 1996. 166.; Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. II. Bp., 1980., 1374; Bodorik Sándor: Mezőtúri életrajzi lexikon A-tól Z-ig, Mezőtúr, 1999., 31. — 49. PROTOCOLLUM 132. — 50. Tolnay Gábor: A könyvtár is visszatért alapítójához, Jászkunság, 1996. 139. — 51. Csapodi Csaba — Tóth András — Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet, Bp. 1987. 96., 128; Berlász 1974. 328—329. — 52. Az árvák és szegények pénztárának költségvetése = PROTOCOLLUM, 126-129. — 53. Lévai Bálint—Szabó Pál: A Mező-Turi... 1956, 44—50. — 54. Lévai Bálint — Szabó Pál: Némely jegyzések a M-Turi fiu reformata iskolákról s azok tanítóiról = Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához, összeáll. Bodoki Fodor Zoltán, Mezőtúr, 1956, 1—22. MZsVKM 280 B32 (kézirat) — 55. Bodoki Fodor Zoltán szerint Lévai Bálint 1789—1810 között írt feljegyzéseit Szabó Pál 1815 után kivonatolva átmásolta a városi jegyzőkönyvbe, majd folytatta is azt. Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához, összeáll. Bodoki Fodor Zoltán, Mezőtúr, 1956, 1.. MZsVKM 280 B32 (kézirat) — 56. Ma bőrkötésben találhatóak az iskola jegyzőkönyve, a Matricula, stb. — 57. Lévai — Szabó: A Mező-Turi..., 1956., 4. Maga az Augustinus mű nem beazonosítható. Lásd 4. lábjegyzet. — 58. Lévai — Szabó: Némely..., 1956., 46. — 59. SERIES 46. — 60. “= Mich. Czebe ad usum expetitur unum ex(em)plum. Catech. / Heidelberg. proidit: quod resitnere tenetris.” SERIES 54—55. — 61. Bodoki Fodor, 1956. 35., 39.

FEKETE ISTVÁN

A forradalom és a Forgószél hadművelet

A katonák szerepe 1956. október 23. – november 11. között Szolnokon

Az 1956. október 23-i forradalmi eseményekről a hírek némi késéssel érkeztek a fővárosból Szolnokra. Ennek ellenére még aznap este a gödöllői egyetemről küldöttség érkezett a város egyetemi ifjúságához. A küldöttek 19 órakor gyűlésen vitatták meg a budapesti Műegyetemen előző nap elfogadott tízpontos követelést, amelyet még további négy ponttal meg is toldottak. Szoros együttműködést határoztak el a szegedi, a miskolci és a gödöllői felsőoktatási intézményekkel.¹ A szolnoki közlekedésmérnök-hallgatók ezen a gyűlésen döntöttek, hogy kilépnek az ország egyetlen ifjúsági szervezetéből (DISZ), és csatlakoznak a szegedi egyetemen, október 16-án megalakított MEFESZ-hez (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége), amelyeknek megválasztották kari bizottságát. A diákok vezetője Kocsári tanársegéd. A gyűlés résztvevői ezt követően zászlókkal a Szigligeti Színházba mentek és az előadást megszakítva bejelentették, hogy Budapesten kitört a forradalom².

Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) BM Szolnok Megyei Főosztályát (a megyei rendőr-főkapitányság II. emeletén voltak elhelyezve), már 22-én éjjel riasztották. Létszámuk 85 fő volt, ennek mintegy fele Szolnokon szolgált, a többi a megye más területein³.

Október huszonharmadikán a szolnoki katonai alakulatok és a Honvéd Killián György Repülő Hajózó Tiszti Iskola alapbázisaikon, illetve azokon kívül lévő egységei, alegységei a laktanyákban, illetve a kijelölt objektumokban látták el a részükre meghatározott napi feladatokat.

Október 23-án, a fővárosban bekövetkezett események hatására a Honvédelmi Minisztérium (HM) ügyletes tábornoka 20-órakor a Magyar Néphadsereg részére riadót rendelt el. Ezt követően az Országos Légvédelmi és Légierő Parancsnokság (OLLEP) vezetője, Madarász Ferenc vezérőrnagy alárendeltjei részére a következő feladatok végrehajtását határozta meg:

- a fegyverek, lőszer kiosztása;
- a katonai objektumok védelmének, a rendelkezésre álló erőkkel és eszközökkel történő megszervezése;
- a vezérkar (vk) hadművelleti (hdm-i) csoportfőnökének a karhatalmi feladatokkal kapcsolatosan az október 22-i értekezleten meghatározott szakmai, katonai feladatok végrehajtása (az idő rövidsége miatt, a parancsnokok többsége már nem tudta ennek az intézkedésnek a végrehajtását megszervezni, a szükséges tennivalókat meghatározni — a szerző).⁴

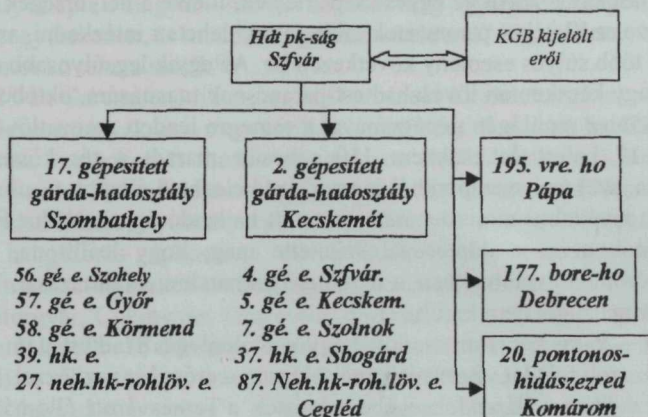

A párt és állami vezetők többsége, ezen belül Gerő Ernő a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) első embere, nem bízott a Magyar Néphadsereg határozott fellépésében, ezért azonnal kérte a szovjet vezetőket, hogy a hazánkban lévő Különleges Hadtest erőinek bevetésével segítsenek a megmozdulásokat leverni. Az ezzel kapcsolatos hivatalos okmányt 27-én (!) írta alá Hegedűs András, az akkori kormányfő⁵. A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának (SZKP KB) Elnöksége ezen a napon, magyar idő szerint 21 órakor ülésezett. A döntéshez szükséges információkat részükre Gerő Ernő, a szovjet hadsereg, az Állambiztonsági Bizottság (KGB) és a Szovjetunió budapesti nagykövetsége szolgáltatta. Huszonharmadikán (magyar idő szerint) húsz órakor (az elnökségi döntéssel egyidőben) V. D. Szokolovszkij, a Szovjet Hadsereg vezérkari főnöke, a Különleges Hadtest részére, a harcászati feladatok megkezdését rendelte el; azzal az utasítással, hogy segítsenek a „rend” helyreállításában Budapesten⁶.

A különleges hadtestről annyit szükséges tudni, hogy 1955-ben, amikor az Ausztriával kötött békeszerződés aláírása után a szomszédos országból kivonták a szovjet csapatokat, ezt a seregtestnyi erőt hazánkba telepítették át. Ekkor fölvetődött egy központi hadseregcsoporthoz tartozásának gondolata Magyarországon. Ehhez a nemzetközi jogi keretet a Varsói Szerződés (VSZ), a szervezeti alapot pedig éppen ez az osztrákoktól visszavont hadtest szolgáltatta. Ennek a seregtestnek az elnevezésével kapcsolatban G. K. Zsukov marsall honvédelmi miniszter azt javasolta, hogy a mongóliai seregtest mintájára (amelynek 1939-ben ő volt a parancsnoka) nevezzék el azt is, „Különleges Hadtest”-nek. Az alakulat parancsnoksága Székesfehérvárra költözött. Állományába a 2. és a 17. gépesített gárda, a 195. vadászpilóta, a 177. bombázóhadosztály, és más egyéb kiszolgáló és szakcsapat tartozott. A seregtest parancsnoksága még 1956 tavaszán kidolgozott egy olyan tervet, amelyet adott esetben „a társadalmi rend helyreállítása” érdekében kellett alkalmaznia. Ezt az okmányt P. Ny. Lascsenko altábornagy a Különleges Hadtest parancsnoka 1956. július 20-án hagyta jóvá. Fedőneve „Volna” (Hullám), a végrehajtás megkezdésének jelszava pedig „Kompasz” (Íránytű) volt⁷. Ennek alapján az alárendelték kidolgozták sajátos, alaprendeltetésükhöz igazított feladataikat, ezt tették a légierő alakulatainak parancsnokai, törzsei is.

Nyilvánvaló, hogy az OLLEP szovjet főtanácsadója, Zabalujev vezérőrnagy egy október közepén tartott értekezleten már többek között ennek alapján hangsúlyozta a magyar-szovjet katonai repülési együttműködés, és ezen belül, a tököli szovjet harcálláspont meghatározó, koordináló szerepét egy „esetleges ilyen jellegű közös hadműveletben”⁸.

A Különleges Hadtest diszlokációja /1956. okt. 23/9

A hadtest parancsnoka, a 17. Gépesített Gárda-hadosztályt (A. V. Krivosejev vezérőrnagy) — miután a 33. gépesített gárda-hadosztály 24-én Budapestre érkezett — az osztrák—magyar határ biztosítására vezényelte, Lenti és Szentgothárd térségében mintegy 125 kilométeres szakaszon.¹⁰ 24-én a magyar fővárosba érkezett a helyzet folyamatos értékelésére és a szovjet pártvezetés folyamatos tájékoztatására A. A. Mikojan (SzKP Elnökségének tagja miniszterelnök-helyettes) és M. Sz. Szuszlov (SzKP Elnökségének tagja); valamint I. A. Szerov vezérőrnagy, az Államvédelmi Bizottság (KGB) elnöke. A katonai műveletek előkészítésének segítésére és a végrehajtás ellenőrzésére pedig, M. Sz. Malinyin hadseregtábornok, a Szovjet Fegyveres Erők vezérkari főnökének első helyettese és M. I. Pavolij vezérőrnagy jött Budapestre a Honvédelmi Minisztériumba, a különleges hadtest vezetési pontjára.¹¹

Visszatérve a szolnoki eseményekhez, az itt állomásozó 7. (szovjet) gépesített ezred, október 23-án a riadó végrehajtása után, úgy 21—22 óra körül megkezdte a több mint 100 kilométeres menet végrehajtását, és 24-én 04-kor érkezett meg Budapest határába. Itt a hadtest részéről Sz. Je. Kuzmin ezredes tüzérfőnök, és A. A. Rukacev ezredes az operatív hadművelleti osztály helyettes vezetője fogadta az ezredet és határozta meg részére a harcfeladatot.¹²

A szárazföldi erőkkel egy időben riadókészültségbe helyezték a Különleges Hadtest, és a Kárpáti Katonai Körzet (P. I. Batov hadseregtábornok) alárendeltségében lévő 2—2 vadászrepülő és bombázó hadosztályt is. Ezek az alakulatok október 23-án 21-órakor, 159 vadász-, illetve 122 bombázó- és szállítórepülőgéppel, valamint helikopterrel rendelkeztek.¹³

Október 24-én 03-órakor az OLLEP intézkedése alapján, Nádor Ferenc ezredes, a légierő parancsnoka harci riadót rendelt el alakulatainak. A Killián iskola esetében ez azt jelentette, hogy a kunmadarasi vadászkiképző ezredénél egy vadászrepülő századot másodfokú, egy géppárt elsőfokú, Szolnokon pedig egy századot harmadfokú készültségbe kellett helyezni. Minden repülést jelenteni kellett az OLLEP-en keresztül a tököli szovjet harcálláspontnak, egyetlen magyar repülőgép sem szállhatott fel előzetes egyeztetés nélkül. Kablay Lajos alezredes iskolaparancsnok a felsorakozott állomány előtt először ismertette — a Honvédelmi Minisztériumból érkezett információk alapján —, a fővárosban történt eseményeket, majd megszervezték az iskola és a repülőtérről földi védelmét és „összetartást” rendelték el. A kiképzést beszüntették, a gépek téli üzemre való átállítása megszakadt, így azok nagy része üzemképtelen állapotban maradt.¹⁴

A Honvédelmi Minisztériumban ezen a napon megállapodtak a magyar és a szovjet csapatok alkalmazásáról, és döntöttek arról is, hogy a pártirányítással működő katonai bizottság közvetlen utasításokat is adhat az egyes csapatnemek, illetve a helyőrségek parancsnokainak. Ettől kezdve az illetékes parancsnok „feje fölött” lehetett intézkedni, amiből a későbbiek során még több súlyos esemény következett be. Az egyik legsúlyosabb eset, a Gyurkó Lajos vezérőrnagy kecskeméti lövészhadtest-parancsnok utasítására, október 27-én Tiszakécskén, Mig-15bis repülőgép gépágyújával a tömegre leadott sorozatlövés volt. Ennek következtében 17 halott és csaknem 110 sebesült maradt a tér kövezetén. Ezt az ellenőrizhetetlen, szakmai szempontból is megkérdőjelezhető állapotot (miután erre Janza Károly akkori honvédelmi miniszter nem mutatott hajlandóságot), Nádor Ferenc ezredes légierő-parancsnok azzal a döntésével szüntette meg, hogy leállította, és személyes engedélyéhez kötötte a továbbiakban, a repülőerő karhatalmi alkalmazását. Több fedélzeti fegyverhasználatra ezután nem került sor.¹⁵

Október 24—25-én bebizonyosodott hogy a Különleges Hadtest nem rendelkezik a részére meghatározott feladat végrehajtásához elégséges erővel és eszközzel. Ezért egy gyors, átmeneti intézkedéssel alárendeltségbe helyezték a Temesvárotti állomásozó 33. gépe-

sített gárda, valamint a Kárpáti Katonai Körzet állományába lévő és Munkácsra települő 128. gárda lövészadosztályokat.¹⁶

A 128. gárda-lövészadosztály (N. A. Gorbunov ezredes) Munkácsról a 3-as főúton Miskolc—Hatvan, valamint a 4-esen Nyíregyháza—Debrecen—Szolnok; a 33. gépesített gárdahadosztály pedig (G. I. Obaturov vezérőrnagy), Temesvár—Szeged—Kecskemét útvonalon hajtott végre menetet Budapest irányába. A két hadosztály fő erőivel 25-én reggel-este, illetve részeivel 26-án érkezett meg a fővárosba.¹⁷

Október 24-én a Szolnokon lévő katonai alakulatoknál futótűzként terjedt el a hír, hogy a város lakossága mozgolódik. A délután folyamán úgy 3-4 óra felé mintegy, 400—500-an tüntetettek az utcán. „Le a címerekkel és a jelvényekkel”, hangzik a jelszó, és ahol a tüntetők elhaladnak, a szavakat tettek követik. Az egyenruhások jelvényeit leveszik, és nemzetiszínű szalagot adnak helyette. Az egyre gyarapodó tömeg a Helyőrség Komendás Hivatal elé vonul, itt Bíró Miklós százados, hivatalvezető szavait nagy tetszéssel fogadták, és éltették a hadsereget. A tüntetéssel egy időben folyik a szovjetek 128. lövészadosztályának Budapest irányába, és az 54. pontonos ezredének a szolnoki vasúti hídhoz (pontonhid építése céljából) a városon át történő vonulása. A tüntetők kövel dobálják meg a menetelő alakulatokat. Ekkor az egyik tisztet, aki derékig kinn volt a harcocsai tornyából, eltalálták egy kővel, ezt látva a szovjetek, a páncélosok géppuskáival figyelmeztető lövést adtak le, ezzel a „rend helyre is állt”. Este, a város vezetőinek kérésére, nyolctagú tisztí csoport (Szabó József őrnagy, Mihály István őrnagy, Gáti Sándor százados, Pompor István százados, Németh János százados, Juhos Sándor százados, Szécsi István százados és Bojtár Károly főhadnagy) ment ki az iskoláról a városba a 48-as emlékműhöz, azzal a céllal, hogy a tüntetőket megnyugtassák. Amikor a tiszték az emlékműhöz értek, annak talapzatán 3-4 vasutas állt nemzetiszínű zászlókkal, és az emlékmű is fel volt lobogózva. Az ott lévő fiatalokból és idősebb munkásokból álló tömeghez Szabó József őrnagy (a Killián iskola egyik ezredparancsnoka) szólt, fölhívta a figyelmet arra, hogy itt Szolnokon (a nagy csapatmozgásra való tekintettel) milyen veszéllyel járhat a fegyveres konfliktus a szovjet alakulatokkal. A tömeg a beszéd hatására és a katonák együttérzését látva, elénekelte a himnuszt és szétoszlott. Kablay alezredes, a Budapestről érkező hírek és a szolnoki események hatására még 24-én intézkedett a helyőrségben lévő katonai objektumok őrzésének megszigorítására, felhívta a parancsnokok figyelmét arra, hogy úgy járjanak el utasításaik kiadásakor, hogy a laktanyákból fegyver semmilyen körülmények között sem juthat ki a polgári lakossághoz.¹⁸

Október 24-én 00.15 órakor a 38. gépesített hadsereg (pk H. D. Mamszurov altábornagy) kötelékébe tartozó poltavai, Lenin és Vörös Zászlórenddel kitüntetett 39. gépesített gárdahadosztály átlépte a magyar—szovjet határt és még ugyanezen a napon 22 órakor Szolnok körzetében gyülekezett, és itt időzött egészen október 27-éig. Látható, hogy itt az egyik szovjet alakulatot követte a másik.¹⁹

Október 25-én Gerencsér Miklós, az MTI szolnoki kirendeltségének vezetője a budapesti, a miskolci események, és a megyeszékhelyen történt tüntetések hatására azt javasolta, hogy alakítsanak Szolnokon is forradalmi tanácsot. Ecélből másnap kilenc órára tömeggyűlést hívtak össze a Kossuth téren. A gyűlésen Kálmán István (aki 1956. 08. 01-től volt az MDP megyei első titkára) nyitotta meg. A rendezvényen a megyei pártbizottság kérésére részt vett egy hangszórós gépkocsival Mihály István őrnagy, a Killián iskola hírszolgálat főnöke. A téren a diákság mellett ott szorongtak a város nagyüzemeinek (MÁV Járműjavító, Papírgyár, Bútorgyár, Cukorgyár, Gépjavító) dolgozói is. A Kossuth tér 10 órára teljesen megtelik tüntetőkkel (kb. 25-28 ezren lehetett). A szónokok a városháza erkélyéről egymást követve lépnek a mikrofonhoz, és színészek közreműködésével elhangzik a „Talpra magyar” és a „Föltámadott a tenger”. A hangulat egyre feszültebbé válik. Mind többen a

honvédség véleményét is követelik. Ekkor Mihály őrnagy beszédében tudatja, hogy a Helyőrség Parancsnoka azt üzeni általa, hogy a honvédség képviseltetni fogja magát a megalakítandó munkástanácsban (ez egyébként így is történt). A Himnusz eléneklésével a Kossuth téri tüntetés véget ért. Ezt követően a tüntetők egy része elvonult és ledöntötte, illetve megrongálta a megyeháza mögötti, a színház melletti és az SZTK-nál felállított szovjet emlékműveket.

Még ezen a napon 16.30 órakor a megyeházán került sor a Megyei Forradalmi Munkástanács megválasztására. A Killián iskoláról ezen a rendezvényen a parancsnokkal együtt részt vett, Brassói Híben, Szabó, Mihály és Tuza őrnagy. A választások eredményeképpen Dancsi József lett a megyei munkástanács elnöke, a katonai biztosok pedig Kablay Lajos alezredest és Brassói Tivadar őrnagy lettek. Ezenkívül még rendőri, kereskedelmi biztosokat is választottak. A rendezvény igen feszült légkörben zajlott, a fő követelés a fiatalok felfegyverzése és a szovjet csapatokkal való fegyveres harc volt. A vitában kialakult éles, gyakorta ingerült hangulatot végül is a miskolci és a budapesti meghívottaknak sikerült személyes tapasztalataik közreadásával megfelelő mederben tartani. A rendezvényen az ÁVH-sok felajánlották segítségüket, amit az ott lévők felháborodva utasítottak el, végül anélkül, hogy bántódásuk esett volna, elhagyták a termet.

A Kablay alezredes ismételten áttekintette a Killián iskola őrzés-védelmét, és a lakotanya védelemparancsnokának Herczig főhadnagyot jelölte ki.²¹ Huszonhatodikán — tekintettel arra, hogy a katonák világosan látták, hogy mivel járhat Szolnokon a lakosság felfegyverzése és a szovjet csapatokkal szemben indított fegyveres harc — a Killián iskoláról tisztek mennek ki a Papírgyárba és a Járműjavítóba, hogy munkásokkal elbeszélgessenek ezekről a kérdésekről. Ennek hatására született meg, és indult útjára a jelszó: „Nem akarunk vért látni”, és a tanuló ifjúság védelmében, hogy a „18 évnél fiatalabbak, este nyolc után ne legyenek az utcán”. Ezekkel a kérdésekkel a szolnoki Néplap másnapi száma is foglalkozott. Ezen a napon is folytatódtak a tüntetések a belvárosban. Már erősen sötétedett, amikor egy zömmel fiatalokból álló csoport (400—500 fő), megindul a katonai repülőtér felé, hogy fegyvereket szerezzen. Kablay alezredes telefonon beszélte meg helyettesével, Dankó Pál őrnaggyal, hogy fogadja a fiatalokat, de fegyverkiadásról szó sem lehet, mondta. Azonnal elhangzott a parancs: „felkészülni körkörös védelemre, fegyvert, lőszert mindenkinek, nyilvánvaló támadás esetén védekezni, ha szükséges, löni”. Fodor Gyula százados egyenként készített fel minden, a II. Rákóczi Ferenc Katonai középiskolát frissen végzett, és a Killiánra néhány hete bevonult pilótanövendékét a feladatra. Mindegyikük mellé egy-egy tisztet, tiszthelyettest, vagy tapasztaltabb sorkatonát állított. A felkészítés után mindenki elfoglalta a részére kijelölt védőkörletet. A vadászezred tisztjei, katonái a főkapu bejáratától jobbra, a kiképző a csataezred és a műszaki állomány pedig balra helyezkedett el. Közben megérkeztek a fiatalok, akik nem tűntek agresszívnek, csak kiabáltak (ruszlik haza, éljen a hadsereg stb.), és fegyvert követeltek. Dankó őrnagy fogadta őket. A követelések körüli vita már-már kezdett elmérgesedni, a helyzet pedig mind kritikusabbá válni köztük, amikor megérkezett Pobodájával Kablay alezredes és Kiss Gyula őrnagy. Kablay és a tüntetők között a következő beszélgetés hangzott el:

— Mi járatban vagytok fiúk?

— Fegyvert akarunk!

— A fegyver a katonák kezébe való. Ezek — mutatott rá a géppisztollyal ott álló katonákra — mind magyarok. Bízátok a fegyvert rájuk. Tudjátok mit, gyertek be a hajózó-étterembe, kaptok vacsorát, elbeszélgetünk, és utána gépkocsival hazaviszünk benneteket.

Így is történt...²²

Október 25-én (tehát előző nap), a már korábban említett, a Kárpáti Katonai Körzet állományába tartozó 54. pontonos ezred Szolnokon, a vasúti híd mellett megépítette a nehéz harckocsik átkelését is lehetővé tevő pontonhidat a Tiszán.²³ Ez az esemény újabb nyugtalanságra adott okot, és el kellett hogy gondolkodtasson mindenkit a továbbiakat illetően, hiszen ennek a hídnak a létrehozása újabb, nagy számú szovjet csapatmozgás bekövetkezését sejtette.

Október 27-ről 28-ra virradó éjszaka a 38. hadsereg parancsnoka riadót rendelt el a 27. gépesített hadosztály részére. Feladata az volt, hogy Beregszász—Debrecen—Szolnok útvonalon, huszonnyolcadikára jusson el a Szolnoktól nyugatra részére kijelölt várakozási körletbe. A 70. lövész gárdahadosztálynak pedig csaknem 500 kilométeres menet végrehajtása után Debrecen térségét kellett elérnie.²⁴

Janza Károly honvédelmi miniszter október 27-i keltezéssel, aláírta a végzős repülőgépvezető növendékek kinevezési parancsát. Egy későbbi időpontban a Killián iskolán (a később bekövetkezett szovjet megszállás miatt), szerény külsőségek között (felolvasták a névsort) került sor az intézmény utolsó tisztavatására. Volt, aki egy papírzacskóban kapta meg a „csillagokat és az illetményét”. Még ezen a napon az OLLEP utasítására a Killián iskola kunmadarasi ezredétől négy gépből álló, MiG-15bisz rajt „emelték át” Nyíregyháza térségébe. Itt a tömeg egy fegyverraktárt akart felnyitni. Az első géppár parancsnoka Hagymási Jenő százados, a másodiké Hajdú László főhadnagy volt. A feladatot kismagasságú rácsapásokkal, fedélzeti fegyverhasználat nélkül hajtották végre. Ezen a napon is végeztek a készültségi gépek felderítő repüléseket, a tapasztalatokat jelentették a vezérkar hadműveleti csoportfőnökségének.²⁵

C. Szabó Mihály százados, aki néhány sorkatonával a Killián iskola Tápiószentmártonban lévő repülőterét őrizte, segítséget és anyagot kért. Kablay alezredes utasítására október 26-án egy Liszunov Li-2-es „Teve” típusú repülőgéppel a kért anyagokat átszállították. Másnap egy másik Li-2-es, a 16. Vegyes Repülőezred állományából, Szolnokról a Tejipari Vállalattól 16 mázsa vaját szállított Budapestre. Ugyanezen a napon Fodor Gyula százados, a kiképző ezred egyik századának parancsnoka Polikarpov Po-2-es „Pacsirta” típusú géppel átrepülést hajtott végre „Tápióba”, ahonnan 28-án tért vissza. Szabó József őrnagy (Floki) a kiképző ezred parancsnoka, Jakovlev Jak-11 „Ölyv” típusú repülőgéppel Szolnok—Debrecen—Záhony—Szolnok útvonalon hajtott végre felderítő repülést. Mindketten nagylétszámú szovjet csapatmozgást, illetve csapatjelenléteket láttak. Tapasztalataikat (amelyeket más magyar repülőalakulatok is hasonlóan észleltek), jelentették az OLLEP harcálláspontjára.²⁶

Huszonhetedikével Szolnokon az utcai tüntetések megszűntek. A harc a Munkástanácson belül folyt tovább. A követelés az volt, hogy a helyőrség fegyveres alakulatait helyezték a tanács alárendeltségébe. Kablay alezredes határozott tiltakozásával elérte, hogy a honvédség független maradt a Munkástanácstól.

A város területét egyre jobban ellepő katonai erő, harckocsik nyugtalanító látványa miatt a Munkástanács megbízásából négytagú küldöttség ment a szovjet laktanyába a rangidős parancsnokhoz. Dancsi József és Kablay Lajos, akik tudtak oroszul, tájékoztatást adtak arról, hogy a városban igyekeznek a nyugalmat fenntartani, ezért arra kéri őt, hogy katonáit vonja vissza a laktanyákba. Dancsi arra is ígéretet tett, hogy a szovjet laktanyákban élelmiszerboltot rendeznek be azért, hogy a hivatásos katonák hozzátartozóinak ne kelljen vásárlás céljából az utcára menniük, ahol a forradalmi bizottság biztonságukat garantálni nem tudta. Ezen a napon a megyei tanács elnöke lemondott, feladat és jogkörét „Megyei Forradalmi Munkástanács,” illetve annak elnöke vette át.²⁷

A 39. (szovjet) gépesített gárdahadosztály 27-én, 11 óra 30 perckor megkezdte az áttelepülést Szolnokról—Kecskemét—Dunaföldvár érintésével, Tamási térségébe, helyét a 27. gépesített gárdahadosztály másnapra foglalta el. Ugyanaznap a törökszentmiklósi hadkiegészítő parancsnok kérte Kablay alezredest, hogy vigyék el tőle a MÖHOSZ (Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség) és a vadászok tulajdonát képező, de nála tárolásra elhelyezett fegyvereket. Segítséget kért annak a 600—800 tüntető meggyőzéséhez is, akik a 4-es főút eltorlaszolását vették a fejükbe, mivel ezzel nagy bajt zúdítanak a városra. Kablay 30 fő tisztet, tiszthelyettest és sorkatonát küldött Törökszentmiklósról, akiket a város lakói nagy éljenzéssel fogadtak. A fegyvereket elszállították a Killiánra, az emberek pedig elálltak a főút eltorlaszolásának tervével. A kiküldött katonákból 12 fős őrség maradt a törökszentmiklósi kiegészítésig.²⁸

Október 27-ről 28-ra virradó éjszaka a Kárpáti Katonai Körzet alárendeltségébe tartozó 8. gépesített hadsereg (A. H. Babadzsánján vezérezredes) 32. és 11. gépesített hadosztályait, a 60. tüzerhadosztály két ezredét, valamint a hadsereg közvetlen alárendeltségében lévő egységeket, Magyarország keleti megyéibe irányították. Ezeknek a szovjet csapatmozgásoknak a végrehajtására ismételten akkor került sor, amikor még azokról a szükséges, érdemi politikai döntések még meg sem születtek.²⁹

Október 28-án riadóztatták a 31. légi deszant és ejtőernyős gárdahadosztály, 114. és 381. ejtőernyős deszant ezredeit is. A két egységnek, Lvov és Hmelnickij repülőterekről kellett légi szállítással eljutni Veszprém repülőtérre. A további parancsot ott határozták meg számukra.³⁰

Huszonkilencedikén, egy szovjet, önálló út- és vasútépítő zászlóaljat küldtek Szolnokra, a vasútállomás, és az ún. „nehéz” vasúti híd őrzésére. Később a szolnoki vasutasok ellenszenvével és elutasító magatartásával számolva, a zászlóaljat a vasúttól „visszavonták” Nyíregyházára.³¹

Harmincadikán, az OLLEP-en megválasztották a 21 fős forradalmi bizottságot, elnöke Nádor Ferenc ezredest lett. A Killiánon a repülőtéri klubban, reggel nyolc órakor az egységek választottak, míg 10 órakor az iskola forradalmi tanácsa és annak operatív szerve, az intézőbizottság került megválasztásra. Ezen az eseményen a kunmadarasi ezred küldöttei és a városból polgári „megfigyelők” is részt vettek (köztük volt Dinka Tibor tartalékos repülőtiszt is). Az iskola Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke Kiss Gyula őrnagy lett; tagjai: Vargyas őrnagy, Merfelsz százados, Kardos, Varjú, Nagy főhadnagy, Pásztor hadnagy, Szabó szakaszvezető és Szabó őrzető. A városi munkástanácsban is az egyik helyen cserét hajtottak végre, így katonai biztos lett Varjú főhadnagy. Hasonló választásokra került sor a város többi magyar laktanyájában is.³²

A forradalmi bizottság első intézkedésével eltávolította beosztásukból az elhárító és a politikai tiszteket. Kablay alezredes parancsára létrejött a hadművelleti felderítő alosztály. Vezetője Decsi százados, beosztottak Németh százados, Herczig és Nagy főhadnagy.³³

A fokozódó csapatmozgások ismét felvetették a szovjetek elleni fegyveres harc követelését. A szolnoki munkástanács megbízása alapján Kablay Lajos alezredes 29-én egy tizenhét fős küldöttséget szállított Budapestre egy Li-2-es Teve típusú repülőgéppel azért, hogy Nagy Imre véleményét kérjék ki a szovjetek elleni szolnoki fegyveres beavatkozásról.³⁴ A delegáció Budaörs repülőtérrel gépkocsival érkezett a parlamenthez, ahová csak Fazekas Zoltán és Kocsár József nyert bebocsátást, de ők nem érték célt. Viszont Bulyáki Ferenc munkásnak (aki valahogyan bejutott oda), sikerült a folyosón megszólítania Kádár Jánost, aki általa néhány soros üzenetet küldött a szolnokiaknak. Ebben a rövid levélben (amit Kádár Nagy Imrével is aláíratott) a rend helyreállítására, a munka megindítására és összefogásra szólítottak fel. A budapesti útról Fazekas és Kocsár a szolnoki egyetemen még

aznap este beszámolt. Az eseményről a Nép Lapja és a Magyar Rádió Szolnoki Stúdiója is tudósított.³⁵

Szolnokon a nemzetőrség október 30-án alakult meg 30—35 egyetemistából. Ezen a napon rendőrség közreműködésével a katonák és az egyetemisták (nemzetőrök) Szolnokon őrizetbe vették az ávósokat. Ez az intézkedés inkább az ő személyes biztonságukat, védelmüket szolgálta az esetleges atrocitásokkal szemben. Kunmadarason a vadászkiképző ezred fiatal tisztjeiből alakult meg a nemzetőrség, amelynek a tisztaőrsi plébános is tagja lett. Az iskola kunmadarasi ezredétől Bank, Kapitány főhadnagy, Kiss, Varga százados és Kardos hadnagy részt vett a szolnoki egyetemisták 29-i rendezvényén.³⁶

Október 30-án, közös kormánymegegyezéssel, megkezdődött a szovjet katonai erő Budapestről történő kivonása (31-re be is fejeződött). A Különleges Hadtest parancsnoksága Tökölre költözött.³⁷ Október 30-án, a 31. légideszant-gárdahadosztály (P. M. Rjabov vezérőrnagy), 114. ezrede 10.30-kor, a 381-es pedig 20.00-kor landolt a veszprémi repülőtéren.³⁸

A katonai intervenció. Jelszó: „Mennydörgés”

Október 31-én az SzKP KB Elnökségének ülésén olyan döntések születtek, amelyek hazánk sorsának alakulását hosszú évtizedekre meghatározták. Elhatározták, hogy egy, a moszkvai vezetés elvárásainak megfelelően létrehozott, új magyar kormány segítségével és fegyveres erőszak alkalmazásával fognak Magyarországon „rendet teremteni”. A katonai akciót Kína, és az Európai szocialista országok egyetértésével, az ENSZ „semlegességét” feltételezve, és a Nyugat felé „egy nagyhatalom erejét mutatva”, tervezték végrehajtani. A létrehozandó magyar kormány vezetőjeként fölvetődött Münnich, Kádár esetleg Horváth Imre neve. Az ülésen ismételten megerősítették, hogy parancsnoknak Konyev marsallt küldik Magyarországra. Az ekkor hozott határozat szerint a szükséges okmányokat, terveket, beleértve az „új” magyar kormány nyilatkozatait, és Konyev 1. sz. napi parancsát Zsukov, Brezsnyev, Furceva, Poszplejov, és a Moszkvában lévő régi magyar vezetők dolgozták ki, illetve fogalmazták meg. A nemzetközi egyeztetéseket, N. Sz. Hruscsov (SzKP KB első titkára), V. M. Molotov (külügyminiszter) és G. M. Malenkov (elnökségi tag) hajtotta végre. A szovjet vezetők többségének az intervencióval kapcsolatban az alapállása meglehetősen optimista volt. Úgy gondolták, hogyha „Münnich segítséget kér tőlünk, mi segítséget nyújtunk, és rendet csinálunk... Nagy háború nem lesz.”³⁹

A magyarországi hadműveletekben résztvevő szovjet csapatok⁴⁰

Katonai alakulat megnevezése	Állandó elhelyezési körletük	hksz-be helyezésük időpontja	az államhatár átlép. időpja.
Klgs hdt (2. 17. gé. gárdaho. 177. bo. 195. vre. gárdaho-ok)	MNK	okt. 23. 20.00-tól a két rep ho. okt. 23-ról 24-re virradó éjjel	
128. löv. gárdaho.	Szu. Kárpáti Kat-i Kö.	okt. 23. 19.45.	okt. 24. 00.15-07.00
33. gé. gárdaho.	Románia	okt. 23. 22.35.	okt. 24. 11-12 óra
8. gé. HDS. MNK-ba rendelt, meger. erői	Szu. Kárpáti Katonai Körzet (Ká-i Kat-i Kö.)	okt. 28-ra virradó éjjel	okt. 28-tól - nov. 4-ig
70. lövész-gárdaho.	Szu Ká-i Kat-i Kö.	okt. 26.	okt. 28. 06.00
32. gé. gárdaho.	Szu Ká-i Kat-i Kö.	okt. 27.	okt. 28-29-én
60. légvi. tüho.	Szu Ká-i Kat-i Kö.	okt. 27.	okt. 30- nov. 1.
11. gé. gárdaho.	Szu Ká-i Kat-i Kö.	okt. 28-ra virr. éjjel	nov. 1.
31. hkho.	Szu Ká-i Kat-i Kö.	nov. 1-én éjjel	nov. 3-án 08.00
35. gé. gárdaho.	Szu. Odesszai Kat-i Kö.	okt. 31. 18.45.	Románián át 11. 04.
38. összfní HDS. MNK-ba rendelt és megerősítő erői	okt. 23. 19.45	okt. 23. 19.45.	okt. 24-től - okt. 27-én 08.00-ig
39. gé. gárdaho.	Szu. Ká-i Kat-i Kö.	okt. 23. 19.45.	okt. 24.
61. légvi. tüho.	Szu. Ká-i Kat-i Kö.	okt. 23. 19.45.	okt. 24.
27. gé ho.	Szu. Ká-i Kat-i Kö.	okt. 27.	okt. 27. 08.00.
7. légideszgárdaho.	Szu. Baltikumi Kat-i Kö.	okt. 19.	30-án 17.30. Tököl
31. légidesz-gárdaho.	Szu Ká-i Kat-i Kö.	okt. 28. 10.00.	okt. 30. Veszprém
1. vasúti gárdadd.	Szu. Ká-i Kat-i Kö.	okt. 27-én	okt. 29-én

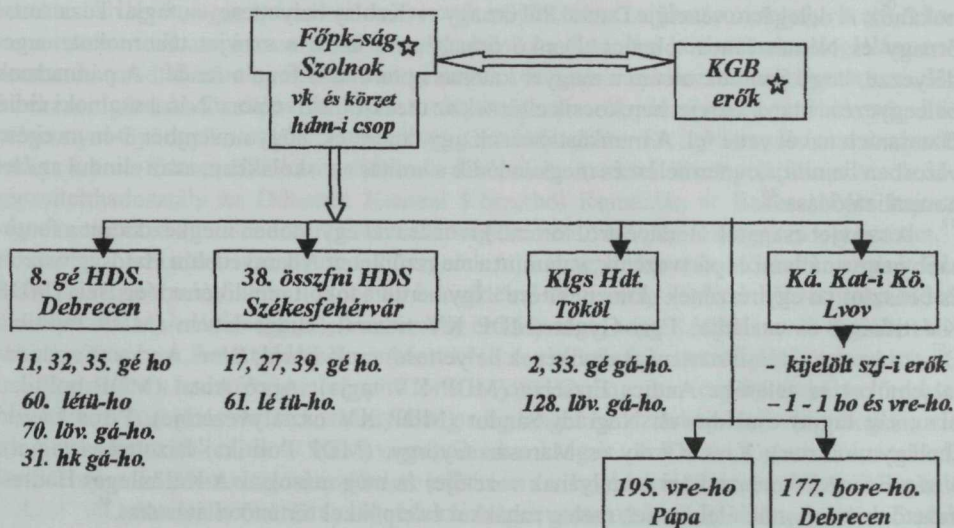
Megjegyzés: a táblázatból látható, hogy az intervencióban résztvevő csapatok többsége már november elseje előtt hazánk területén volt, holott politikai döntés az alkalmazásra csak október 31-én született. A 17. gépesített gárdahadosztály fő erői október 28-a után a 38. összgyvernemi hadsereg alárendeltségébe kerültek.

Minden bizonnyal már október 23—24-i katonai beavatkozás tapasztalatainak összegzése után megkezdődött a szovjet vezérkar részéről egy a későbbiekben, nagyobb erőkkel végrehajtandó magyarországi fegyveresintervenció, és KGB-akció előkészítése, sőt annak bizonyos elemeinek végrehajtása is. A katonai beavatkozás eldöntéséhez a végső lökést a Varsói Szerződés magyar részről történő november elsejei felmondásának bejelentése adta meg. Ekkor a még ingadozó szovjet vezetők is „feltették a kezüket”. A hadművelet neve „Vihar” („Forgószél”), ami „Grom” („Mennydörgés”) jelszóra indult. Ezzel a katonai akcióval a Magyarországon folyó harci cselekmények vezetése a Különleges Hadtest parancsnokától Konyev marsallhoz került át. A „Forgószél” hadműveletben több szovjet csapattest vett részt. Így a Különleges Hadtest, parancsnok Lascsenkó tábornok, harcálláspont Tököl, tevékenységi körzete Budapest. A 38. összefegyvernemi hadsereg, parancsnok Babadzsanjan altábornagy, harcálláspont Székesfehérvár, tevékenységi körzete Dunától nyugatra. A 8. gépesített hadsereg, parancsnok Mamszurov tábornok, harcálláspont Debrecen, tevékenységi körzete Dunától keletre (Budapest kizárva). A 7. és 31. légideszant gárdahadosztály (négy ejtőernyődeszant-ezred), speciális feladatokkal. Továbbá négy repülőhadosztály (kettő magyar, kettő kárpát-ukrán repülőtereken). A hadművelet irányítása Szolnokról, a Vörös Csillag úti laktanyából (ma Városmajor út) történt. Konyev marsall közvetlen alárendeltségében volt Malinyin tábornok (vkf-h.), valamint a Szovjet Fegyveres Erők Vezérkarának egy hadműveleti csoportja Leljusenkó tábornok, és egy másik hadműveleti csoport, a Kárpáti Katonai Körzet törzsetől, Tutarinov tábornok (körzet törzsfőnök) vezetésével. A hadműveletben közvetlenül résztvevő szovjet erők létszáma körülbelül százezer fő volt.⁴¹

A „Forgószél” hadműveletben résztvevő szovjet erők 1956. 11. 4.⁴²

A „Forgósél” hadművelet lényegét egy később megtartott értekezleten Zsukov foglalta össze. 12 hadosztály (többségükben jó „mutatókkal” rendelkező gárdaalakulat) Magyarországra juttatása rejtve. A fegyveres ellenállás határozott katonai fellépéssel, lefegyverzéssel, harckocsik tömeges alkalmazásával történő felszámolása. A katonai repülőterek, harckocsikkal megerősített harcesztergályokkal történő lefogása (felszálló pályák, gurulótutak, állóhelyek). Rádióállomások, hírközpontok megszállása (közigazgatás, hírközlőeszközök, stúdiók) birtokbavétele. A Honvédelmi Minisztérium és a fontosabb katonai törzsek, továbbá a tábornokok lakásainak bekerítése, ezzel a magyar katonai alakulatok vezettségének megnehezítése. A kormány és más fontos szervek, szervezetek, intézmények lokalizálása. „Állambiztonsági műveletek” végrehajtása. A fontosabb párt és állami vezetők, ÁVH-s káderek kimenekítése, ismereteik hasznosítása a szovjet katonai akció során.⁴³ A két hadsereg, valamint a Különleges Hadtest parancsnoka Konyev marsalltól november 2-án kapta meg a feladatokat Szolnokon. Leljusenko tábornok csapatait megerősítették harckocsikkal, tüzéséggel és légideszant-egységekkel. A két hadseregpárcsnok helikopterrel érkezett Szolnokra.⁴⁴

Október 30. és november 4. közötti időszakot Szolnokon is a forradalmi katonai tanácsok működése és irányítása jellemezte úgy, hogy az állományilletékes parancsnokok tevékenységét, felelősségi körét nem helyezték hatályon kívül. November elsején, a megyei munkástanács utasítására Kablay alezredes helyőrségparancsnok, Szathmári József százados bízta meg a város védelmi tervének kidolgozásával és a védelemparancsnoki beosztás ellátásával. A Killián iskola forradalmi tanácsa döntése értelmében a légvédelmi tüzérezred egy üteget telepített a repülőter területére. Harmincegyedikén, a Légierő Parancsnokság intézkedésére a vadászezred Jak-11 Ölyv típusú repülőgéppel felderítést hajtott végre (egy géppel négy feladatot a következő sorrendben: Hangay főhadnagy — Németh százados; Szabó hadnagy — Német százados; Szabó őrnagy, egyedül egy diákkal a fedélzeten; Szabó hadnagy — Merfesz százados), Szolnok—Debrecen—(Záhony)—Szolnok útvonalon. Másodikára a szovjetek gyakorlatilag körülbírták Szolnokot, az utcán harckocsik cirkáltak. Kablay alezredes katonai küldöttséget küldött a 11. (szovjet) gépesített hadosztály parancsnokához. A delegáció vezetője Dankó Pál őrnagy — Kablay helyettese —, tagjai Tuza Antal őrnagy és Német János tolmács. Dankó őrnagy arra kérte a szovjet tábornokot, engedélyezze, hogy Szolnok utcáin a magyar katonaság tarthassa fenn a rendet. A parancsnok beleegyezése után a szovjet harckocsik eltűntek az utcákról. November 2-án a szolnoki rádió Damjanich nevét vette fel. A munkástanácsok úgy döntöttek, hogy november 5-én az egész városban beindítják a termelést és megkezdődik a tanítás az iskolákban, azaz elindul az élet normalizálódása.⁴⁵

A szovjet csapatok Budapestről történő kivonásával egy időben megkezdődött a fontosabb magyar állami és pártvezetők, valamint a megszüntetett Államvédelmi Hatóság vezetői és beosztottjai egy részének „kimenekítése”. Így került a tőkili repülőterre Vég Béla (MDP KV titkára) és családja; Egri Gyula (MDP KV titkára); Hidas István (MDP Politikai Bizottság tagja, minisztertanács elnökének helyettese) családjával; Berei Andor (Tervhivatal elnöke) és felesége Andics Erzsébet (MDP KV tagja); Apró Antal (MDP politikai bizottság tagja) családjával; Nógrádi Sándor (MDP KV osztályvezetője); Piros László (belügyminiszter); Kiss Károly és Marosán György, (MDP Politikai Bizottsága tagjai); Virág Ede (MN nemzetközi osztályának vezetője) és még mások... A Különleges Hadtest vezetői biztosították élelemmel, meleg ruhákkal és cipőkkel történő ellátásukat.⁴⁶

A Forgósél hadművelet „előkészítő mozzanataként”, november elsején este, Andropov nagykövet Uszta Gyula vezérőrnagy (nagykövetség magyar összekötő főtiszt) útján, közölte a magyar kormánnyal majd a vezérkarral, hogy a szovjetek tárgyalni kívánnak a csa-

patok végleges magyarországi kivonásáról. A delegáció vezetőjének Malinyin tábornokot jelölték ki, azzal a feladattal, hogy az illetékes magyar szervekkel november 3-án tárgyaljon, és ha lehetőség van rá, meg is állapodjon a csapatkivonásról — az időpont figyelemre méltó!⁴⁷ Az október 31-i SZKP elnökségi döntése után az intervenció megkezdésének egyik, mondhatni elengedhetetlen feltétele volt (ahogyan ezt már korábban is érintették) egy, a szovjet elképzelésekhez „igazodó” új magyar kormány létrehozása Moszkvában. A kormányfői posztra Molotov jelöltje Hegedűs András, Hruscsové Münnich Ferenc volt, és fölvetődött Kádár János neve is. Sok szempontot, körülményt mérlegelve, elemezve — nem utolsósorban a jugoszláv vezetés javaslatát méltányolva —, a választás végül Kádár Jánosra esett.⁴⁸ A következő „lépés” a „moszkvai” magyar kormány megalakításának gyakorlati megvalósítása volt. Ennek érdekében Andropov nagykövet november elsején, a késő esti órákban Münnich Ferenc közreműködésével a Parlamentből a nagykövetségre kérette Kádár Jánost. A követség előtt, anélkül, hogy oda bementek volna, gépkocsiba ültették őket és kivitték Tököldre. Rövid ott-tartózkodás után egy kis repülőgéppel (valószínű, hogy egy Jak-12 „Gém”-el) Szolnokon át Ungvárra, majd onnan egy rövid pihenő után egy Iljusin, Il-14-es „Crate” típusú repülőgéppel (ezek voltak akkor a kormánygépek) Moszkvába repültek. Másodikán és harmadikán pontosították és véglegesítették az új, Kádár vezette kormányt (Apró, Rónai, Kiss, Marosán, Kossa, Dögei +5 fő), és végleges formát kaptak az új vezetés „színre lépésével” kapcsolatos különböző dokumentumok. Ekkor hagyták jóvá az intervenció katonai és KGB tervét is.⁴⁹ Október 24-től a Forgószél hadművelet befejezéséig valóságos légi híd működött (Székesfehérvár) Budapest—Szolnok—Munkács (illetve Ungvár és Lvov között), a 177. bombázórepülő-hadosztály, és szovjet területen lévő repülőalakulatok Liszunov Li-2-es, Iljusin Il-12-es, Il-14-es gépeivel, és Mi-4-es helikopterekkel. A „Forgószél” hadművelet részeként, november első napjaitól megkezdődött a szovjet tisztek hozzátartozóinak Magyarországról történő légi, vasúti és közúti hazaszállítása. Csak november elseje és harmadika között a légierő több mint 600 szovjet családot menekített ki hazai repülőterekre, és ekkor még az akciónak nem volt vége. A 177. bombázóhadosztály tököli és debreceni repülőterekről felszállva 560 korábban felelős beosztásban lévő magyar párt és állami vezetőt szállított el a meghatározott helyekre.⁵⁰ A katonai intervencióban résztvevő szovjet alakulatok megindulási körleteinek elfoglalása november harmadikára befejeződött. Ezen a napon a 8. hadsereg alárendeltségébe tartozó, 31. harckocsi gárdahadosztály Beregszász—Nyíregyháza—Hajdúnánás—Mezőkövesd—Füzesabony—Gyöngyös; a 107. légideszant-gárdahadosztály, 80. ejtőernyődeszant-ezrede pedig, a 4-es főúton, Munkács—Szolnok útvonalon, menetelt Budapest irányába. A 35. gépesítethadosztály az Odesszai Katonai Körzetből Románián át Békéscsabára hajtott végre menetet és ott a 8. hadsereg alárendeltségébe kerülve, felváltott egy szovjet ezredet.⁵¹ November harmadikán (az október 27-én alakult) a magyar kormány több miniszterét felmentik és új kormány alakul, melynek honvédelmi minisztere Maléter Pál lett (akit előző nap neveztek ki vezérőrnaggyá). Az esemény érdekessége, hogy Kádár János is tagja lett ennek a kormánynak, holott ekkor ő már Moszkvában egy másfajta vezetés első embere lett.⁵²

Szolnokon a hadműveletet irányító törzs a Vörös Csillag úton lévő laktanyában rendezkedett be. A József Attila úti kaszárnyában pedig magas beosztásban lévő vezetőket fogadtak, illetve helyeztek el, és itt volt a városparancsnokság is. A Killián Katonai Tanácsának döntése nyomán tehát, elsején, a védelem erősítésére a légvédelmi tüzérezred a repülőter és a „rékasi” úti laktanya köré néhány légvédelmi üteget vontatott ki. A késő esti órákban Szabó szakszervezet vezetőjére Kiss őrnagy egy híradó gépkocsit küldött ki Steták főhadnaggyal Martfű irányába, ahol egy orosz nyelvű szöveget olvasott be az éterbe a szovjet itt-tartózkodás jogtalanságáról. Az adást bemérték és küldtek egy páncélozott járművet az

adó elfogására, ami elől úgy kellett visszaosonniuk a repülőtérre. Másodikán négy harcokcsiból és egy páncélozott harcjárműből (PSZH) álló szovjet alegység megszállta a szolnoki repülőtér déli részét. A harccsoport parancsnoka beküldte helyettesét Kablay alezredesért. Az iskolaparancsnokkal közölték, hogy ellenőrzésük alá vonták a repülőteret, ezért egy gép sem szállhat fel onnan, a repülőgépeket a hangárakban kellett elhelyezni, amelyeket az ő harcokcsijaik őriztek. A légvédelmi-üteget azonnal el kellett vinni a repülőtérről, löszere viszont marad. Még ugyanezen a napon az iskola hadtáp szolgálata 1200 darab sörösüveget gyűjtött össze, és hozzáfogott az úgynevezett „láng-gránátok” készítéséhez (a begyűjtött üvegek több mint felét már meg is töltötték benzinnel). November elsején Budapestről egy szállítógépen egy honvéd őrvezető érkezett Kunmadarasra, aki a Központi Forradalmi Tanács tagja volt, egyes információk szerint az ő tájékoztatója adta az ötletet a benzines üvegek és egyéb páncélos elhárító fegyverek” beszerzésére Kunmadarason, majd Szolnokon. Harmadikán este szorgos kezek készítették a „Nép Lapjának” másnapi számát. Ami november ötödikétől, a sztrájk beszüntetésére, a tanítás elkezdésére, az élet normalizálására szólított fel.⁵³

„Forgószél” hadművelet első konkrét lépése a legfelső katonai vezetés letartóztatása, „kiiktatása” volt. November 3-án, a Honvédelmi Minisztériumban 11-órakor ülésezett az a bizottság, amely a szovjet csapatok Magyarországról történő végleges kivonásáról tárgyalt. Malinyin tábornok előadta, hogy a kivonás legkorábbi időpontját 1957 elejére számítják. Javasolta, hogy a továbbiakról este 8-órakor Tökölnön folytassák a megbeszélést, mivel neki még a nap folyamán Moszkvával egyeztetni kell. A kormányfő megbízása alapján Maléter Pál vezérőrnagy (honvédelmi miniszter), Kovács István vezérőrnagy (vezérkari főnök), Szűcs Miklós ezredes (vk. hadművelési csoportfőnöke) és Erdei Ferenc (a minisztertanács egykori elnökhelyettese), két személygépkocsival, egy rádiós kocsival és megfelelő fegyveres kísérettel kiutazott Tököltre. A magyar küldöttséget a „vendéglátók” a tárgyalóterembe vezették. Malinyin hadseregtábornok, valamint Sztjepancsenkó tábornok (Szovjet Hadserreg Politikai Főcsoportfőnök-helyettese), mintegy 5-6 perces várakoztatás után lépett be a terembe. Rövid, hűvös üdvözlés után a „szovjet fél” csak annyit mondott, hogy napközben nem tudtak egyeztetni, amikor kivágódott az ajtó és Szerov nyolc géppisztolyos altiszttel benyomult a terembe és letartóztatta a magyar delegáció tagjait. Zürjanov KGB-s tábornok (Szerov utasítására) átadott Malasenko ezredesnek (Klgs. hdt. hdm-i főnöke) egy, a delegációtól elvett térképet. Mivel ez munkatérkép volt, engedélyezték neki, hogy bizonyos adatokat a térkép alapján Maléter Pállal, Kovács Istvánnal és Szűcs Miklóssal pontosítson. Az ezredes szerint a letartóztatottak helyzetüket igyekeztek méltósággal viselni, és vele a körülményekhez képest korrekt módon együttműködni, nem titkolták, hogy mélységesen megdöbbenett őket a szovjet fél árulása.⁵⁴ November harmadikán a 108. ejtőernyősdeszant-gárdaezred katonáiból létrehozott harccsoportba (pk. L. A. Doncsenkó őrnagy, 3. ejtőernyősdeszant zászlóaljparancsnok-helyettese) a legjobb fizikai felkészültségű 162 harcost válogatták be és őket a 2. gépesített hadosztály, 37. harcokcsiezredének alárendeltségébe helyezték, különleges fontosságú feladatok végrehajtására.⁵⁵ Negyedikén 03.30 órakor, (egyes magas beosztású HM vezetők esetében már éjfélkor) e harccsoportból létrehozott különleges osztagok körbefogták a részükre meghatározott katonai vezetők lakását, illetve a Honvédelmi Minisztérium épületét, amit 06.30-ra, egyetlen lövés nélkül elfoglaltak. A minisztériumban 13 tábornokot és mintegy 300 tisztet fegyvereztek le. A vezetők egy részét Tököltre szállították. Ugyanez történt az OLLEP-en is. Nádor Ferenc ezredes légierő-parancsnokot, később szintén letartóztatták. A Magyar Néphadsereg csapatainak immáron nemcsak a három kulcsbeosztású vezetőjét, hanem a legfelsőbb szintű operatív irányítást is nélkülöznie kellett. A szovjetek utasították az ügyeleti szolgálatokat, hogy

továbbítsák Münnich Ferenc (Kádár-kormány honvédelmi minisztere) intézkedését, ami arról szól, hogy, „a szovjetekkel szemben ellenállást ne tanúsítsanak, az oda érkező csapat elé parlamentereket küldjenek”.⁵⁶

Negyedikén Konyev marsall Szolnokról kiadott parancsára, helyi idő szerint 04.00-kor, „Grom” (Menydörgés) jelszóra, kezdetét vette a „Forgószél” hadművelet. Ezzel most már beindult a katonai intervenció teljes gépezete⁵⁷. A 11. gépesített, a 60. légvédelmi tüzér hadosztály, és a 80. ejtőernyőszeszant-ezred alegységeiből létrehozott harccsoportok Szolnokon is megkezdtek a kijelölt alakulatok lefegyverzését és az egyes objektumok meg szállását. 04.15-kor a 27. légvédelmi tüzér, a honi légvédelmi tüzértiszthelyettes-kiképző, valamint az 56. aknavető tüzérezred laktanyájának lefegyverzésekor, (szovjet források szerint) a tiszthelyettes-kiképző ezred őreinek lövésére viszonzásul, a 35-36 harckocsiból és kísérőgyalogyságból álló szovjet harci kötelék „menetből” nyitott tüzet a laktanyára. Tizenöt percen át lőtte azt a harckocsik ágyúiból, golyószórókból és géppuskákból. Szatmári József százados a 27. tüzérezred parancsnoka a lövöldözés közepette kezével integetve ment ki a szovjet parancsnoki harckocsihoz, és kérte a parancsnokot, hogy fejezzék be a lövöldözést. Ezzel a tétellel beláthatatlan következményektől, pusztítástól mentette meg a laktanyát. A szovjet fegyverhasználat következtében egy tiszthelyettes-növendék, és egy honvéd a 27-es ezredtől meghalt, négy honvéd megsebesült. A laktanyában lévő alakulatokat lefegyverezték. Ugyanebben az időben a katonai repülőtérén, a nagy beton déli részénél, a már ott lévő szakaszhoz újabb szovjet páncélos alegységek csatlakoztak. Most már körbevették a repülőtér, a parancsnoki épületet, a hangárakat és az üzemanyag-telephelyet. A sorállomány körében olyan rémhír terjedt futótűzként, hogy az „oroszok mindenkit hadifogságba visznek”. Ezért a sorállomány elmenekült a repülőtérrel, egyedül az önálló század maradt a helyén. A tiszti és tiszthelyettesi állományt berendelték, és honvédségi autóbuszokon beszállították a városból és a repülőtér közeli lévő lakótelepről. Az egyes elhelyezési körletek elé úgynevezett hálótérmi takarókat (pokrócokat) terítettek le és oda kellett mindenkinnek a fegyverét letennie. Három kivétellel az őrséget a szovjetek látták el. Később szovjet műszakiak jöttek a szolnoki katonai repülőtérre és a kulcsfontosságú alkatrészek kiszerezésével (PSz-tabló, légcsavar) üzemképtelenné tették a repülőgépeket. Negyediken hajnalban egy szovjet harccsoport, a 19. műszaki zászlóaljat fegyverezte le. A zászlóalj még október 31-én 12.30-kor olyan parancsot kapott, hogy tartóztassa le a szökésben lévő Gyurkó Lajos vezérőrnagyot, a kecskeméti 3. hadtest parancsnokát. Mivel valahogyan erről a szovjetek tudomását szereztek, ezért november hetedikéig az alegység teljes személyi állományát fegyveres őrizet alatt tartották (ekkor a parancs elvesztette aktualitását). Negyediken hajnalban a 60. (szovjet) légvédelmi tüzérhadosztály 419. ezrede lezárta a Szolnokról kivezető utakat.⁵⁸ A megyeszékhelyen lévő katonai objektumok megszállásával és az alakulatok lefegyverzésével egy időben három-három harckocsi elfoglalta a Magyar Rádió Damjanich (szolnoki) stúdióját, és a besenyszögi úton lévő adóállomást. A maradék magyar őrséget lefegyverezték. A hadművelet megindulásakor a katonai akcióval csaknem azonos értékű feladat volt tudatni „országgal és világgal”, hogy milyen események történnek Magyarországon és miért. Az SzKP Elnöksége és a Moszkvában élő, volt magyar vezetők által kidolgozott dokumentumokat november harmadikán a késő délutáni órákban Prihogyko moszkvai propagandafőnök Ungvárra hozta. Ott odaadta az anyagokat (Münnich-beszédet, és Kádár-féle nyilatkozatot) Balla László ungvári írónak. Mivel az egyes anyagok tartalma erősen „orosz akcentusú” volt, ezért azok végleges formáját Balla adta meg. Ezt követően Sándor László ungvári újságíró a helyi rádióban olvasta magnószalagra mindkét szöveget. A közvetítésre kész anyagok sugárzását a szolnoki frekvencián a 38. és a 8. hadsereg, valamint a Kárpáti Katonai Körzet politikai főnökségei, a magyar külügyi

szolgálat balatonszabadi, a hadsereg tábori mozgó adóin és az ungvári rádió adóin keresztül oldották meg. Ezt azért kellett ebben a formában megszervezni, mert így az is „bizonyította” az „új” kormány szolnoki megalakulásának koncepcióját. Azért kellett ezt a felemás, „többkomponensű” megoldást választani, mert ebben az időben a szolnoki stúdió úgynevezett nagy adója 22.05-ig üzemképtelen volt. Ezért a helyi kisadó működtetését ötvözték az előzőekben ismertetet megoldással. A Kádár-kormány néhány tagja és a volt párt- és kormányzati tisztségviselők nyilván azért tartózkodtak Szolnokon, mert biztonságukat itt tudták a szovjetek garantálni. Ha pedig ez így volt, ebből egyenesen következett a kormányalakítás szolnoki koncepciójának ötlete. Elsősorban Tiszai Lajos újságíró érdeme, hogy mindkét korábbi állítás (a szolnoki kormányalakítás és a vele összefüggő rádióadás ügye) bizonyítottan megdőlt.⁵⁹

November harmadikán este, az SzKP elnökségi ülésének megkezdésével, megvárták a jugoszláviai újtjáról éppen visszaérkező Hruscovot, aki a hivatalos megbeszélés előtt, „négy szemközt” is tárgyalt Kádár Jánossal. Az elnökség jegyzőkönyve szerint Moszkvából november 4-én, (magyar idő szerint) reggel 4-5 óra körül indult Kádár János és Münnich Ferenc az Il-14-es kormánygéppel, Miskolc érintésével a szolnoki katonai repülőtérre. Innen páncélkocsival vitték az utasokat a József Attila úton lévő szovjet laktanyába. Nagy valószínűséggel velük utazott még Mikojan és Brezsnyev is. A laktanyába délelőtt háromnegyed tizenegy körüli időpontban érkeztek meg. Tíz-tizenöt tábornok és főtitst, valamint néhány helyi képviselő (köztük Kablay alezredes, iskolaparancsnok) mellett, Mikoján, Brezsnyev és Andropov is ott volt abban a teremben, ahol Kádár és Münnich bejelentette, hogy megalakult a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány. Ezen a napon Münnich, mielőtt Budapestre utazott volna, megbízta Uszta Gyulát a magyar hadsereg újjászervezésével, és a társadalmi rendet biztosító egységek (karhatalom) megalakításával. Ebbe a munkába bekapcsolódott Szolnokon Bata István és Janza Károly is. Kádár János szolnoki tartózkodása alatt egyszer hagyta el a laktanya területét, amikor november negyediken a városi pártbizottság épületében 17-órakor 24-26 fő részvételével pártaktívát tartott. Negyediken késő délután, Hudák László őrnagy, a Killián iskola elhárító osztály (korábban menesztett) vezetője azzal a kéréssel fordult Szabó József őrnagy, ezredparancsnokhoz, hogy másnapra szervezze meg, a megyeházán elhelyezésre kerülő volt állami és pártvezetők és a ház őrzését. Este Szabó őrnagy lakásán kereste fel egyik századparancsnokát — Fodor századost —, és ott beszéltek meg az ő alegysége által végrehajtandó, ezzel kapcsolatos feladatokat.⁶⁰ Ötödiken a szolnoki katonai repülőtérre egy szovjet Li-2-es szállítógéppel Tökölről megérkeztek a megyeháza „új” vendégei és Marosán György. E naptól kezdve több mint két héten át a megyeháza bejáratánál a Killián iskola pilótanövendékeiből és a tüzer tiszthelyettes iskola hallgatóiból összeállított őrség posztolt. Ezen a napon a magyar katonaság Szolnokon átvette a szovjetektől a fontosabb középületek, közúti és vasúti csomópontok, hidak, utak őrzését is. A Légvédelmi Tüzer-tiszthelyettes Iskola részéről ezeket az őrzés-védelmi feladatokat Kaszás Béla alezredes, iskolaparancsnok szervezte. A szolgálatot adó magyar katonákat fegyverrel és a lőszerezellel a szovjetek látták el. Az intervenció csapatok ezután csak saját objektumaik őrzését, valamint a városban történő járőrözés feladatait látták el. A szolgálatokban nem érintett magyar katonaság szolgálati tevékenysége az adott alakulatok parancsnokai intézkedésének függvénye volt, többségüket szabadsággolták. A katonai repülőtéren egy ideig csak karbantartás, illetve különböző elméleti foglalkozás folyt. Rövid ideig Határőr Kiképző Bázis is működött itt. 1957 őszétől egészen 1961 nyaráig egy „Musztáng” fedőnevű szovjet gárdarepülő-ezred használta a bázist. Ez az egység MiG-15bis és néhány MiG-19PM repülőgéppel volt felszerelve.⁶¹

November hatodikán a 60. légvédelmi tüzérhadosztály 419. légvédelmi tüzérezredének 3. ütegeből Usakov hadnagy szakasza azt a feladatot kapta, hogy szállítsa Budapestre Kádár Jánost, Marosán Györgyöt és Kossa Istvánt (ennyien tartózkodtak mindössze a Kádár-kormányból Szolnokon). Este nyolc órakor Konyev marsall erős katonai fedezettel indította útba a konvojt. Az időjárás nagyon rossz volt, mivel menet közben a havas eső jeges esőre váltott, látni szinte semmit nem lehetett, ez a körülmény erősen rontotta az előrehaladás ütemét. Másnap úgy öt óra körül értek Budapestre, ahol Angyalföldön keresztül, a Váci úton át jutottak el a parlamenthez. Nyolcadikán Konyev marsall és törzse is elhagyta Szolnokot. A 80. ejtőernyőszeszant-ezred fő feladata továbbra is az volt, hogy Budapesten a Kerepesi úton lévő laktanyába települt főparancsnokságot védelmezze. November kilencedikével Dancsi József lett (többek között Kádár János biztatására) a városi tanács végrehajtó-bizottságának elnöke. Ezzel Szolnokon helyreállt a polgári közigazgatás. 1956. 11. 11.-én a „Forgósél” hadművelet befejeződött⁶². November 24-én Konyev marsall bejelentette, hogy a Különleges Hadtest egy idejű megszűnésével Magyarországon megalakult a Déli Hadse-regcsoport. A intervenció során a KGB több mint ezer embert (köztük nőket és gyerekeket) deportált Sztrij és Ungvár börtöneibe (többségüket később hazahozták és bírósági ítélettel börtönbe zárták, vagy hazaengedték). Leonov tábornoktól (KGB III. Főcsoportjának főnöke) származó adatok szerint 200 olyan szovjet katonát, (vagy azok családtagját) jelen-tettek föl, akik részt vettek a „Forgósél” hadműveletben, de nem értettek egyet a inter-venció szükségességével, és azt büntették, Magyarország belügyeibe történő katonai beavatkozásnak tekintették. A megtorlás időszakában a „fennálló rendszer megdöntésében, és összeesküvésben való részvétel” címén a magyar Legfelsőbb Bíróság több száz embert ítélt halálra, és közel tizenegyezret börtönbüntetésre. A kilátástalanság, a jövőtől való félelem miatt megközelítőleg 200.000 magyar honfitársunk hagyta el hazáját. Az inter-venciót és annak előkészítését mindvégig a szovjet párt és állami vezetők szavai és tettei közötti különbség, a katonai vezetők „politikától való önállósága” jellemezte. A szovjet beavatkozás hosszú időre meggátolta azt, hogy a nemzet a saját akaratából választott utat járja, ezzel jobb, kedvezőbb, demokratikus fejlődési pályára állítsa országát. Az események megítélése szempontjából fontos katonai körülmény, hogy ebben az alig több mint kéthetes időszakban a magyar honvédségnek három honvédelmi minisztere, két vezérkari főnöke és két hadműveleti főnöke volt. Az események alakulását tekintve nem elhanyagolható katonai szempontú tényező volt az is, hogy miközben az intervenció erői tervszerűen, szigorúan központosított irányítás alapján tevékenykedtek; addig a magyar fegyveres egységek, harc-csoportok többségét a helyi eseményekhez (forradalmi tanácsok) kapcsolódva, területileg változó összetételben és koncepció szerint alkalmazták. Ezért a magyar katonai erő, főleg a kritikus időszakokban, hatékony központi akarat hiányában megosztott volt, és sokszor nélkülözte az erő és eszközök optimális helyen és időben történő célszerű összpontosítását, felhasználását. Ismételten bebizonyosodott, hogy a fegyveres harc körülményei között nem szerencsés gyakorlat a hadsereg vezetésének demokratizálása.⁶³

Néhány adat a légierő tevékenységéről október 23. és november 7. között

A magyar légierő

Összesen 255 felszállást hajtott végre, 199 óra 10 percet repült (ebből Szolnokon 6 felszállást és 9 óra 20 percet hajtottak végre). Karhatalmi repülést: egy raj (4 gép), négy gép-pár, és két „egyes” gép végzett. Ennek során három esetben került sor a tüntető tömeg ellen fedélzeti fegyver használatára, amelyből egy volt súlyos kimenetelű (Tiszakécske). A bevetések során egy repülőgép szenvedett katasztrófát, a pilóta halálát okozva (Istenes főhadnagy). A karhatalmi feladatokon kívül különböző polgári és katonai szállítások történtek, Li-2es „Teve” és Mi-4-es típusú repülőeszközökkel (198 felszállás és közel 140 óra repült idővel). A magyar gépek felderítési és futárrepüléseket is teljesítettek. MiG-15 bisz, Jak-11 „Ölyv”, Jak-12 „Gém”, Aero-45, és Polikarpov Po-2es”Pacsirta” gépekkel. A légierő november 4-e után csak raktárfeltörések miatt 35.171.040 forint kárt szenvedett. Ezen kívül voltak még „helyi” szervezésű repülések is (röpcédulaszórás stb.).

A szovjet légierő

A 195. vadászrepülő-gárdahadosztály 570 bevetést hajtott végre, ebből: 23 repülőter-biztosítási feladatot, 15 elfogó, 96 repülő őrzőjáratot, 140 felderítő repülést, 143 felszállást a földön lévő csapatok biztosítása érdekében, 38 harci bevetést (ebből a legjelentősebb, esemény november 07-én Dunapentele térségében volt, amikor 8 db MiG-17PF, „Fresco” támadta, a magyar légvédelmi-tűzérőgépet), 16 kísérő repülést, 99 más repülőterre való átrepülést. A 177. bombázó-hadosztály Il-28-as gépeivel 20 felderítő bevetést, Li-2-esekkel, több mint 600 szovjet családtagot, 560 magyar volt politikai és katonai vezetőt szállított, 22,7 tonna röplapot szórt ki, ill. Jak-12-essel, és Mi-4-es helikopterekkel futár és vezetés-biztosítási feladatot hajtott végre. Ezenkívül más repülőalakulatok is hajtottak végre feladatokat. Például Kaunas és Vilnius repülőterekről a 7. légideszant-hadosztály, 108. ejtőernyős-deszant gárdaezredét 54 db Li-2-es és 45 db Il-12 repülőgép szállította át Veszprém repülőterre. A szovjet légierő vesztesége: 1 db Mi-4 helikopter (33-as oldalszámú, hegynek ütközött, három halott, két sebesült) és 1db Il-28 (magyar légvédelem lelőtte, 3 fő életét vesztette). Természetesen ezek a jelenleg ismert, és korántsem a teljes adatok.⁶⁴

Abban, hogy Szolnokon a politikai, katonai események úgy alakultak, ahogy alakultak, abban a városnak „sem érdeme, sem bűne” nem volt. Mindezek az események (mint már annyiszor Szolnok történetében), a város katonai stratégiai, földrajzi, infrastrukturális helyzetéből, adottságaiból, valamint a politikai körülmények sajátos alakulásából származtak. Szerencse, hogy ekkor a városnak olyan polgári és katonai vezetése volt, amely kellő józanságot, mérsékletet tudott tanúsítani és felismerte a szovjetekkel való kényszerű kapcsolattartás jelentőségét. A katonai vezetők mindegyike (Kaszás Béla alezredes, a légvédelmi tűzértiszthelyettes-képző; Szathmári József százados, légvédelmi tüzér- és városvédelmi, valamint 86. aknavető ezred név szerint nem ismert; és Hunyadi Ferenc őrnagy a 19. műszaki zászlóalj parancsnoka), helyesen tudta értékelni a konkrét helyzetet, és abból levont következtetések alapján mindig tudták, hogy mit kellett tenniük. Az elhárítók és az OLP bizottság által végzett vizsgálatok, „bűnösnek nyilvánították” a Killián állományából: Kablay Lajos alezredest, Kiss Gyula, Hagymási Jenő századost, Zsombok Tímár György főhadnagyot és Szolnokon letartóztatták Dinka Tibort. Az eseményekben elfoglalt

szerepénél fogva külön is meg kell emlékezni az iskola parancsnokáról. Kablay Lajos alezredes, 1918. november 8-án született. Hadiárvaként került gimnáziumba, majd később a Ludovikára és a kassai Repülő Akadémiára. Vezérkari repülőtiszt pályára készült, franciául és németül anyanyelvi szinten beszélt, majd a négyéves szovjet hadifogsága alatt oroszul is megtanult. A Magyar Királyi Honvéd Légierőben különböző repülőparancsnoki beosztásokban szolgált. 1949-ben jött haza szovjet hadifogságból és azonnal jelentkezett szolgálatra. Az akkor alakult Honvéd Killián György Repülő Hajózó Tiszti Iskola Li-2-es század, majd 1950 őszétől az intézmény és Szolnok helyőrség parancsnokává nevezték ki. Ebben a beosztásban volt letartóztatásig. Őt is elérte a forradalom utáni megtorlás vihára. Lefokozták, bebörtönözték. Szabadulása után a katonai pályát többé nem folytathatta. A velenői halászlát termelőszövetkezettől ment nyugdíjba. 1987. augusztus 10-én halt meg. Az illetékes szervek megtagadták tőle a katonai tiszteletadással járó temetést. 1990-ben posztumusz ezredessé léptették elő. A Kablay Emlékbizottság sírkövet állíttatott neki. A nevét viselő Veterán Repülő Egyesületnek pedig tevékeny része volt abban, hogy Szolnokon teret nevezzenek el róla. Kablay Lajos olyan parancsnok volt, aki bölcs előrelátással és tiszteséggel teljesítette kötelességét, mindent megtett azért, hogy a céltalan vérontást elkerülje. Mivel jól ismerte az emberi élet valódi értékeit, ezért becsületbeli ügyének tekintette, hogy ne engedje az ifjúságot meggondolatlan, az erőviszonyok ismeretében reménytelen, értelmetlen csatározásokba bocsátkozni. Mindezek „jutalma” az okatlan és jogtalan meghurcoltatás, a közvetlen kollégák egy részének, személyétől és ügyétől történő elfordulása lett.⁶⁵

Jegyzetek: 1. dr. Cseh Géza: Az 1956-os forradalom Szolnok megyében (kézirat) Jász-Nagykun-Szolnok-Megyei Levéltár. 6. oldal — 2. Gulyás Katalin: A város története 1850-től napjainkig. Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig. Dinasztia Kiadó 2000. Szolnok. 55. oldal. — 3. dr. Cseh Géza: Az 1956-os forradalom Szolnok megyében. 33. oldal. — 4. Simon László: „Cselekedjék saját belátása szerint”. Top Gun c. folyóirat. 1997/6. szám. — 5. Szovjet katonai intervenció 1956. (Argumentum Kiadó, Budapest) 17—20. és 221. oldal. — 6. Szovjet katonai intervenció 1956. (Argumentum Kiadó, Budapest) 221—222. oldal. — 7. Szovjet katonai intervenció 1956. (Argumentum Kiadó Bp.) 207—217. oldal. — 8. Simon László: „Cselekedjék saját belátása szerint”. Top Gun c. folyóirat 1997/6. szám. — 9. Szovjet katonai intervenció 1956. argumentum Kiadó, Bp.) 4. sz. melléklet. — 10. Szovjet katonai intervenció 1956. (Argumentum Kiadó, Bp.) 232. oldal — 11. Szovjet katonai intervenció 1956. (Argumentum Kiadó, Bp.) 234. oldal. — 12. Szovjet katonai intervenció 1956. (Argumentum Kiadó, Bp.) 229—230. oldal. — dr. Cseh Géza (már ismertetett tanulmánya) 7. oldal. — 13. Szovjet katonai intervenció (már ismertetett mű) 7. oldal. — 14. dr. Iván Dezső: A magyar katonai repülés története 1945—1956. HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály kiadványa. 1999. Budapest. 169. oldal. — Szepesi József: Volt egyszer egy... Honvéd Killián György Repülő Hajózó Tiszti Iskola II. Top Gun 2001/4. szám. — Simon László (már ismertetett írása) Top Gun 1997/6. száma. — MN Killián György Repülő Hajózó Tiszti Iskola parancsnok 1957. 01. 17-ei jelentése. Jász Nagykun Szolnok-Megyei Levéltár (dr. Cseh Géza) 2—6. oldal. — 15. Simon László (már ismertetett írása) TOP GUN 1997/6. száma. — 16. Szovjet katonai intervenció (már ismertetett mű) 39. és 232. oldal. — 17. Mint az előző 1. sz. melléklet és a 232. oldal. — 18. A Killián iskola parancsnokának már ismertetett jelentése. 1—3. oldal. — 9. Szovjet katonai intervenció. (már ismertetett mű) 131. oldal. — 20. Killián iskola parancsnokának már ismertetett jelentése. 1—4. oldal. — dr. Cseh Géza (már ismertetett tanulmánya) 13. oldal. — 21. A Killián iskola parancsnokának, korábban ismertetett jelentése. 2—6. oldal. — dr. Cseh Géza (már ismertetett tanulmánya) 12. oldal. — Kaposvári Gyula: Interjú Dancsi Józseffel. Vasárnap c. újság. 1991. 11. 03-i száma. — 22. Killián iskola parancsnokának már ismertetett jelentése. 3—7. oldal. — Dankó Pál személyes visszaemlékezése (Kablay Veterán Rep. Egyesület). — Fodor Gyula: Egy oktató visszaemlékezései II. rész. Magyar Szárnyak c. kiadvány 2000. 28. szám 143. oldal. — Szepesi József (már ismertetett írás) Top Gun 2001/4. — 23. Szovjet katonai intervenció (már ismertetett mű) 132. oldal. — 24. Mint az előző. 134. oldal. — 25. Szepesi József (már ismertetett írása) TOP GUN 2001/4. — Simon László (már ismertetett írása) Top Gun 1997/6. száma. — 26. Fodor Gyula nyá alezredes visszaemlékezése (magnó). — Simon László (már ismertetett írása) Top Gun 1997/6. szám. — Szepesi József Szabó Floki. Top Gun 1994/11. szám. — 27. A Killián iskola parancsnokának, (már ismertetett) jelentése. 8. oldal. — dr. Cseh Géza már ismertetett tanulmánya 8-12

oldal. — Kaposvári Gyula: Igyekeztem mindig ember maradni. Vasárnap c. újság 1991. 11. 3. sz. — 28. — Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű) 136. oldal. — A Killián iskola parancsnokának (már ismertett) jelentése. 6—7. oldal. — 29. Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű) 136. oldal. — 30. Mint az előző 139. oldal. — 31. Mint az előző 139. oldal. — 32. A Killián iskola parancsnokának, már ismertett jelentése. 9—12. oldal. — Simon László (már ismertett írása) Top Gun 1997/6. száma. 21—22. oldal. — sombok Timár: György Isten veled kapitány. Top Gun 1995/12. száma. — Szepesi József (már ismertett írása) Top Gun 2001/4. száma. — 33. Killián iskola parancsnokának (már ismertett) jelentése. 8—14. oldal. — 34. dr. Cseh Géza (már ismertett tanulmánya). 22. oldal. — Killián iskola parancsnok már ismertett jelentése. 6—10. oldal — 35. Cseh Géza (már ismertett tanulmánya). 33. oldal. — Killián iskola parancsnok már ismertett jelentése. 7—9. oldal. — 36. Mint az előző 6—12. oldal. — dr. Cseh Géza (már ismertett) tanulmánya. 33. oldal. — A Killián iskola parancsnokának, már ismertett jelentése. 8. oldal. — 37. Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű) 90—94; 141; 242. oldal. — 38. Mint az előző 142. oldal. — 39. Döntés a Kremlben 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. 1956-os Intézet. 1996. Budapest. 63. oldal. — 40. Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű) 199-200. oldal. — 41. Mint az előző 90—96; 100; 141; 260—267. 280. oldal. 4. sz. melléklet. — Tiszai Lajos: Megalakult Szolnokon a „Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány”. Nagyalföld c. újság 1992. 10. 16. sz. — Berki Mihály: Szolnok megye pufajkásai. Új Magyarország magazin c. folyóirat 1992. 11. 07-i száma. — Az előkészületekből már az október 25-26. is feltételezhető (lásd táblázat). — 42. Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű). 5. sz. melléklet. — 43. Mint az előző, 183—184. oldal. — 44. Mint az előző, 100; 247—252. oldal; — Berki Mihály (már ismertett írása). — 45. dr. Cseh Géza (már ismertett tanulmánya) 36. oldal; — Tiszai Lajos: „Megalakult Szolnokon... (már ismertett írása) Nagyalföld 1992. 10. 16. sz. — Kaposvári Gyula: A tanuk még élnek. Nagyalföld 1992. 11. 3. sz. — Kaposvári Gyula: Megalakult a Damjanich stúdió. Vasárnap 1991. 11. 3. sz. — Berki Mihály (már ismertett írása) — Tiszai Lajos: Szolnokország. Szolnoki Téka 2001. 114—115. oldal. — Killián iskola parancsnok már ismertett jelentése. 6—9. oldal. — 46. Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű) 143. oldal. — 47. dr. Iván Dezső (már ismertett műve) 177. oldal. — Földes György: Kádár és Hruscsov. Barátság felső fokán. Rubikon című folyóirat 2000/7—8. szám 42—43. oldal. — 21. Simon László: Vihar után... Top Gun 1997/7. száma. — 48. Földes György (már ismertett írása). Rubikon 2000/7—8. száma. — Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű) 152—153. oldal. — 49. Mint az előző. 100. 110—111. 245—246. oldal. — Tiszai Lajos: Szolnokország c. műve. 115. oldal. — 50. Szovjet katonai intervenció (ismertett mű) 146—147. 150—151. 167—168. 244—245. oldal. — Szepesi József: Volt egyszer egy... (ismertett írása). Top Gun 2001/4. sz. — 51. Szovjet katonai intervenció (ismertett mű). 146. 152-153. oldal. — 52. Mint az előző. 151. oldal. — 53. Killián iskola parancsnokának (már ismertett) jelentése. 5—12. oldal. — Tiszai Lajos Szolnokország. c. könyve. 115. oldal. — Kaposvári Gyula: A remény utolsó napja. Vasárnap c. újság 1991. 10. 20. — 54. Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű). 252—254. oldal. — Törös István: Ha este kimegyünk Tököltre, onnan többé nem jövünk vissza. TOP GUN c. folyóirat 1999/2. szám. — 55. Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű). 155. oldal. — 56. Mint az előző 155. oldal. — 57. Simon László (már ismertett írása). Top Gun 1997/6. szám. — Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű) 260. oldal. — 58. Szovjet katonai intervenció (már ismertett mű) 115; 158. oldal; — Tiszai Lajos: Rideg tények. Vasárnap. 1991. 10. 6. sz. — Fodor Gyula (már ismertett írása) 143. oldal; — Fodor Gyula és Staub István visszaemlékezése; — Berki Mihály már ismertett írása; — 59. Tiszai Lajos Szolnokország c. könyve. 122—130. oldal; — Igazolás a Posta Rádió és TV műsorok igazgatóságától. Jász-Nagykun-Szolnok megyei levéltár. — Tiszai Lajos: Rideg tények, avagy mese tankkal. Vasárnap 1991. 10. 6. sz. — Szovjet katonai intervenció c. könyvből levont következtetések. — 60. Döntés a Kremlben (már ismertett mű) 47—52. oldal — Kaposvári Gy.: Igyekeztem mindig ember maradni. Vasárnap. 1991. 11. 3. száma — Tiszai Lajos: Szolnokország (ismertett mű) 118—120. oldal; — Szovjet intervenció (ismertett mű) 276. oldal. — 61. Tiszai Lajos: Szolnokország (ismertett mű) 118—119. oldal; — Szovjet katonai intervenció (ismertett mű) 170. oldal — Fekete István a Szolnoki katonai repülés története (kézirat) 26. oldal — 62. Kaposvári Gyula: A tanúk még élnek. Vasárnap. 1991. 11. 3. sz. — Szovjet katonai intervenció (ismertett mű) 158; 162. oldal — Berki Mihály (már ismertett) írása. — 63. Szovjet katonai intervenció (ismertett mű) 179—180; 190; 196; 274. oldal. — 64. Mint az előző 124; 167—168; 195—196. oldal — dr. Iván Dezső (ismertett mű) 177—180. oldal — Simon László Cselekedjék... (ismertett) írása. Top Gun 1997/6. sz. — Simon László: Vihar után... c. írása. Top Gun 1997/7. sz. — 65. Fogarassi László: Az utókor emlékeztetése (kézirat). — Simon László: Vihar után... c. írása. Top Gun 1997/7. sz. — 66. Kaposvári Gyula: A tanuk még élnek. Vasárnap című újság, 1991. 11. 3. sz.

Irodalom: 1. Szovjet katonai intervenció 1956. ARGUMENTUM Kiadó Budapest, 1996. — 2. Döntés a Kremlben 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. 1956-os Intézet Budapest, 1996. — 3. Tiszai Lajos: Szolnokország Szolnoki Téka, Szolnok, 2001. — 4. dr. Iván Dezső: A magyar katonai repülés története 1945-56. HM. Oktatási és Tudományszervező Főosztály. Budapest, 1999. — 5. dr. Cseh Géza: Az 1956-os forradalom Szolnok megyében (kézirat). Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 2001. — 6. Szolnok. A várspánságtól a harmadik évezred küszöbéig. Dinasztia Kiadó, 2000. — 7. MN. Killián Gy. Repülő Hajózó Tiszti Iskola parancsnok 1957. 01. 17.-ei jelentése. Jász-Nagykun-Szolnok-Megyei Levéltár 2001. — 8. Simon László: „Cselekedjék saját belátása szerint” TOP GUN című folyóirat, 1997/6. szám. Vihar után... TOP GUN 1997/7. száma. — 9. Fodor Gyula: Egy oktató visszaemlékezései. Magyar Szárnyak c. kiadvány 2000. évi 28. száma. — 10. Szepesi József: Szabó Floki. TOP GUN 1994/11. száma. — 11. Kaposvári Gyula: „Igyekeztem mindig ember maradni”. Vasárnap c. újság 1991. 11. 3-i száma. — 12. Zsombok Timár György: Isten veled kapitány. TOP GUN 1995/12. szám. — 13. Berki Mihály: Szolnok megye pufajkásai. Új Magyarország Magazin 1992. 11. 7. száma. — 14. Tiszai Lajos: Megalakult Szolnokon a „Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány”. Nagyalföld c. folyóirat 1992. 10. 16. száma. — 15. Kaposvári Gyula: Megalakult a Damjanich stúdió. Nagyalföld 1992. 10. 30. sz. — 16. Kaposvári Gyula: A remény utolsó napja. Vasárnap 1991. október 20-i száma. — 17. Kaposvári Gyula: A tanúk még élnek. Vasárnap 1991. november 3-i száma. — 18. Kádár-életút. Rubikon című folyóirat 2000/7—8. szám. — 19. Törös István: Ha este kimegyünk Tököltre, onnan többé nem jövünk vissza. TOP GUN 1999/2. szám. — 20. Tiszai Lajos: Rideg tények. Vasárnap 1991. október 11. szám. — 21. Tiszai Lajos: Rideg tények, avagy mese tankkal. Vasárnap 1991. 10. 6-i sz. — 22. A Posta Rádió és Tv műsorok igazgatóságának igazolása az 1956. november 4. üzemzavaráról. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár. — 23. Tiszai Lajos: Rideg tények, avagy mese tankkal. Nagyalföld 1992. 10. 22. sz. — 24. Fogarassi László: Az utókor emlékeztetőre (kézirat). — 25. Szepesi József Volt egyszer egy... Honvéd Kilián György Repülő Hajózó Tiszti Iskola II. TOP GUN 2001/4. szám — 26. Fekete István: Égi fuvarosok. Évfordulós kiadvány Szolnok 2000.

Köszönet: Béler Gyula (±), Staub István, Fodor Gyula, Babus János és Vas Sándor urak személyes élményeik közre adásával nyújtott segítségért; továbbá dr. Cseh Gézának az anyag elkészítéséhez adott, pótolhatatlan értékű szakmai útmutatásaiért.

Megjegyzés: a Hajózó Tiszti Iskola névadójának nevét úgy írom, ahogyan azt ő maga is tette, azaz kettő ll-el, Killiánként (forrás Szolnok Repüléstörténeti Múzeum dokumentációi).

Amikor új ablakokat nyitunk a világra, új perspektívák is nyílnak...

Beszélgetés dr. Molnár József mikrobiológus egyetemi tanárral

*Az élet és halál egymást ölelik át
A fény és a sötét kavargó táncra kél
Bennünk s körülöttünk a lét
Együtt s egymásért él.*

(Régi kínai bölcsesség is)

A közelmúltban az Egyesült Államokban jelent meg Charge Transfer Complexes in Biological System címmel professzor úrnak egy könyve, amelyben két amerikai társszerző és egy ausztrál kutatóval közösen a biológia legújabb kérdéseit próbálták megválaszolni bi-ofizikai, fizikai, kémiai, elektrofarmakológiai stb. aspektusokból. A különböző tudomány-területek kapcsolódási területeit jól ismerő, a baktériumok, az AIDS-vírus és bizonyos daganatok gyógyítási lehetőségeivel foglalkozó neves professzorral a tudomány általános kérdéseiről beszélgetünk, miközben felmerülnek a daganatos problémák gyógyításának alapvetően új lehetőségei is.

— Kérem, hogy beszéljen a munkájáról, kutatási területéről!

— Az Egyetemen orvosi mikrobiológiát tanítok és a kutatási területem is ide kapcsolódik. Kísérleti kemoterápia, azaz a gyógyítás lehetősége kísérletesen, beleértve a baktériumokat, az AIDS vírusát és bizonyos daganatokat. Közel 2 évvel ezelőtt az antibiotikum rezisztens baktériumok térhódítása csökkentette bizonyos antibiotikumok alkalmazhatóságát. Olyan gyógyszerek antimikrobás hatását ismertük fel, amelyeket más céllal, nem fertőző betegségek gyógyítására alkalmaznak. Ezek között olyanok is voltak, amelyek az antibiotikumos rezisztens baktériumokat is elpusztították.

— Úgy tudom, hogy Nobel-díjra is felterjesztették. Milyen kiemelkedő kutatási eredménye alapján történt ez a felterjesztés?

— A Nobel-díjat újságírók előlegezték meg nekünk, amikor néhány éve bejelentettünk egy újdonságot az AIDS-vírus szaporodásának gátlásáról. Mivel egy elméleti lehetőséggel bővült akkor 2 millió HIV-fertőzött gyógyításának esélye, ennek a jelentőségét értékelték. Az AIDS-vírusa rokonvírus a tumorvírusok egy részével és mi az AIDS-vírus egy enzimével is dolgozunk. A magyar származású, de az Egyesült Államokban élő és dolgozó Aszalós Adorján professzorral közösen hatásosnak találtunk egy anyagot, amit Földeák Sándor docens a JATE Szerveskémiai Intézetében szintetizált. A diketo-CPZ-nek jól mérhető hatása van az AIDS vírusfertőzés első lépésének gátlására, amennyiben gátolja a vírus megtapadását a fehérvérsejt felszínén. Ez jelentős eredmény, annak ellenére, hogy sok új és régi vegyület hat az AIDS-re, hiszen egy közismert gyógyszer analógjaként került szintézisre és nagy ígéret volt. Az akkori Magyarországon a pénzügyi lehetőségek korlátozott

volta miatt Amerikában folytatódik ennek a kutatásnak nagyobb része. Persze más kutatásaink folyamatosak.

— *Mit tart eddigi munkájában a legnagyobb eredményének?*

— Sok kis eredményből az idők során nagyobb jelentőségű munkák is születnek. Talán a következő témakörben vannak a legnagyobb eredményeink: a baktériumoknál és (más kórokozóknál is) a daganatsejteknél is előfordul, hogy a sokféle gyógyszerrel szemben egyszer csak érzéketlenné válnak. Ennek a mechanizmusa hasonló egy bizonyos rezisztenciát tekintve. Találtunk olyan anyagokat, amelyek mind a baktériumban, mind a tumorsejtben megszüntetik vagy csökkentik a rezisztenciát. Ehhez kapcsolódik az AIDS-kutatásban végzett munkánk is. Ez egy olyan terület, amelyben, ha a kutatási eredményt sikerül átvinni a gyakorlatba, akkor betegek millióinak hosszabbíthatja meg az életét, vagy teheti gyógyíthatóvá azt, ami ma még nem gyógyítható. A daganatos betegeknek ma körülbelül. ötven százaléka sebészeti úton, ötven százaléka pedig gyógyszerekkel kezelhető. Azoknak a betegeknek a nagy része, akiket antitumor gyógyszerekkel kezelnek, egy idő után rezisztenssé, érzéketlenné válik a gyógyszerekre. De hasonló a helyzet a fertőzéseknel is. Sok beteg tüdőgyulladásban és egyéb betegségben az antibiotikumok ellenére sem gyógyítható, mert egy idő után már érzéketlen a kórokozó az adott antibiotikumra. Ezen a területen vannak olyan eredményeink, amelyek a kutatócsoport tevékenységét ismertté tették. Az ilyen jellegű kísérleteket mi indítottuk el munkacsoportommal, de később többen csatlakoztak hozzá az évek során, és ma már nemzetközi együttműködésekben összehangolt kutatások részesei vagyunk.

— *Melyik országok vesznek részt ebben a közös munkában?*

— Régebb óta van már kollaborációnk: Ausztrália, Japán, Egyesült Államok, Franciaország, Dánia, Németország különböző kutatócsoportjaival. Az utóbbi években európai kutatási programokba kapcsolódtunk be, amelyeket közös néven Cooperation in Science and Technology-nak nevezünk. Itt kemoterápiás programokban, illetve olyan kutatásokban veszünk részt, amelyekben a tápanyagokban és növényi anyagokban található, biológiailag aktív vegyületeket vizsgáljuk rák megelőzése, a rezisztencia csökkentése illetve egyéb immunológiai hatásokra. Nemrégén nyújtottunk be egy új programot az Európai Közösséghez, amelynek témája a daganat, a gomba és a baktérium rezisztencia kérdése. Ehhez majdnem minden európai ország csatlakozott. Az első lépcsőn már túl is vagyunk. Ezzel talán sikerül egy összefogott kutatási hálózatot létrehozni, amely azért is nagyon fontos, mert a daganatos okokra visszavezethető halálozás kb. a harmadik helyen van ezekben az országokban. Ehhez hozzájön, hogy Magyarországon még az átlagéletkor, illetve várható élettartam is alacsonyabb, mint a Nyugat-európai országokban.

— *Milyen munkamegosztásban dolgoznak, hogyan történik ez a közös kutatás?*

— Korábban, mintegy 6-7 évvel ezelőtt, főleg Földeák Sándor szintetizálta a közös kutatásainkhoz a vegyületeket, napi kapcsolatban könnyű volt egyeztetni a munka minden lépését. A vizsgálatba bevont vegyületek kisebbik része akkor amerikai és francia partnerektől származott. Gyakori információcsere van közöttünk, személyes találkozások és elektromos levelezés formájában beszéljük meg a közös kutatások eredményeit és társszerzőként veszünk részt egymás publikációiban.

— Említette, hogy az egyik legalapvetőbb kutatási eredményét azért nem sikerült a gyakorlatban megvalósítania, mert nem kapott hozzá elegendő anyagi támogatást. Mennyivel van előnyösebb helyzetben egy kutató külföldön, mint nálunk?

— Sokkal előnyösebb a helyzete, valójában szinte nem is lehet összehasonlítani az ő feltételeiket a miénkkel. Elvben persze mi is kapunk segítséget, de gyakorlatilag sajnos nagyon keveset. Jelenleg Magyarországon működik egy pályázati rendszer, amelynek keretében kutatásokat finanszíroznak, de sajnos nem teljesen a kutatók elvárásainak megfelelően működik és a kutatásokra fordítható pénz is nagyon kevés. Fontos problémának és hiányosságnak tartom továbbá, hogy nem kezelnek kiemelten például olyan pályázatokat, kutatásokat, amelyek a népbetegségekre — szív- és érrendszeri betegségek, rák — vonatkoznak. Amikor az 1960-as években Japánban voltam, ott már akkor kiemelten kezelték a három alapvető népbetegségekre vonatkozó kutatásokat, mint a gyomorrák, agyvérzés, illetve leukémia, anélkül, hogy a többi kutatásokra fordított összegeket csökkentették volna. Ezen a területeken így látványos eredmények születtek. Ma a japánoknál a leghosszabb a várható élettartam. El vagyunk maradva talán a computereket kivéve a technikai fejlettségben is. Egyrészt drágák nálunk a műszerek, de vannak olyanok is, amik bár alapvetően fontosak lennének, egyáltalán nem találhatók meg Magyarországon. Ha magas szintű technikát igényel egy-egy kísérlet, legtöbbször el kell utaznunk Japánba, Nyugat-Európába, Ausztráliába vagy az Egyesült Államokba. Problémát okoz a személyi ellátottság is. Bár az utóbbi időben a személyi feltételeket javította a PhD-rendszer. A doktoranduszokkal eredményesen dolgozunk, hiszen a legkiválóbbakat vesszük fel mi is. A három év azonban rövid egy disszertáció elkészítéséhez.

— Az orvostudományban a tudományos eredmények nagyrésze egy-egy névhez kötődik, valójában azonban a team-munkáknál sok más tudós tevékenysége is benne van az eredményekben. A közös kutatásokban mennyire meghatározó a vezető tudós személyisége?

— Az orvosi kutatásokban nincs egyéni eredmény, itt a munka team-ekben folyik. Van olyan tudomány, mint például a matematika, vagy néhány más terület, ahol jelentős egyéni eredményeket lehet felmutatni, de a mi szakmánkban minden kutatásban sok ember munkája van benne. A munkacsoportok vezetői persze mindig a legtapasztaltabb kutatók. Sok esetben a hazai team-munka nemzetközi kollaborációkká fejlődik. Ezek segítségével még effektívebben, a speciális területeket is bevonva közelíthetjük meg a különböző problémákat. Az nem lehet, hogy az ember 150-féle módszert tart a kezében és azt laboratóriumában is megvalósítja egy időben és folyamatosan. Hozok egy példát. Néhány anyagot szintetizáltak a japán kollégák tumor rezisztencia visszafordítására és az előzetes vizsgálatokban úgy látszott, hogy szükséges lenne ezeket több különböző tumorsejten kipróbálni. Mivel nekünk csak néhány ilyen sejtvonalunk van a fenntartási költségek miatt, az amerikai Rákkutató Intézetben 60 különböző tumorsejten vizsgálták végig ezeket az anyagokat.

— A kiemelkedően új tudományos eredmények alapvetően módosíthatják a az adott tudományterület korábbi tudományképét. Előfordulhat-e a mikrobiológiában az, hogy valaki egy másik, korábbi megállapítással teljesen ellentétes megállapításra jut?

— Ilyen is előfordul. Ezek a megállapítások amellet, hogy fordulópontot jelentenek egy-egy tudományos kérdés továbbvitelében, megtermékenyítőleg hatnak a határterületeken is. Nem biztos, hogy a kísérletek során kapott adatok mindig megegyeznek a várakozásainkkal, de ami eredményként mutatkozik, azt kell elfogadnunk. A szokatlan igazságról meg kell győződnünk. Lehet, hogy ezzel megcáfoljuk mások eredményét, de ez csak azt je-

lenti, hogy a mi eredményeink alapján már nem lehet a régebbi magyarázatot fenntartani, a régi magyarázatok már nem kielégítőek. Tehát valójában ártértékelések történnek az új eredmények birtokában és új perspektívák nyílnak. A korábbi kísérleti eredmények igazságát a módszerek tökéletesedése és asszociációik szélesedő köre is próbára teszi.

— *De ha a kísérletek gyakran ártértékelődhetnek, akkor a korábbi megállapításokat mennyire tekinthetjük biztos ismereteknek, mennyire bízhatunk bennük?*

— Az régi ismeretek mindig úgy értékelődnek át tudásunk bővülésével, hogy azok érvényességi köre szűkül, amikor nő a definíciók specificitása, akkor törvényszerű, hogy általános érvényességük csökken. Például amikor a század elején felfedezték a nukleinsavakat, a DNS-t tekintették, mint genetikai kódot, később ismertté vált az RNS átöröklésbeni szerepe és a mai ismereteink szerint bizonyos fehérjék (prionok) is képesek önmaguk reprodukálására. Ettől persze még mindig igaz az eredeti DNA genetikai kód, azonban általánossága már megszűnt, az új felfedezések igazsága miatt a kromoszómában lokalizálódó örökítő anyag kizárólagosságát az extra kromoszomális genetikai információk létezésének megismerése is módosította az utóbbi 4 évben. Ez többféle lehetőséget ad, nemcsak például egy aminosav beépülését. Ilyen korrekciók fordulnak tehát elő. A mi tudományterületünk tehát éppen a korrekciókkal vagy kiegészítésekkel fejlődik. Amikor új ablakokat nyitunk a világra, új perspektívák is nyílnak és ezek önmagukban is elegendőek ahhoz, hogy a világ egy részéről alkotott képünk megváltozzon.

— *Ha jól értem, akkor egyre bővülnek az ismeretek és egyre igazabbak is lesznek?*

— Az ismeretek egyre bővülnek, de az igazságukkal, azt hiszem, nincs probléma. Úgy lehet elképzelni, ahogyan egy ház épül, azaz mindig bővül egy téglával. Ez a bővülés exponenciális volt a század elején a fizikában, s most ugyanilyen exponenciális fejlődés zajlik a biológiában is. Ennél gyorsabban csak a számítástechnika fejlődik. A fizika fejlődése egy kicsit megtorpant az einsteini kutatások eredményei után. A mi szakmánk területén a kórokozók felfedezése a múlt század végétől kezdődően még ma is tart. A genetikai kód, a transzmembrán szignálok, a géntechnológiák jelentik ugyanezt a periódust napjainkban. Ehhez még figyelembe kell venni a számítógépek által nyújtott óriási lehetőségeket. Például a szerkezet-hatás közötti összefüggések számítása egy évet is igénybe vett a computer éra előtt, ma pedig néhány perc alatt rendelkezésünkre bocsátja a számítógép. A kutatók között a két évtizeddel ezelőtti egy hónapos levélváltás idejét percekre rövidíti az e-mail, felgyorsítva az információcserét. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a biológiában és a géntechnológiában ma információrobbanás tanúi vagyunk.

— *A fizikában és más természettudományokban is előfordul, hogy a fejlődés vonalát forradalmak szakítják meg. Egy-egy forradalom alapvető koncepcióváltozást eredményez. Kell-e a biológiában is "újra építeni az egész épületet", vagy annak egy jó részét?*

— Igen, hasonlóan történik a fejlődés a biológiában is, mint más diszciplínákban. Egyik csomópont volt a DNS mint genetikai anyag, egy másik eset, amikor a génreguláció felismeréséért osztották a Nobel-díjakat. Ma a transzmembrán szignálok, holnap pedig a citoszkeleton fontos állomások. Ez azt jelenti, hogy azért a régi ismeretek is igazak maradtak, ahogyan a newtoni fizika is igaz ma is. Persze Einstein relativitáselmélete nélkül ma már nekünk is problémáink lennének, mert a természettudományok, így a fizika eredményei befolyásolják a mi munkánkat is. Amikor például két anyag kölcsönhatását vizsgáljuk sejtben, vagy spektrofotométerrel, vizsgáljuk, az einsteini képlettel számolunk energiákat. Tehát Einstein kvantumkémiái számításaival bővült a biológiai is. Meg tudjuk mondani,

hogy egy gyógyszer hatására milyen komplex keletkezik, ami ekkora energiával kapcsolódik az enzimhez, vagy egy másik molekulához. Mindebből következik, hogy nem kell lebontani az egész épületet, csak egyszerűen tovább kell építeni kedvezőbb feltételek között a biológia tudományát.

— *Említette, hogy tehát a mikrobiológia fejlődésében is vannak csomópontok. Jelenti-e ez azt is, hogy a fordulópontok után a korábbi fogalmakat is újra kell értékelni, megváltozik-e a jelentésük?*

— A fogalmak úgy alakulnak át, hogy az esetek nagy részében megmarad a régi értelem is, csak érvényességi határaik változnak. Ismert, hogy a genetikai kód univerzális, a búzától az emberig ugyanazok a tripletok ugyanazt jelentik. Nyilván a génszerveződés szabályozási mechanizmusok jelentős eltéréseket mutatnak a különböző biológiai rendszerekben. Fordulópontot jelentett az a felismerés, hogy vannak olyan vírusok, amelyek RNS-ben, nem pedig DNS-ben tárolják a genetikai információt (például a gyermekbénulás vagy az influenzavírus). Amikor felfedezték az AIDS-vírusát, kiderült róla, hogy RNS-vírus. De az RNS-vírus DNS-ként marad meg az ember szervezetében. Ez azt jelenti, hogy a genetikai információ most már nemcsak DNS-ről megy RNS-re, hanem fordíva is, az RNS-ből lesz DNS, majd DNS-ből RNS és abból fehérje. Óriási felfedezés volt a fordított átírás (reverz transzkriptáz enzim) a leukémia és az AIDS vírusoknál. Újra kell értékelni a génmozgások jelentőségét a sejt organellekben. Az onkogének és anti-onkogének, telomerek működésének részletesebb megismerése újabb csomópontok kialakulásához vezet a közeljövőben is. Egy másik hasonló jelentőségű eset például a citoskeleton felfedezése, ami azt jelenti, hogy a sejtben egy rendszert, vázat belülről felfedeztek régebben, és annak az összetevői is ismertek voltak. Amikor a rákkutatásnál kiderült, hogy ez a citoskeleton összeomlik a daganatos sejtekben, ezzel egy új világ kezdődött ezen a területen. Igaz a régi felfedezés is, hogy a normális sejtekben ilyen meg ilyen felépítésű a citoskeleton, de az is igaz, hogy a ráksejtekben nem olyan. A ráksejtek nemcsak abban különböznek a normálistól, hogy míg a normális sejtek, amikor elérik egymást a sejtburjánzásnál, akkor megáll a szaporodásuk, a ráksejtek egymás alá-fölé rendelvek, nem ismerve fel egymás határait.

Másik nagy jelentőségű kérdés a kórokozók változékonysága, új tulajdonságú régi kórokozók megjelenése, például húsevő baktériumok, toxikus shock, antibiotikum rezisztencia, stb. Egyéb kórokozók, mint például a lépfene ugyanolyan mint régen, csak a jelentősége változott. E klasszikus kórokozó ma biológiai fegyverként fenyegeti az emberiséget.

— *Ezt a kórokozót be is vetették valahol emberek ellen?*

— Nem, de az ellene kidolgozott védőoltást tökéletesítették és kipróbálták önként jelentkezőkön. Ezer tonna szám gyártották a lépfenét, aminek bevetésével minden elpusztul, a hullóket és a madarakat kivéve. Az Egyesült Államokban körülbelül 50 önként jelentkezőn próbálták ki a lépfene elleni védőoltás egy formáját a negyvenes évek táján. Ez azt jelenti, hogy immunizálni tudták, tehát ha lépfenével bepermeteznék az ország területét, akkor ezek az emberek nem halnának meg. Ez tehát egy klasszikus kórokozó, amelyet ha belelegez az ember, tüdőgyulladásához, 20–24 órán belül pedig biztos halálhoz vezet.

Más esetben, amikor megjelentek a prionok, amikor fehérje természetű a fertőző ágens. Ilyen például a zsurlókor, vagy a tehének szivacsos agyvelőgyulladása vagy az embernél a Jacob-transzfer-disease betegség. Ez megint egy nagyon fontos új információ volt. Amellett, hogy megmaradt a régi felosztás, hogy vannak DNS-vírusok és RNS-vírusok, de úgy látszik, hogy a meglévők mellett van más is. Ez is azt bizonyítja, hogy a tudomány állandó bővülése, előrehaladása anélkül megy végbe, hogy közben meg kellene sok mindent tagadnunk a

múltból. Mert a mikrobiológiai ismeretek nem ötletszerűek, hanem valós kísérleti megfigyeléseken alapuló információk. A különböző vizsgálati eljárásokból biztosan tudjuk, hogy aki lépfenés, abban mindig ki lehet mutatni ezt a bacilust. S ha azt, amit kimutattak belőle, beleoltják egy állatba, akkor az állat mindig elpusztul. Ezek ugyanolyan törvények, mint a newtoni törvények. De amit a newtoni törvények még nem tudnak és az einsteini már tud, azt meg lehet itt is csinálni. Hiszen ha a lépfenebacilust azért, hogy az állat ne pusztuljon el, 42°C-on tartjuk — a Pasteur-módszer szerint, kb. hét héten át —, akkor úgymond megszeli, hogy elveszíti a kórokozó-képességét, de még védekezést indukál a szervezetben.

— *Vannak-e már olyan anomáliák a mikrobiológia területén, amelyek a közeljövőben új paradigma kialakulásához vezethetnek és ha igen, mi lehet az új paradigma?*

— Több olyan kérdéscsoport is van, ahol az anomáliák már eléggé halmozódnak és nem magyarázhatók a korábbi klasszikusnak számító paradigmákkal. Ilyenek a mikrobák szelekciója és adaptációja, vagy a szabad gyökök és más stressztényezők szerepe az immunrendszer öregedésében. A kórokozók fajspecifitása, organotropiája és az adaptáció kérdése illetve határai. Sok kérdőjel van a pathogenitás, az immunológia, az allergia fejezeteiben, s talán még több a transzplantációs immunológia területén. Az öregedés immunológiai aspektusai, a daganatok együttes előfordulásának kérdése, az immunstátuszhoz kapcsolódóan már új paradigmák kialakítását készítik elő.

— *Mikor valamelyik másik természettudományi ágban paradigmaváltás van, sok mindent egészen másképp látnak az új ismeretek fényében, mint korábban. Érezhető-e a váltás ilyenkor egy másik tudományágban is?*

— A tudományágak egyenlőtlen fejlődése, ezen belül a jelátviteli rendszerek, energia-termelő algoritmusok, vagy a szubcelluláris organizációk megismerése, stb. a hiányzó láncszemek pótlásával hozzájárul egy paradigmaváltáshoz. Amikor egyszerre fejlődnek — de nem szimultán módon — a különböző tudományok, akkor a fizika, a kémia vagy a műszerfejlesztés adhat olyan új lehetőségeket a mikrobiológiának, vagy az orvostudománynak is, amit kis átalakítással, akár direktben is át tudunk venni és ezeket felhasználva nagyobb, kiemelkedőbb eredményeket lehet elérni, mint korábban. Például a transzmembrán szignál területe: amikor egy sejtet inger ér, a sejt válaszol. Ha többféle anyaggal kerül érintkezésbe, mindegyikre másként válaszol. Nyilvánvaló, hogy a sejteknek van egy olyan információs rendszere, amely szelektál. Nem úgy, mint egy dióda, ami egyenirányít, hanem például valamiféle határok vannak az információs csatornák között, amelyeket ma még biztosan nem ismerünk. Thornton, ausztrál matematikus, analóg módon képzel el a genetikai kód és a szoftver leolvasását, expresszióját. Egyik a másikkal modellezhető, ha a programban nincs hiba. Ha a hibákat is sikerül modellezni, akkor jelentős paradigmaváltás előtt állunk. Ha valami hiba van, sérül a rendszer, akkor a szoftver kisebb kört is le tud írni, amint egy vírus integrálódik valahova, tehát a vírus megzavarja a rendszert. Szétesik, vagy pedig önmagát reprodukálja és úgy esik majd szét. Hasonló a helyzet a daganatsejteknel is. Kimarad a sejteknel a differenciálódás, ugyanakkor egy korlátlan szaporodás indul meg. Ennek az energiaháttere egyáltalán nem tisztázott. Nagyon halvány sejteink persze vannak róla. Tisztázásához olyan fejlett műszerek kellenének, amelyek ma nemigen vannak a világon. Mi is próbálkoztunk különböző külföldi kapcsolatok segítségével olyan műszer-csoport felépítésére, amivel egy sejt energiaállapota tanulmányozható. Ha a különböző szintű energiaállapotokat megismerhetnénk, akkor közelebb kerülhetnénk ahhoz a betegséghez, amit ráknak hívnak. Bár a rák betegségcsoportok gyűjtőneve (sok különböző fajtája

van), mégis energetikai szempontból sok közös momentum valószínűsíthető, amelyek bizonyítása szemléletváltáshoz vezet.

— *Az energiaproblémák még a kvantumfizikában sem tisztázottak teljes mértékben. Lehet, hogy itt is alapvető, áttörő eredmények tudják csak tisztázni a felmerülő kérdéseket? Nemrég megjelent egy könyv Amerikában Charges Transfer Complexes Biological System címmel, ami az Ön, két amerikai társszerző és egy ausztrál kutató közös munkája. Úgy tudom, hogy itt a fizikai kémiával eléggé határos kutatásokról van szó. Kapcsolatba hozható-e valami módon a kaoszelmélettel?*

— Igen. A múlt évben megjelent könyvünkben a biológia válogatott kérdéseit próbáltuk megválaszolni biofizikai, fizikai, kémiai, elektrofarmakológiai, aspektusokból. A daganatoknál felmerül az entrópia, illetve negentrópia kérdése, a rendezetlenség kérdése, illetve annak fenntartása. Egyik kulcskérdés, hogy miből is táplálkozik a daganatsejt. Az entrópia csökkenést vagy a maximális energiát miért nem tudja elérni. Mert ha elérné, elpusztulna apoptózis nélkül is. De ezt nyilvánvalóan azért nem tudja elérni, mert a szervezetben a tumorról határos területeknél negatív entrópiával is kell számolni. Bizonyos esetekben összetartozó ismétlődések jelennek meg a kaoszon keresztül, mint a rendezettség ablakai, vagy mint egy rendezetlen tenger rendezett szigetei.

— *Beszélhetünk-e arról, hogy ma a természettudományok egyre közelebb kerülnek egymáshoz?*

— Az élő állapot fenntartásában a különböző természeti törvények szimultán érvényesülnek, amelyek egy részét korunk diszciplínái és ma még nem ismert diszciplínák más-más oldalról közelíthetnek és magyarázhatnak. Számomra is a kutatások során vált nyilvánvalóvá, hogy milyen fontosak a fizikai, matematikai előismeretek a kutatásokhoz, a molekuláris biológia, biokémia, biofizika és kvantummechanika mellett. Egy következő paradigmaváltás nagyon is elképzelhető ettől a közeledéstől.

— *A daganatos problémák rendkívül összetettek. De vajon meg lehet-e szelídíteni ezt a nagyon bonyolult folyamatot?*

— Elvileg igen. De valószínűleg nem azon az úton, ahol most vagyunk. Ez az út járható, de valószínűleg más algoritmusok hatékonyabbak lesznek. Persze nem akarom megtagadni a korábbi kutatási eredményeket, mert a gyógyszerekkel meg lehet hosszabbítani az emberek életét, annak ellenére, hogy alapvető kérdéseket nem ismerünk még. A mai terápia elve az, hogy miután a tumorsejt gyorsan szaporodik, olyan anyagokat kell adni, amelyek a gyorsan szaporodó sejteket elpusztítják. Ezek általában nukleinsav metabolizmus valamely lépését veszik célba. De a mellékhatások is ebből a támadásból következnek. Mert a gyorsan osztódó nukleinsav beépül a mutációkba — különböző mechanizmusok vannak — és a gyorsan szaporodó sejteket elpusztítják. De ugyanakkor elpusztulhat a sperma, a pajzsmirigy, a hajhagymák, a fehérvérsejtek stb., s ennek következtében mellékhatások jelentkezhetnek a szívben. Egyszerűen összefoglalva: a mai daganatterápia főként arra vonatkozik, hogy megpróbálják megölni azokat a sejteket, amelyek gyorsan szaporodnak. Elméletileg vannak más lehetőségek is. A tumorsejteket vissza lehet fordítani normális sejtekké úgynevezett differenciálódást indukáló anyagokkal. Ha ezen az állapoton sikerül a sejtet átsegíteni és differenciálódásra bírni a még nem teljesen malignizálódott sejteket, akkor ez egy reális gyógyítási lehetőség. Többen foglalkoznak ezzel a világon és tudomásom szerint vannak olyan laborok, ahol már ki is próbálták. Mi is próbálgatunk ilyesmit a magunk kis területén. Egy másik út a tumorkeltő hatások kivédése kemopreventív ágensekkel. Egy

következő lehetőség, miután megváltozott a sejt szerkezete, az immunizálás. Ha a szervezetben megváltozott, transzformálódott sejtek vannak, akkor azokat normális körülmények között eliminálják az úgynevezett természetes ölősejtek, a natural killer sejtek. Ha ezeknek a funkciója romlik, vagy egyéb például az immunstátusban valami probléma adódik, aminek nagyon sok összetevője van, akkor a harc, az egészséges szervezet fenntartása és a most fejlődő, megváltozott sejtek között megindul, és ennek kimenetelétől függ az egészség vagy betegség. Mindebből következik a megelőzés újabb lehetősége.

— *Mi lesz ennek a vége?*

— Lehet, hogy normális immunrendszerrel az állandóan kis számban felkerült tumorsejtek elpusztulnak a natural killer és egyéb ismert vagy nem ismert hatásokra. Ha az immunrendszernek valamelyik lépcsője károsodott, akkor a szervezetet elárasztják ezek a daganatsejtek. A tumor növekszik és egyre kevesebb normál funkció marad meg a kérdéses szervben. A végén elpusztítja önmagát ez az organizmus saját nevelésű vadhajásaival, ami megállt a fejlődés egy bizonyos szintjén. A daganatsejtek korlátlan szaporodásukkal károsítják a normális sejteket.

— *A mikrobiológiának az a része, amivel Ön is foglalkozik, szorosan kapcsolódik az emberhez, az ember pedig a társadalomhoz. Hasonló törvények szerint működnek-e megítélése szerint a természet- és társadalomtudományok?*

— Ez egy nagyon nehéz kérdés. Szerintem a két tudományterület egzaktága nem ugyanazon mércével mérhető. A kísérleti jellegű természettudományokban az eredmények elég konkrétan megfogalmazható, ellenőrizhető eredmények. A társadalmi folyamatok a politika által befolyásoltak és — Kossuth Lajos szerint — a politika a kényszerűségek tudománya. A társadalom mozgástörvényeit részben az határozza meg, hogy az egyének mit tettek a társadalom előrehaladásáért. Nagymértékben befolyásolják — nem biztos, hogy tudományos alapon — a nagy egyéniségek, a vezetők. A természettudomány, például a mikrobiológia, az újabb lehetőségek feltárásán keresztül hat a társadalomra (védőoltások, gyógyszerek, diagnosztikumok). A társadalomtudományok igényeket, a természettudományok inkább lehetőségeket fogalmaznak meg, de az egymásra utaltság mindkét területen nyilvánvaló. A kettő kapcsolatának harmonikus voltára utalok később. Az nem tagadható, hogy a tudomány fejlettsége a társadalom által ráfordított javakkal arányos egy országban. Ezeket a lehetőségeket a politika határozza meg a társadalom képviselőiben. A következményeket egy közismert példával szemléltetném, a Nobel-díjasok száma könnyen összehasonlítható. Amennyiben az európai országokat hasonlítjuk egymáshoz, megállapíthatók különbségek, de nem túlzottan nagyok. Ha közelebbről vizsgáljuk saját országunk vonatkozó adatait, meglepő eredményre jutunk. Tizenöt magyar származású Nobel-díjast tartanak számon, de a valóságban közülük csak egy, Szent-Györgyi Albert nyerte el magyar színekben a tudományos munka eredményességéért járó nagyobb kitüntetést. A következtetés levonható: a magyar is Európa népe még tehetségét tekintve is Magyarország az utóbbi száz év során olyan keveset fordított a tudományra, ami Európában példa nélkül áll.

Az interjút készítette: Madaras Lászlóné

Gyura bácsi és a nagypolgárok

– Művészek és „modellek” a Szolnoki Művésztelepen –

I.

1901-ben, száz esztendeje alakult meg a Szolnoki Művészeti Egyesület, majd áldozatos szervező tevékenysége következményeként már egy év múlva felépült a 12 műterem. A művészkolónia épületeinek hivatalos átadás óta a Szolnokról, a Szolnoki Művésztelepről, Szolnok képzőművészeti életéről szóló valamennyi cikk lényegében úgy kezdődik, hogy: a festőművészet számára Szolnokot August von Pettenkofen fedezte fel, s lett elindítója egy azóta is folyamatosan működő képzőművészeti életnek. A Tisza—Zagyva találkozása közelében, közvetlenül a Zagyva partján, az egykori vár területét szemelte ki a város az építendő művésztelep számára. Mert ezt a... „várost a magyarok Istene arra teremtette, hogy itt tartson hosszú megállót az Alföld minden szekere és gyalogvándora, mert az ország minden útvonala ide vezetett, itt érte el elsőnek a vasútvonalat, amely elvitte a világ minden részébe az aranykalászkok híres magvát: a tiszavidéki búzát. Idáig hajtotta fel minden gazda a maga eladó lovát, marháját, a gazdaasszony pedig: csirkéjét, libáját, kacsáját és pulykáját. Idáig merészkedett a »német sógor« telebugyellárisú kupece, lócsiszára, vigéce. Itt tartottak nagyobb pihenőt a pesti vásárra igyekvő békési, csongrádi és bihari disznóhajcsárok és idáig evezett a máramarosi tutajos is. Itt vált pénzzé ennek az istenáldotta országnak minden termése, hogy visszakerüljön kiadós áldomás után a ládafiába, vagy pedig — az útszélen váró betyárlegény üres tarsolyába. Nagy »Noé bárkája« volt ez a falu a negyvenes-ötvenes években, mert nem volt olyan emberfajtája ennek az országnak, amely itt, Szolnokon meg ne fordult volna! Ehhez az emberi és állati színjátékhoz hasonlót még az oroszországi nagyvásárokon sem lehetett találni. Bebizonyosodott, hogy ez a nevezetessége tette Szolnokot, mint kiaknázhatatlan festői tárgyat világhírűvé, örökre beírván nevét a művészet történetébe” — írja dr. Némethy József *Szolnok és művészete* című összefoglalásában, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1929-es évkönyve számára, a szolnoki Művésztelep 25 éves jubileuma alkalmából.

„Egy darab kelet volt itt Pettenkofen idejében. Még a vasút is alig járt. Szolnokig még csak el lehetett jutni, de azontúl valóságos Szahara volt az Alföld” — teszi hozzá dr. Rózsaffy Dezső a *Külföldi művészek Szolnokon* című írásában az ugyancsak 1927-ben közzétett *Szolnok a művészetben* címet viselő jubileumi emlékkönyvében mintegy folytatásaként annak a gondolatsornak, amit *Oszták művészek Magyarországon* című 1913-ban megjelent írásában, (sőt már korábban, 1905-ben is) exponált. Miszerint a Magyarországra érkező oszták művészek egyik csoportját az üzleti érvényesülés lehetősége vezette, a másik

* A fejlécben közölt embléma a tíz- és huszonöt éves Szolnoki Művésztelep jubileumi kiállításaihoz készített katalógus borítójának felhasználásával készült. A továbbiakban a művésztelepről szóló valamennyi írásunkat ez fogja egységbe. A Jászkunság folyóirat így kíván tisztelni a százéves Szolnoki Művésztelep előtt.

pedig romantikát keresni jött közénk. „A »Betyarenland«, a »pusta«, a »menesch«, a »cigány« izgatta fantáziájukat. A falusi, kisvárosi élet egyszerűsége, festői tarkasága exotikumként vonzotta az affektált »bieder«-es genre-ből az egészségesebb naturalizmus felé hajló kedélyeket. Ami volt Fromentinnak, Marillhacknak Algir, Marokkó, Decampsnak Egyiptom, ugyanaz volt a 30–70-es évekbeli Magyarország — Székesfehérvár, Debrecen, Veszprém és elsősorban Szolnok — a bécsi művészeknek.” Ennek a világnak, ezeknek a lehetőségeknek a felfedezése, fel-, és letérképezése, a képzőművészet világába való beemelése annak az osztrák katonatisztnek az érdeme, aki a szabadságharc idején — a már idézett dr. Némethy József szavaival élve — „kivont karddal jött és — duzzadó vázlatkönyvvvel távozott”. Hogy aztán 1851-től kezdődően harminc esztendőn keresztül rendszeresen visszatérjen, s ide csábítson, magával hozzon számos neves osztrák, német, majd külföldön: Münchenben, Párizsban sikeres, s már-már szinte ottani életre berendezkedett magyar kollégát. Akik számára — élvén ekkor már jó hosszú ideje távol hazájuktól — a Pettenkofen szemüvegén keresztül látott szolnoki témák: vásár, cigányok, népviselet, puszta, falusi építmények, hangulatos, ám erdőktől-hegyektől merőben különböző táj, és a tarkaságot, etnikai sokféleséget mutató embertípusok ugyanolyan egzotikumok voltak, mint magának a mesternek. Festették is ezeket nyakló nélkül. Voltak könnyen festhető, mert könnyen elérhető, leképezhető rajzolni-festeni valók; épületek, vásárokon várakozáskor leállított szekerek, hozzájuk kikötött abrakoló lovakkal, vagyis hosszú ideig — szinte a befejezésig türelmesen egy helyben álló képtémák, de voltak nehezen, vagy nehezebben munkába vehető modellek is. Az egyiket — éppen Pettenkofen eseteként ífj. Gonda Béla a Művésztelep 25 éves jubileuma alkalmából megjelentetett *Szolnok képzőművészei* című írásában így beszéli el: Pettenkofen egy alkalommal az országúton járt. Szemben, lóháton, gyors vágatással parasztlegény közeledik. A mester harsányan odaszól: „Halt! Megállj!” A legény megállítja a lovat és leszáll. Pettenkofen tolmácsa útján — magyarul csak annyit tudott, hogy „ne mozogj!” — megérteti vele, hogy le akarja festeni, úgy, amint jött, lovastul. De a puszták legénye dacos és büszke sarj, tagadólág válaszol: „belőle az urak nem csinálnak komédiát!” Az egykori katonatiszt dühbe jön az ellenkezés láttára, gallérjánál fogva megragadja a legényt, s amúgy huszárosan, vagy dragonyos módra — amint tetszik — nyeregbe teremti őt, nem is ellenkezett az többé. Az eset 1854 táján, tehát valamikor a kezdetek kezdetén eshetett. Később, a városba érkező művészek jelenlétéhez apránként hozzászokva már többen is vállalkoztak a modell szerepkör betöltésére. Bár még ekkor is több ízben előfordult, hogy a vásáros parasztgazdák egy ideig nyugalommal tűrték, hogy a mester fogaton ülő alakjukat festeni kezdje, majd egyszer csak elunva a dolgot a lovak közé csaptak és elszekereztek. Ilyen esetekben — hogy a kép ne maradjon befejezetlen — vált szükségessé a szolnoki szállásmester, „Müller papa”, azaz Müller Adolf (maga is festőművész) nélkülözhetetlen segítsége, aki „a bécsi művészek faktotuma” volt. „Előkerít mindent: ...eredeti formájú agyagedényeket, hímzett, piszkos lódenköpenyeket, nemzeti pipákat, borjúbőr kulacsokat, szüzdohányt, hamisítatlan bort, modellt” — olvashatjuk a források szerint állítólag szintén osztrák és szintén nyugalmazott katonatiszt műkedvelő festőről. De ezek a begyűjtött darabok csupán az itt festő művészek helyszínen be nem fejezett műveihez kiegészítő kellékek voltak. Nem úgy, mint az 1870-es években München és Szolnok között néhányszor megforduló Böhm Pál kollekciója, aki Münchenben festett zsáner képeihez a Glastpalast közvetlen környékén valóságos arzenált tartott készenlétben: tépett ponyvás, rongyos kasú szolnoki szekéret, boronát, szőlőkapát, Tisza-parti halászhálót, gyékényes vesszőkosarat, vedlett subát, tarisznnyát, tilinkót. A vásáros cigányokkal már több szerencsével jártak a művészek. Különösen, ha igaznak vesszük azokat a Pettenkofennel kapcsolatos feljegyzéseket, melyek szerint bőkezűen megfizette modelledésüket. A terep így már teljesen „bedolgozott” volt, amikor Deák-Ébner Lajos Szolnokra érkezett. Türelmesebb modellek álltak rendelkezésére, így egész piaci jeleneteket, lovasszekér táborokat is

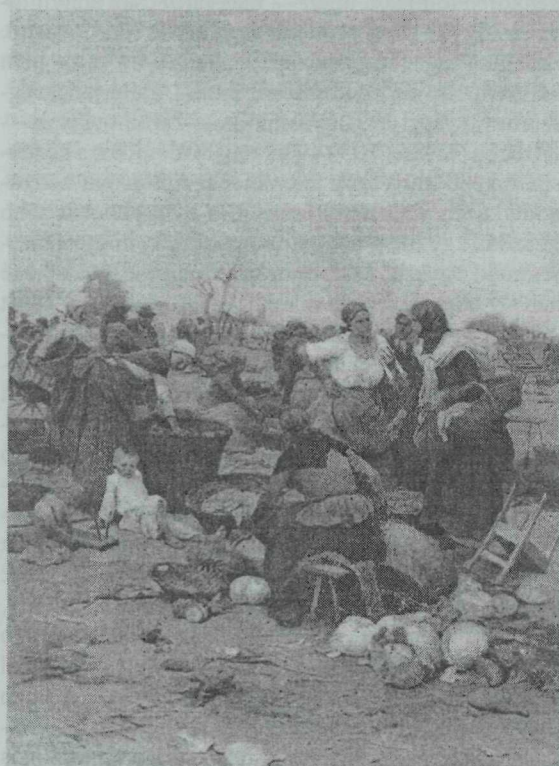

Böhm Pál: Parasztfej

*Deák-Ébner Lajos:
„Szűrös paraszt”*

*Deák-Ébner Lajos:
Kofák a szolnoki vásáron*

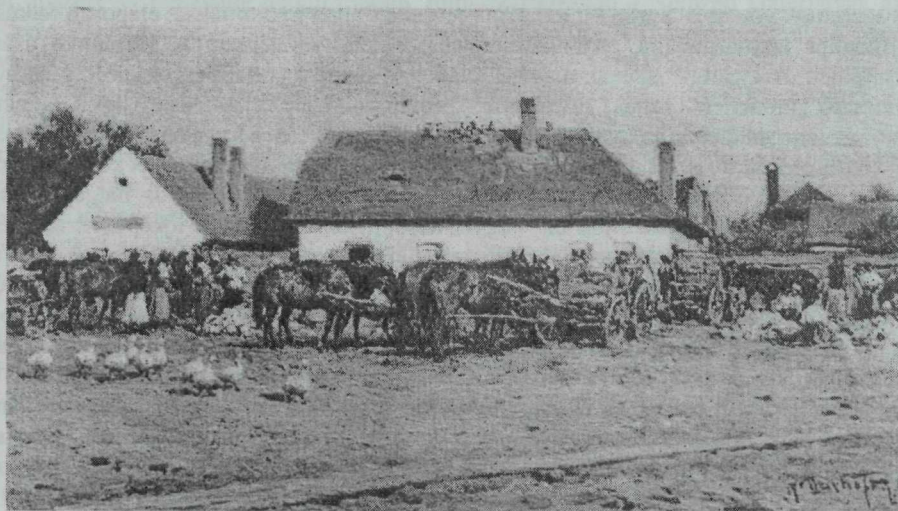

Fényes Adolf: Dr. Báro Kohner Adolf

Ligeti Miklós: Wlassich Gyula szobra

August von Pettenkofen: Magyar csárda

megfesthetett eredeti környezetükben. Bihari Sándor pedig már parasztlakásokba és csárdákba is bejuthatott festeni. Sőt — mint azt egy működését, szolnoki tartózkodását követően 30—40 évvel később készített helybeli riport szövege igazolja — állandó modellel dolgozhatott. A vén cigánnyal, alias „Gyura bácsi”-val, ahogy a hírlapíró aposztrofálja. Az írásból megtudjuk, hogy Szolnok szélén, a Kisgyep nevű peremrészen, ahol a kunyhószerű házak már elvesznek a kukoricatáblákban, egy virágos, kertes, fehérre meszelt kicsi házban lakik „Gyura bácsi”, a szolnoki művészek kedvelt cigány modellje. A rendes, tiszta környezetű, kicsi ház is elárulja, hogy az öreg lakója közelebbi kapcsolatban van a művészettel... mindenki ismeri az öregot — olvashatjuk a kortárs feljegyzéseit. A szomszédok, sőt még a gyerekek is bizonyos tisztelettel szólnak a „művészek barátjáról”, a „vén cigány”-ról, akiről annyi festőművész pingálta meg festményeihez a magyar hegedűimádó, kezitsókolomos, huncut fáraó-ivadékok. Még 70 évével is ideálja a cigány férfiszépségnek. S bár már fénylő, fekete haja és a rövid körszakálla erősen fehérlik az ősz szálaktól, de sötét, csokoládészinű arcbőrére alig van ránc. Szeme értelmesen csillog, és beszéde elárulja, hogy gyakran volt urakkal dolga. A művészekről és a művészetről úgy beszél, mintha ő is köztük való lenne, és mintha neki is része volna azoknak a világhírűvé vált képeknek a létrehozásában, amelyeket róla mintáztak. „A szolnoki művészeket mind jól ismertem — kezd beszélni az öreg — és ha már nem is »dolgozunk« együtt, el-ellátogatok a Művésztelepre. Nem egy fiatal kezdő művészt protezsáltam be a művészek közé...Bihari Sándor tekintetes úrral »dolgoztunk« a legtöbbet. Nagyon szerettük egymást, három híres képet is festett rólam. »Az ő nótája«, »Bíró előtt« és a »Falu rosszát«. Hej, ha akkor kértem volna tőle egy képet — mondja szakértően —, most egy házat tudnék rajta venni, nem kellene a lányom nyakán élösködni. Pedig de szívesen adott volna.” Elmondja azután még, hogy fiatalabb korában Bécsből is jártak le hozzá festeni és bizony akkoriban sokat keresett. Most azonban már ritkán akad dolga, meg a művészek is szegényebbek lettek. A „Gyura bácsi” -féle karakter figurák a századforduló táján a még mindig divatos jelenetes zsánerképek meghatározó kellékei, elemei voltak. Ám a festészetnek volt egy másik ága is: a portréfestészet. Ezt a műfajt a városiasodó, polgárosodó megye vagyonosodó lakosságának, pozicionált rétegének igénye hozta létre. Kezdetben nem volt ez más, mint a képzőművészet nemesi hagyományainak polgársághoz leszálló, adaptált változata, amely jelentőségében és művészi értékében lényegesen fölül állt a megyénkben éppen akkor beinduló, lényegesen olcsóbb fényképezési láznan. A megyei apparátus vezetői, tehetősebb részesei, virilisek és nagypolgárok jelentős áldozatokat hoztak, hogy megőröktseik családjuk tagjait, „olajba mártsák” a maguk és szeretteik vonásait. S erre kitűnő alkalmat-lehetőséget nyújtottak az alaposan felkészült, klasszikus iskolázottságú, Szolnokon telepet alapító művészek. A vármegye tisztségviselőinek, nagypolgárságának magáról olajképet rendelő tagjai persze komoly igényeket támasztó „modellek” voltak. Elvárásaik, speciális óhajaik elmaradása, vagy véleményük szerint nem tökéletes megvalósulása sokszor elégedetlenséget keltett, ami a művészek részéről sok-sok türelmet, toleranciát, pszichológiai és diplomáciai érzéket követelt. Hogy a mű mindkettőjük: megrendelő és kivitelező valamilyen szintű közös megegyezésével, megelégedettségével készüljön el. Vagyis hasonlítson is a kép a leképezett személyre, hangsúlyozza is azt, amit a megrendelő saját jellegzetességének, karakterének tart, ám a művész is vállalni tudja a képet, s a portrén keresztül is fel tudja mutatni saját elképzeléseit, jellegzetes stílusjegyeit. Az ilyenfajta problémáktól még azok a hivatalosan rendelt portrék sem mentesek, amelyeket az alkotó nem eredeti, azaz élő személyről festett, hanem fényképek, egyéb ábrázolások után. Ezek talán még nehezebb feladatot jelentettek, mert ezeknél a kiterjedt család, az egykori barátok, ismerősök mindig újabb és újabb hiányságokat véltek felfedezni. Az ilyen képeknek hihetetlenül nagy az arzenálja: Horthy István lovassági tábornok portréjától városatyáig, mecénásokig.

EGRI MÁRIA

A művésztelep rehabilitációja halaszthatatlan

Gondolatok a Szolnoki Művészeti Egyesület centenáriumán

Száz esztendővel ezelőtt alakult meg az a Szolnoki Művészeti Egyesület, amelynek szervező munkája révén egy esztendő múlva beköltözhettek felépített műtermekbe a Szolnoki Művésztelep alapító festőművészei. 2001. április 13-án volt a centenárium, ezt sem Szolnokon, sem másutt nem ünnepelték meg.

1902. június 29-én adták át a régi vár helyén, hatalmas park közepén a műtermekkel, lakosztályokkal ellátott két épületet az első nyolc művésznek. 2002 Péter Pál napján százesztendőssé lesz Szolnok művésztelepe amennyiben a művészházak átadásának dátumát vesszük figyelembe. Ugyanis Szolnokon félszázados festői múlt előzte meg a telepalapítást. Így mindent számításba véve a Tisza-parti városhoz kapcsolódva a történelem, háborúk, forradalmak, rendszerváltások viharában 150 év óta a mai napig folyamatos a művészi alkotómunka.

Sajnálatos módon a szolnoki telepet a hatvanas évektől, ha egyáltalán szólt róla, a műtörténet évekig lebecsülő-lekezelő hangsúllyal emlegette. Nem lehetett országos fórumon elismeréssel érdemére szólni, művészmonográfiára megbízást remélni, valamelyik itt élő „fiatal szolnoki” művészt a siker reményében országos díjra javasolni. A ritka kivétel személyes kapcsolatoknak, véletlennek sorának volt köszönhető. Hiába rendezte meg a Nemzeti Galéria kortárs művésztelepeink sorozatában 1966-ban a szolnokiak reprezentatív tárlatát, jószerével visszhang nélkül maradt, mint az 1978-ban a Nemzeti Galériában, az 1982-ben a Vajdahunyadvárban közönség elé került évfordulás retrospektív bemutató. Még a művésztelepről 1952-ben, 1977-ben megjelentetett monográfiák, az Akadémia Magyar művésztéről szóló, 1983-ban kiadott századfordulós kötetének adatai sem szerepelnek az összefoglaló munkákban. Egyszóval aránytalanul visszaszorult Szolnok a művészettörténetben, akármelyik időszakáról volt is szó. S ha mégis akadt olyan művész, akit nem mellőzhetett a műtörténet, akkor alig, vagy egyáltalán nem említették meg szolnoki kötődését. Végül a hetvenes, nyolcvanas évektől egyre többen hagyták el a kolóniát, a kilencvenes évekre a szolnoki telep iránti érdeklődés közönybe süllyedt. A mai nemzedékek jószerével azt sem tudják, hogy volt — van? egyáltalán szolnoki művésztelep.

Kerestük azokat az okokat, amelyek ezt a szituációt előidézték, az előítéleteket konzerválták. Merthogy a századfordulós telepek, köztük elsősorban is a két plein air telep Nagybánya és Szolnok indulásánál még sem a művészek, sem a művészettörténészek, sem a mecénatúra nem marasztalta el egyik kolóniát sem a másik ellenében. Mégis a második világháború után a szolnoki teleppel kapcsolatosan egyre több negatív megkülönböztetéssel találkozunk, legtöbb esetben Nagybányával való összevetésben, azzal szembe helyezve. Ideje lenne végre tisztázni, mely erényekkel bír a szolnoki kolónia is, miért kap kedvező

megítélést ugyanaz a tény ott, ami Szolnok esetében negatívum, melyek azok a téves, igaztalan megállapítások, amelyek manipulálták, megbélyegezték az ötvenes évektől a szolnoki művésztelep működését. Hol van ezek forrása, miért terjedhettek el a szakirodalomban, és mely politikai helyzetben milyen hátsó rugók mozgatták a hangadók tollát? Nézzük mindenekelőtt a kronológia kérdését. Milyen időponttól számítódik a művészkolóniák alapítása, illetve ki, mikor, hogyan datálta azokat. Hol volt és milyen előzmény, amelynek létét vagy elismerte a történetírás, vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyta. A Nagybányai Művésztelep megalakulását egyértelműen 1896-ra teszik, amikor is Hollósy iskolájának növendékeivel a nyári hónapokra Nagybányára utazott. Azzal a céllal, hogy „...a természet előtt állva és dolgozva egymásnak lehessünk segítségére”. Nagybányára Réti István és Thorma János honossága miatt esett a választás, másrészt Hollósy a közeli *Huszt vára* megfestésére kapott milleniumi megrendelése. Májusban érkeztek az ifjú művészelöltek, ahol a városi parkligetben egy 20x12 méteres fából felépített közös műteremmel várták őket. 1900-ban a város két műtermet épített, amelyet Iványi-Grünwald és Réti kaptak. S majd csak a tízes években kerül ismét napirendre műtermes művészház, illetve iskola építése. (1911 után a Zazar-parton, addig a diákok bányászházakban, parasztoknál laktak.) Réti István autentikus feldolgozásából tudjuk, hogy ott az első nyár anyagi nehézségein okulva Hollósy kívánságára a város támogatást kért a vallás- és közoktatásügyi minisztertől a mester számára. Wlassics „méltányolva a művészi célt és a kis vidéki város kulturális becsvágát”, 2000,- forintot (2000 Forint = 4000 Korona) folyósított a város útján Hollósynak. Egyben kikötötte, hogy a pénz fejében a Nagybányán alkotó művészek kötelesek összel Budapesten külön kiállítás keretében bemutatni munkáikat. S miután a Képzőművészeti Társulat ezt alapszabályába ütközőnek találta, és nem biztosított helyet számukra a nemzeti kiállításon belül, így a régi Múcsarnokban rendezték meg 1897. december 15—1898. január 15. között a nagybányaiak első kiállításukat, amelyet Wlassich Gyula miniszter nyitott meg. A második kiállítás 1898/99-ben ugyanitt kapott helyet hasonló feltételek mellett. Szolnokon August Pettenkofen, valamint osztrák, német és magyar festők nevével jelzett, XIX. század közepétől ismert és dokumentált művészeti előzmények után 1899-ben 11 művész kérvényezte a kultuskormányánál telepalapítási szándékát. Ennek következtében 1901-ben megalakult a Művészeti Egyesület, amely egy év alatt felépíttette a 12 műtermes épületet. 1902. június 29-én átadták a kolóniát az első 8 festőművésznek.

A gödöllői művésztelep működését Németh Lajos 1904. — 1920. közé teszi. Szecessziós iparművészeti kolóniánk eseménytörténeténél megemlíti az 1890-es évek második felének Diódhoz kötődő kezdeményezését, ahol „kis művésztelep szerveződött Körösfői körül”. A diódi közösség a továbbiakban is működött, miután 1901-ben Körösfői-Kriesch Aladár Gödöllőre költözött. A közös munka szervezése 1902-től vált lehetővé, amikor is Koválszky Sarolta németelemei szövőgyárának csödjé után a kultuszminisztérium segítségével értékesíteni kívánt szövőszekei Koronghi Lippich Elek, az ügyosztály vezetőjének jóvoltából Körösfőihez kerültek Gödöllőre. Koválszky egyik szövönője, Guillaume Margit tanította be a gödöllői lányokat, és így 1904-ben megkezdhette működését ötven résztvevővel a gödöllői szőnyegszövő műhely. Keserű Katalin írja: „A hazai iparművészet támogatására, az ipar művészi fejlődése érdekében 1885-ben alakult Magyar Iparművészeti Társulat 1905-ös ülésén a Kultuszminisztérium Művészeti ügyosztályának vezetője, Koronghi Lippich Elek javaslatot terjesztett elő egy a főváros közelében létesítendő, háziipari jellegű szőnyegszövő, hímző és bőrimtázó iparművészeti telep ügyében. A javaslat 2000 korona segély megszavazására vonatkozott.” Ez évben ünneplik a gödöllői művészkolónia centenáriumát, amelyet Körösfői-Kriesch Aladár Gödöllőre költözéséhez kapcsolnak. Akkor viszont a nagybányai indulást Réti, Thorma művészi pályafutásához kel-

lene kötni, mivel ők Nagybányáról indultak, és a telep alapítói voltak. Ha a plein air festészeti szándékokat nézzük, akkor Nagybányánál a Hollósy iskola megjelenése, Szolnokon viszont Pettenkoffen első szolnoki tartózkodásától, 1851-től kezdődik a kronológia. Ha a konkrét telepalapítási szándékot vesszük alapul, akkor Nagybányánál 1896, Szolnokon 1899, az akkor már javarészt itt dolgozó művészek telepalapító kérvényének beadása a mérvadó dátum. Ha a műtermek felépítését, átadását tekintjük a kezdetnek, akkor Nagybánya 1901 — két műterem, a műteremház csak 1911 után épült fel, Szolnok 1902, a 12 műterem átadása, Gödöllő 1904, a közös műhelymunka megindulása. Ha a Művészeti Egyesület a datálás alapja, akkor Szolnok 1901, Nagybánya 1913. Látjuk tehát az indulás több szempont szerint kezelhető. Ez mindaddig nem okozott problémát, amíg nem adott lehetőséget a tények manipulálására. A szolnoki művészet fogalma sosem jelentett stílisis egységet, „iskolát”, azzal együtt, hogy mind a tanítványok, mind az egymás közelében dolgozó művészek tevékenységében minden periódusban kimutatható bizonyos közös törekvés egy-egy festői kérdés hasonló szemléletű megoldására. A művésztelep alapításának nem is az ilyen természetű felszíni megfelelések ösztönzése volt a célja. Amikor a telepalapítás gondolata felvetődött, a szándék az Alföldön létesítendő olyan művésztelep megteremtése volt, ahol az alföldi táj, az ott élő emberek élete, szokásai, munkája iránt érdeklődő festők közvetlen környezetükben festhetnek plein air képeket. Zombory Lajos megfogalmazása szerint a „művésztelep alapításakor az volt a cél, hogy az együtt élő művészek a magyar piktúra új irányát jelöljék ki: egy gyökeresen magyar festészetet, amely alföldi impressziókból táplálkozik, s magyar levegő az éltető eleme. A „gyökeresen magyar” festészet fogalmával azt a törekvésüket jelölték, amely levetkőzve a müncheni, párizsi, bécsi hatásokat, egy hazai földön termett, ezen a talajon nőtt piktúra megteremtésére irányult. Elképzelésük egy olyan plein air festészetet körvonalazott, amely motívumkinészt, kompozíciós és színfelfogását az Alföld táji-természeti látványából, az ott élő nép életéből, környezetéből meríti. A „tisztá festőiség elve”, a „vonal, a forma, a valeur, a szín, a fény”, s az „ezek által előidézhető kellemes vizuális érzet, a szemöröm” (Ferenczy Károly) mellett fontos volt a tartalom is, azok az asszociatív elemek, amelyek a néző számára az érzelmi hatásokon kívül gondolati képzettársításokat is sugalltak. Mint ahogy Fényes nyilatkozta: „... a kép: ornamentika, melynek az értelemre is kell hatni.” Ferenczy a század első éveiben „Nagybánya különös erejű napsütésére, levegőjének fényére” ébredve festi azokat a képeit, amelyek témája a „fehér tűzű nyár, amikor a magasan álló nap nagy fényességében elalél a gondolat, nincs irodalmias asszociáció, csak lélegző, szinte eszméletlen élet.” Réti kifejező megállapítása többek között Ferenczy Festőnő, Október, Napos délelőtti képeire vonatkozik. De ha felidézzük Fényes Babfejtők, Kisvárosi délelőtti, Utca Vácott munkáját, ugyancsak érezzük az alföldi nap tűzét, levegőjét, porát, az izmokra, gondolatokra egyaránt lankasztó hevét. A Ferenczynél felvetődött festői probléma kortársként itt a neki megfelelő táji-természeti közegben megteremtette Fényes ecsetjén alföldi párdarabjait. Azzal együtt, hogy Fényes a „képtémát” kisvárosi falusi környezetből meríti, míg Ferenczynél a kertjükben ejtőző családja, festő felesége, játszó gyermekei, vagy a műterméből látható nagybányai utca a modell.

Nagybányán a Hollósy iskola, majd a szabadiskola ténylegesen, „iskolaként” működött. Szolnokon csak 1911-től fogadták hivatalosan a Képzőművészeti Főiskola növendékeit, ahol Fényes, Zombory, Szlányi tanított. A diákok a városban laktak, plein airben festettek, és a telep törzstag művészei a szabadban vagy műtermeikben korrigáltak. A szolnoki kolónia művészei csak nyaranta vették igénybe műtermeiket, télen a fővárosban tartózkodtak. Fényes, Jávor, Mihalik, Olgyay, Szlányi rendszeresen szerepelt a Képzőművészeti Társulat, a Nemzeti Szalon, 1912-től az Ernst Múzeum tárlatain, részt vett a különféle

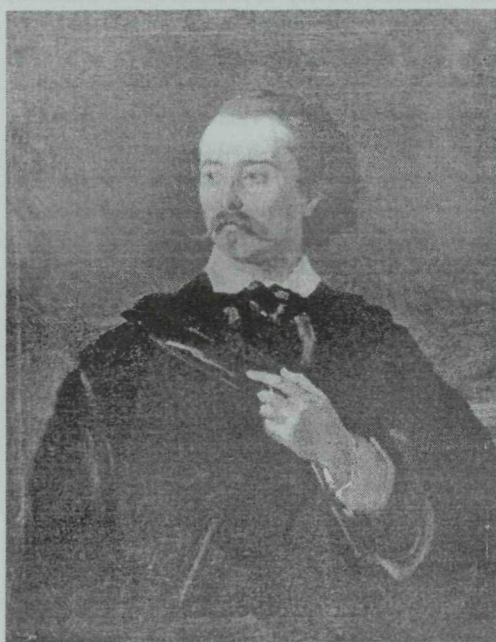

Aba-Novák Vilmos: Önportré

Benedek Jenő: Plakát

*August von Pettenkofen: Borsos József
festőművész*

Chiovini Ferenc: Önarckép

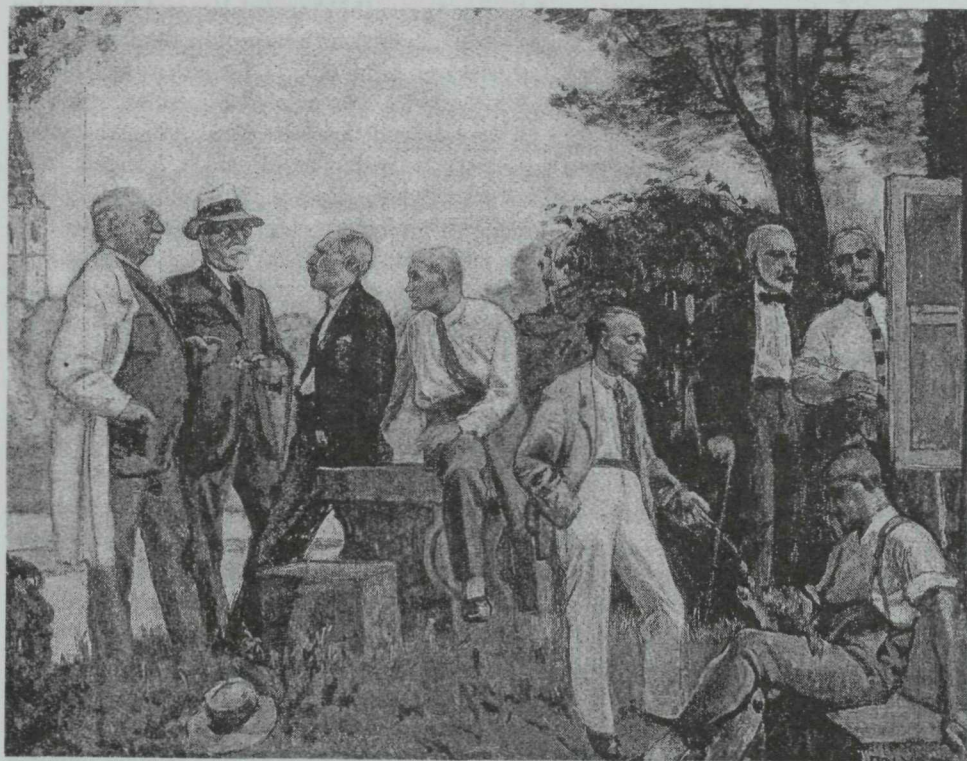

Fényes Adolf: Önarckép

Patay Mihály: A szolnoki művésztelep

Pólya Tibor: Szolnoki festőművészek

egyesülésekben, társulásokban. Feltehetően ezért is nem érezték szükségesnek, hogy időszakonként a főváros valamely kiállító helyiségében, mint „szolnoki művészek” együtt szerepeljenek. A kortárs magyar művészethez tartozónak érezték magukat, nem kívántak semmiféle megkülönböztető jelzőt, néhány jubileumi alkalom kivételével, kiállításai alkalmával sem. Mint ahogy az első évek miniszteriális igényét követően Ferenczy, Réti, Csók, Iványi Grünwald esetében sem volt ez alapvető ismérv, miért lett volna a szolnokiaknál az? Csakhogy a jelenlegi szemlélet szerint akár csak egy egyszeri alkalomra korlátozódott Zazar-parti látogatás is pozitív jelzőkkel ruházza fel a művészt, a szolnoki kapcsolódást még a legnagyobbaknál is elhallgatják. S míg az ily módon elnyert nagybányaiság jó minősítést jelent még a gyengébb esztétikai teljesítmény esetében is, a háború utáni kritika igyekszik csúsztatni, elmosni a jó művészek szolnoki kötődését.

A negatív megítélés okait keresve vissza kell mennünk közvetlenül a II. világháborút követő évekhez, illetve az ötvenes, hatvanas évek műtörténet-, műkritika írásához. A háborút követően megjelent első műtörténeti összefoglaló, a *Magyar művészet 1800 — 1945*. Budapest, 1958, 1962, 1965) kötetében (Genthon, Németh, Végvári, Zádor) Genthon István foglalja össze a századforduló, illetve az azt követő évek művésztelepeinek történetét. Alakulásukat illetően nem tesz sok különbséget Nagybánya és Szolnok között, precíz tényközlésre szorítkozik. A szolnoki előzményeket illetően *első korszakként* említi Pettenkofen és az osztrák-német művészek munkálkodásának időszakát, *második korszak* a Pettenkofent követő magyar művészek s a 19. század végen már Szolnokon dolgozó művészek periódusa. A századforduló kapcsán pedig „...A nagybányai mozgalommal párhuzamosan fut a szolnoki festőiskola *harmadik korszaka*, amely időbelileg megegyezik Nagybányáéval. Az első korszakról, amelyben az Ausztriából hozzánk látogató Pettenkofen játssza a főszerepet, és a másodikról, amelynek legnevezetesebb szereplője Deák Ébner Lajos és Bihari Sándor, már az előző fejezetekben szó volt...”. Ezután ír az 1899-es kérvényről, majd „Két év alatt megalakult a Szolnoki Művésztelep Egyesület, amely 12 műtermet épített fel s ezek 1902-ben a törzstagok rendelkezésére álltak.” Nagybányával kapcsolatban hasonló tényszerűséggel ismerteti a telepalapítás időszakát. Mindkét telep ismertetése néhány oldalon történik, egy-két művész kiemelésével. Ott Hollósy, különösen Ferenczy, Thorma, Réti, Csók kap kitüntetett szerepet. (Jegyezzük meg, Genthon monográfiája Ferenczy Károlyról akkor már megjelent.) Szolnokon Fényes Adolf kap nagyobb helyet, sajnos kiemelve Szegényemberek élete sorozatát mint kritikai realista tényezőt, és nem eléggé hangsúlyozva a telep első éveiben festett, a kolónia művészeit nagymértékben megérintő posztimpresszionista képeit. Talán szerepe van Genthon korszakolásában széles körű ismereteinek, a két világháború között megjelent szakirodalomnak, illetve Végvári Lajos utóbbiakat összegezni próbáló, *Szolnoki művészet 1852-1952* címmel 1952-ben megjelent könyvének. A 84 éves, Kossuth díjas Lyka Károly 1953-ban jelentette meg *Festészeti életünk a millenniumtól az első világháborúig 1896 — 1914* címmel az érintett időszakot összefoglaló opuszát. Itt találkozunk először a nagybányai és a szolnoki művésztelep szembeállításával. „A Közoktatási Minisztérium Művészeti Szakosztályát eleinte bántotta, hogy Nagybánya révén az új, a modern festészet olyan rohamosan hódít a fiatalság körében. Nem bízott ennek az új művészetnek értékében, féltette az addig bevált műcsarnoki művészetet, amely olyan jól megfelelt a kormány ízlésének. A nagybányai független művésztelepbe nem volt módjában beavatkozni, de versenytársat lehetett neki támasztani Szolnokon. Idővel enyhült, meg is szűnt ez az oktalan féltékenykedés.” Ezzel szemben a tény az, hogy a művészeti ügyosztály vezetője, Lippich Elek, valamint Wlassich Gyula miniszter olyannyira patronálták Nagybányát, hogy az első két esztendő mindkét külön kiállítását maga a miniszter nyitotta meg.

A most harmadízben kiadott Réti István *A nagybányai művésztelep* könyvének apparátusa bőséges ellenpéldát szolgáltat Lyka megjegyzéseihez. 1955-ben kétrészes interjút közöl a Szabad Művészet hasábjain Lengyel István *Lyka Károly emlékezéseiből* címmel. Érthető az idős művészettörténész nosztalgikus emlékezése a fiatalkori müncheni évekre, amikor Hollósy mellett ő is festeni tanult. Érthető a kezdő hírlapíró, művészeti író megszépítő emlékezése, bár ő éppen a nagybányai telepalapítás első éveiben Rómából tudósított. Nyilatkozatainak azok a részei viszont sokkal kevésbé elfogadhatók, amelyekben az ötvenes évek politikai irányvonalának megfelelően alakítja még saját életrajzi adatait is. Itt ismét kitér Szolnokra. „Mesterségesen létrehívott település volt. Nagybánya hatásának ellensúlyozására alapították. De míg ott meghitt baráti közösség dolgozott együtt, lényegében azonos felfogású lelkes művészek, Szolnokon a legkülönbözőbb művészeti irányok követői verődtek össze, akiknek nem volt közös célkitűzésük....” Nem érdemes tovább idézni a tényektől olyannyira eltérő kijelentéseket. Hiszen ha valaki nem szándékosan választja előítéletéhez ezeket a degradáló kifejezéseket, számos ellenpéldát talál akár Lyka Károly korábbi írásaiban is.

Évtizedeken, különböző politikai időszakokon át működő Szolnok, főként hogy Pest-közelisége sokkal nyitottabbá tette, számos megítélési lehetőséget rejtett. Főként a művészek egyéni eredményeit és a telepen zajló munka művészi szintézisét illetően. Amit aztán a hatvanas évektől bőséggel ki is aknáztak. 1961-ben, a Mücsarnokban bemutatott szolnoki művésztelepi évfordulós kiállításához készült katalógus előszava egyértelműen politikai indíttatású. Cseh Miklós prekonceptciós, pejoratív előszava indította meg a múzeum igazgatója, Kaposvári Gyula, és az előszó írója közötti több labdaváltással lefolyt polémiaját a Művészet hasábjain. Cseh Miklós Kaposvárinak még azt a tiltakozó, jogos felháborodásának tett megjegyzését sem ismerte el, miszerint a kortárs fiatalokat bemutató kiállításához készült katalógus ajánló sorait nem lehetett fórumként fölhasználni arra, hogy a művésztelep korábbi időszakaira vonatkozó vélt, vagy valós „bűnöket” felhánytorgassa, számonkérje. Ezekután aligha csodálkozhatunk, ha a Székesfehérváron 1965-ben *A húszadik század művészete* címen elindított, és az első kiállítás vezetőjének bevezetője szerint „századunk magyar művészetének profilját” felrajzolni igyekvő négyesztendei, nyolc nagy kiállításra tervezett program első *A századforduló művészete* címmel megrendezett kiállítása, annak katalógusa egyetlen szót sem ejt a szolnoki kolóniáról. Természetesen az itt megforduló művészekről sem. (Kivétel Fényes Adolf, aki 1 db plakáttal és 2 litográfiával szerepel.) Ez egyértelmű koncepció. Mégpedig kirekesztés azzal a céllal, hogy amiről nem beszélünk, az nincs is.

A már említett kétkötetes Magyar Művészetben Genthon István Lykához hasonló előjellel és indokkal, szintén Nagybánya ellenében Gödöllőt marasztalja el. „Művésztelepnek látszik, de alapjában véve nem az a gödöllői társulás... maguk a telep vezetői sem tartoztak a jelentékeny művészek közé, gyér számú tanítványaik pedig a közepes nível állottak. A hivatalos művészetpolitika, ha nem is nyíltan, de annál hatékonyabban pártfogolta őket a nagybányai művészekkel szemben, akik nem feleltek meg annak. Freskókat, üvegfestményeket és sok textíliát készítettek a műhelyszerű együttműködés gondolatával kacérkodva...” Ezzel szemben a tények: Gödöllőn 2000 koronát biztosított a kulturális miniszter egy „a főváros közelében létesítendő, háziipari jellegű szőnyegszövő, hímző és bőrmintázó iparművészeti telep” létesítéséhez. Ugyancsak 2000 koronát ugyanaz a Wlassich Gyula miniszter ugyanazon a K. Lippich Elek ügyosztályvezetőn keresztül juttatott Nagybányának is. Csak itt Hollósy finanszírozására kérvényezték, amiért vállalta, hogy elhozza iskoláját Nagybányára. Szolnokon 3000 koronát biztosítottak, de ott már a felépült telep „működéséhez”. Hát ennyit arról, hogy a „kormány” kit és ki ellenében támogatott. A

differentiálatlan, csúsztatott fogalmazás, az összemosó szemlélet sem akkor, sem máskor nem használt. Az a vád, hogy „A Kormány hozta létre Nagybánya ellenében” — olyan bűn volt az ötvenes-hatvanas években, amellyel jó időre ki lehetett zárni a preferáltak köréből egy szerveződést, egy művészközösséget, sőt egy politikának nem megfelelő művészt is.

A későbbiekben Horthy több mint két évtizedes működésének, kultúrpolitikájának megítélése ugyanolyan differentiálatlan volt, mint amilyen árnyalatlan mostanság a Kádár-rendszer megítélése. Pedig „Acélos” időszakának többek között nem egy múzeum, emlékház köszönhető. (A Szőnyi Múzeum, a Csók Múzeum, a Rippl-Rónay Múzeum, a pécsi és az óbudai Vasarely Múzeum, Csontváry Múzeum, a Czóbel, a Kovács Margit Múzeum Szentendrén, a Patkó-Bíró gyűjtemény Győrött). Nem szólva arról, hogy állami mecenatúra nélkül nem működik a kultúra. Ez az egyik olyan terület, ahonnan mindnyájunk vesztesége nélkül nem vonulhat ki az állami támogatás. (Gondoljunk csak a Munkácsy-képek helyzetére.) A képzőművészet terén a köztéri munkák, a középületek külső-, belső tereinek két, vagy háromdimenziós díszítményei csak állami támogatással készülhetnek el. Hogyan is lehetett volna elképzelni a harmincas évek magyar művészetének egyik legnagyobb formátumú festőjét, Aba-Novákot például falfelület nélkül! Megbízásai miatt azonban — többek között az éppen most átadott, illetve restaurálás alatt lévő — Francia—Magyar kapcsolatok, Hősök kapuja — a legdurvább módon elítélték őt is és vele együtt a két világháború közötti szolnoki művésztelepet. Szinte lesöpörték a művészettörténet terepéről, differenciálás nélkül, amúgy mindenestül. Csak néhány mondattal jelezzük például Cseh Miklós írásának hangvételét „a megyei és városi urak, földbirtokosok, nagypolgárság befolyása ekkorra már keresztül-kasul érvényesült! Minden forradalmi törekvés ellenlábasává züllött Szolnok. Fél-giccser tájképfestők eluralkodása. ...” És így tovább, főként a harmincas évekről. Na és természetesen a Nagybányai művészteleppel összevetve, hasonlóan félrevezető, csúsztató stílusban. Jellemző módon tények helyett így indokol: „Köztudott. Nem szorul bizonyításra. Mindenki tudja.” Persze a proletár internacionalizmus idején nem volt előny a „gyökeresen magyar” festészet hangsúlyozása. A „művésztelep alapításakor az volt a cél, hogy az együtt élő művészek a magyar piktúra új irányát jelöljék ki: egy gyökeresen magyar festészetet, amely alföldi impressziókból táplálkozik, s magyar levegő az éltető eleme.” A szocialista realizmus mellett pedig egy olyan plein air festészet sem jelentett jó helyzetet, „amely motívumkincsét, kompozíciós és színfelfogását az Alföld táji-természeti látványából, az ott élő nép életéből, környezetéből meríti.” Végül nem használt a szolnoki telep ügyének az a tény sem, hogy a háború után nem engedték be a Pesten rekedt törzstagokat műtermekbe, hanem az új rendszerrel szimpatizáns, származásánál fogva is „megfelelőbb” festőt, festőket telepítettek le a háború előtt is két teleptag művész mellé.

Mint ahogy már többször is felvetettük okfejtésünk során: a korszakok finomítására, az eseménytörténet precíz és részletes dokumentálására és mindenekelőtt az egyes művészek munkásságának monografikus feldolgozására van a legnagyobb szükség. Csakis ezzel a munkával lehetséges az utóbbi ötven év műkritikájának felülvizsgálata. Hosszú időbe teltett, és még ma sincs teljesen befejezve a Gödöllői Művésztelep rehabilitációja. Pedig Keserű Katalin és Gellér Katalin alapos munkával kísérelték meg egyetlen szecessziós műhelyünk értékmérését. (Keserű K.: Körösfői-Kriesch Aladár. Bp. 1977. — R. Gellér K.: Nagy Sándor. Bp. 1978. Gellér K.:—Keserű K.: A gödöllő művésztelep. Bp. 1987.)

Nagybánya szerencsés helyzetben volt, van. A Nagybányával kapcsolatosan megjelent köteteket már nem is lehet egy ilyen rövid terjedelmű írásban felsorolni. Kezdve Réti István 1954-ben megjelent, azóta már több kiadást is megért kortársi feldolgozásától a nyolcvanas években fellendülő kutatásokig. Az erdélyi Murádin Jenő, Borghida István, Banner Zoltán munkásságától Mezei Ottó kutatásaiig, a MissonArt Galéria két fiatal műtörténésze,

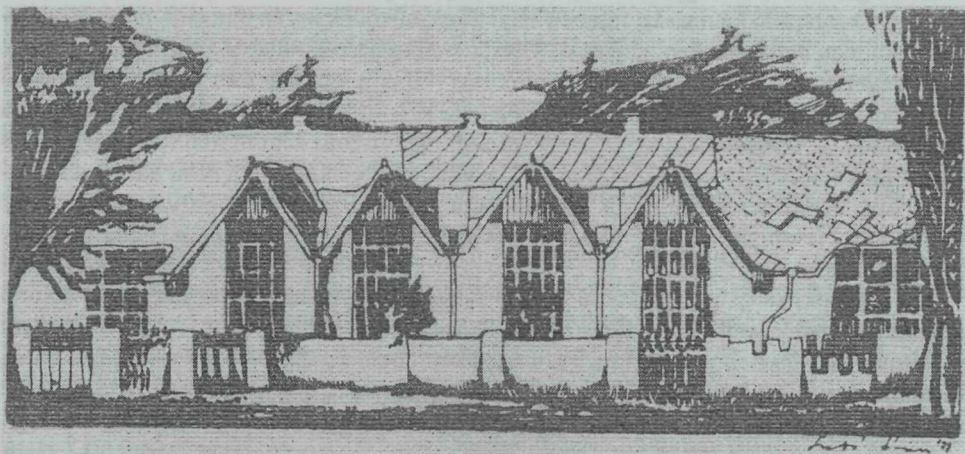

Zádor István:

Deák-Ébner Lajos: Folyópart

Szabó Ágnes: A Szolnoki Művésztelep

Jurecskó László és Kishonthy Zsolt közreműködésében megrendezett kiállításokig, megjelent dokumentum és életrajzi kötetekig, amelyekben bőségesen támaszkodtak az erdélyi kutatók munkásságára is. Nem utolsó sorban a Magyar Nemzeti Galéria szakembereinek csoportja révén megrendezett monografikus katalógus és kiállítás óriási lendülettel teremtette meg azt a Nagybánya-képet, amely az 1896-os honfoglalástól szinte a hatvanas évekig elvezeti-ismerteti a nagybányai kolóniához valamilyen szállal is kapcsolódó művészek tevékenységét.

Fentiek kontextusában azt hiszem érthető, mit vártunk volna a 2001-ben százéves Szolnoki Művészeti Egyesület, s mit várnánk a műtermes lakások jövőre százéves átadásának jubileumi programjától.

A szolnoki Damjanich János Múzeum műemlék épületének éveken át tartó rekonstrukciója befejeztével az állandó kiállítások között 1997. június 29-én, (a 95 esztendő jubileumra) megnyílt a Szolnoki Művésztelep Képtára. A nyolctermes anyag a XIX. század

közepétől a kilencvenes évekig festménytől, grafikáig, szoborig mindössze 67 művész néhány munkájával volt kénytelen érzékelteni ezt az időben igen hosszú, több periódust felölelő, egy-egy korszakon belül stílusában sem egységes, több száz művészt érintő tevékenységet. Egyszerűen nem volt több hely. A Szolnoki Művésztelepről eddig két összefoglaló munka jelent meg, ám az utóbbi is már huszonöt éve. Mindenképpen szükséges lett volna a százéves évfordulót megelőzve-előkészítve egy monográfiasorozat, részkérdéseket taglaló-feldolgozó kisebb tanulmányok, s ennek szintézisében vizsgálva egy nagyobb ívű, a szolnoki művésztelep helyét végre a tényeknek megfelelően tárgyaló történeti-művészettörténeti összegzés megírása, a kornak megfelelően prezentált kiadása. Ez hosszabb előkészítést, hosszú és aprólékos gyűjtőmunkát, anyagi garanciákat igényelt volna, amire nem volt lehetőség.

Nem egyszerű feladat a szolnoki művésztelep műtárgy és dokumentumanyagának összegyűjtése, regisztrálása, feldolgozása, indulatok, előítéletek nélküli értékelése. A Művészeti Egyesület már a kezdeteknél Alapszabályában rögzítette egy képtár létesítésének szükségességét, amelynek szaporodó anyagát a művésztelepen és a Tisza Szállóban őrizték. A II. világháborúban az egyesület teljes iratanyaga megsemmisült, az összegyűlt műtárgyak részben a megszálló katonaság, részben helyi közreműködők kezén tűnt el. A néhány jubileumi alkalmat, budapesti bemutatkozást kísérő, műtörténészek tollából származó elemzések kivételével általában lelkes helyi amatőrök szervezték a kiállításokat, írták a megbízható adatokat nélkülöző cikkeket, legtöbbjükhez nem készült műtárgykatalógus. Sajnos még a Múcsarnok, a Nemzeti Szalon, az Ernst Múzeum két háború közötti kiállításait kísérő kis füzetekben sincsenek méretek, jelzetek; örülhetünk, ha a technika felől némi információt kapunk (olajfestmény, ceruza, rajz). De miután a szolnoki telep plein air szándéka szerint termésének javarésze tájkép, a katalógusokban illusztráció nélkül szereplő munkák azonosíthatatlanok.

A szolnoki telep a két háború között a nyári idényre biztosított műtermet alkotói számára, és indulásától kezdve törzstag-vendégtag rendszerrel működött. A művészek pesti műtermekben őrizték nyáron készült munkáikat, ebből rendezték kiállításait, s ebből kínáltak vásárlóiknak is. A festők Szolnokon töltött idejének meghatározása, az itt született munkák regisztrálása révén lehetne csak igazán értékelhető az a stílárius hatás, amelyet egy-egy művészre a sokat emlegetett „genius loci”, az egy időben itt dolgozó művészek gyakoroltak. S ha már Nagybánya szintén a századfordulón alakult plein air telepét emlegetjük példaként, a kutatás szempontjából az a szomorú tény sem elhanyagolható, hogy Trianon után röviddel, konkrétan a magyar szimpatizáns Goga Octavian működését követően bezárultak Nagybánya körül a mozgási lehetőségek. Az ott maradtak tevékenysége elsősorban Romániára korlátozódott, ott mutatták be munkáikat, képeik ott cseréltek gazdát. A sajtóanyag, a még élőknel, közgyűjteményeknél megőrződött dokumentumanyag könnyebben kutatható volt. Azt is tekintetbe vehetjük, hogy a nagybányai művésztelep két világháború közötti működését befolyásoló Ziffer Sándor 1962-ben hunyt el Nagybányán. De ugyanígy a hatvanas évekre tehető többek között Nagy Oszkár, Balla Béla, sőt 1971-re Pittner Olivér halála. Az erdélyi műtörténeti kutatás így nem csak a nagybányai hagyatékból dolgozhatott, de néhányuknak még volt alkalma a neós, vagy azt követő nemzedék néhány tagjával személyes találkozásra is.

Nem egyszerű feladat a Szolnoki Művésztelep rehabilitációja, előtte azonban kitűnő példaként ez esetben valóban ott van Nagybánya. Most centenárium van. Olyan alkalom, amely csak egyszer adódik. Talán még kihasználható.

PÁR NÁNDOR

Emlékezés Blazsek Gyöngyvérre

1943–2001

Olyan embertől kell búcsúznunk, aki a bennünket körülvevő tárgyi világ formálója, a vizuális környezetkultúra mestere, művésze volt: Blazsek Gyöngyvér építész, belsőépítész.

Festőnek készült, hisz' volt kitől tanulnia a színeket, a formákat, volt kitől örökölnie a művészet iránti vonzódását és elkötelezettségét, az édesapjától, az orvostól, az autodidakta festőtől. Alkotásai, melyeken keresztül egész életében újra és újra visszatért képzőművész énjéhez, lehetetfinomak, könnyedek, légiesen lebegőek voltak, akár szén, akár pasztell, akár akvarell technikával készültek. A képzőművészet végigkísérte őt egész élete folyamán, jóllehet hivatásaként az iparművészetet, a belsőépítészetet választotta. Bár nem Szolnokon született, de gyermek- és iskolás éveit e városban töltötte. A képzőművészeti gimnáziumban érettségizett, majd a Budapesti Műszaki Egyetem Építésmérnöki Karán szerzett diplomát. Továbbhajtotta a vágy igazi énje kiteljesedésére, az Iparművészeti Főiskolán belső-építészként végzett.

Az Alföld volt szűkebb hazája, mégis Pécsen kezdte el alkotói pályáját. A Csete György vezette Ifjúsági irodában kiváló szellemi közösségre talált, melynek tagjai Olta Péter, Kis-telegdi István, Jankovics Tibor és férje, Deák László, kik abban az időben új gondolkodásukkal megmozgatták a technokrata szemléletbe átdimenzionálódott építészeti állóvizét. Terveikben a népi kultúra értékkeremtő gondolkodásmódja és a természet organikus formavilága hozott létre változatos, sokszínű és érthető építészetet. Gyöngyvér munkájaként utat mutató ragyogó alkotások sokasága született ezen időszak alatt, mint például a pécsi Nevelési Központ, a Vasarely Múzeum; a Mecsek Cukrászda vagy a Nádor és Pannonia Szálló rekonstrukciója keretében belsőépítészként működött közre. (Sajnos a későbbi tulajdonosváltások értéket nem kímélő ízlésvilága nem mindet hagyta rá az utókorra.)

A csoport feloszlása után újra Szolnokra jött és férjével itt folytatták elkötelezetten, a megkezdett szellemi irányzatot. Régi kapcsolatai sem szakadtak meg a társművészekkel, Csete Ildikóval és Kun Évával. E három alkotó rendkívüli nyitottsággal érzett rá egymás gondolataira és teremtett (ha lehetőséget kaptak rá!) a nagy egésztől a legkisebb részletekig terjedő harmonikus egységet. Szolnoki munkássága idején meg a három művész közreműködésével éledt újjá egy műemléki ház, a kunhegyesi könyvtár. Az építészeti rekonstrukcióval együtt Blazsek Gyöngyvér belsőépítészete, Csete Ildikó textiliái és Kun Éva kerámiái tették teljessé az épületet. Nevezetesebb megvalósult tervei Szolnokon az

Árkád üzletház, a Gyermekkönyvtár, valamint a Kristóf divatüzlet belsőépítészete; Zalaegerszegezen az Arany Bárány Szálloda, Keszthelyen a Hotel Helikon, Debrecenben a Diákklub. Fáradhatatlanul dolgozott. Ötletei nyomán praktikus használati tárgyakká lényegült át az értéktelennek tűnő anyag. Már diplomamunkája is hullámpapírból készült egyszerű bútorok voltak, amelyek sajnos gyártó hiányában nem kerülhettek közforgalomba. De születtek fix bútorok és mobilak fűzfavesszőből, fából, kerámiából. Munkája elismeréseként 1994-ben Ferenczy Noémi-díjat kapott.

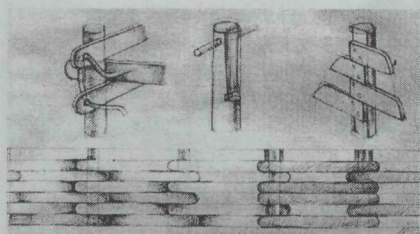
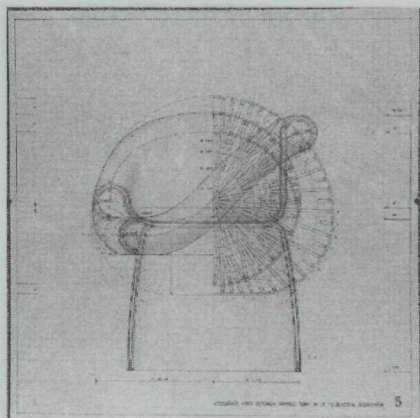
Az utolsó munkahelye a B&D Műterem, tagja volt a Kós Károly Egyesülésnek, amely az építész vándoriskolát működteti. Így több fiatal tehetséges építész, Rácz Tamás, Holecz János, Álmosdi Árpád, ifj. Lőrincz Ferenc, Markot Imre dolgozott az irodában és sajátíthatta el tőle magas szinten a szakmát. Gyöngyvér Szolnok kulturális életéhez is igyekezett hozzájárulni. Ötletgazdája volt a Galéria Étteremben folyamatosan megrendezett időszaki kiállításoknak, de nemcsak ötletgazdája, hanem fáradhatatlan szervezője, propagálója, rendezője is.

Egy ilyen tartalmas életút zárult le 2001 júliusában. Ezen életút jelei ránk maradtak, de a Nyugatról kritika nélkül importált izlésvilág könnyen eltűntetheti, amit tőle örököltünk. A kortársakra, a szakmára, az utókorra hárul az a feladat, hogy munkássága ne legyen a mulandóságé, hogy az új generációk ne csak hírből értesüljenek e nagyszerű dolgokról, hanem közvetlenül láthassák, érzékelhessék, s tanuljanak belőle. Búcsuzóul álljon itt egy üzenet, melyben szeretett testvére egyik barátját értesítette a megváltoztathatatlanról:

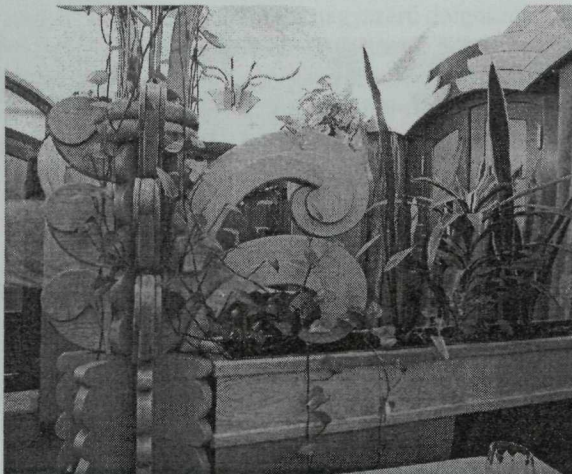
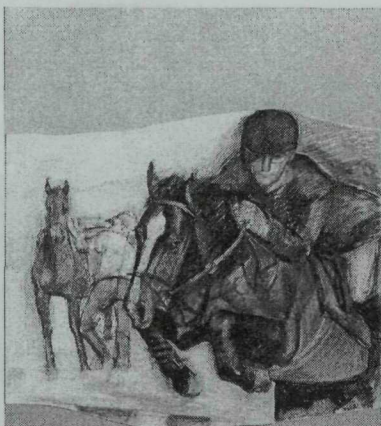
„Gyöngyikénk vasárnap délután felszállt az égi örök művésztelepre, hogy ezentúl felhőket, naplementét és csillagokat fessen”.

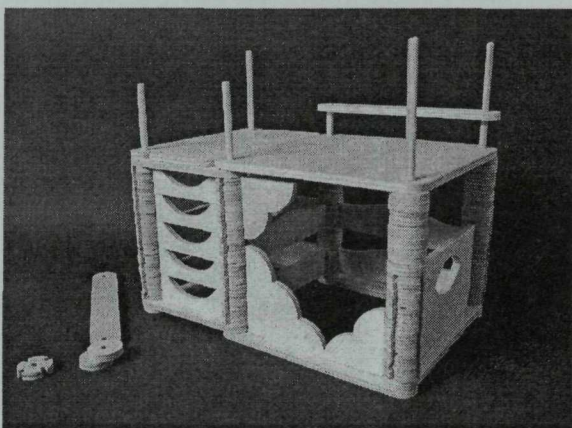
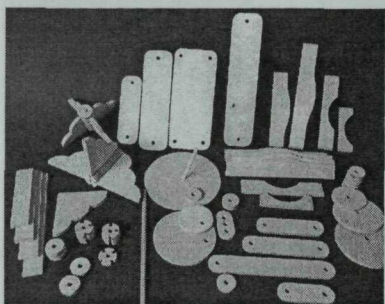

*Válogatás Blazsek Gyöngyvér
munkáiból. A felvételeket Dankó
István készítette*

IN MEMORIAM ...

Elhunyt dr. Páldi János

(1923–2001)

A Szolnok TV jóvoltából még láttuk a képernyőn, s hallottuk bölcs gondolatait a nevelésről. Megtört testéből töretlen szellem meggyőző ereje sugárzott, amikor a gyermekszertet elsődlegességéről beszélt a pedagógiában. S most jött a szívszorító hír: december 30-án örökre távozott körünkől. Tudtuk sokan, nagyon beteg már, hiszen éppen egy esztendeje vívta reménykedve, "muszáj Herkulesként" reménytelen harcát a gyilkos kórral. (Gyakran emlegette Adynak ezt a sorát — mintegy magát biztatva —: "Meg kell maradnom Herkulesnek.")

Életútja a Mezőtúr környéki tanyasi iskolától a miskolci egyetem katedrájáig vezetett. E nagyívű pálya közbülső állomásai is a pedagógiához kötődtek. Tanár a régi Sípos-téri, majd Újvárosi Általános Iskolában, az utóbbi igazgatóhelyettesi állásából emelték ki a város tanulmányi felügyelőjének, majd Szolnok megye középiskolai előadójának. Innen tért vissza a tanításhoz, amikor a Varga Katalin Gimnázium tanára, majd igazgatója lett. A fakultatív oktatás bevezetésének egyik úttörőjeként szeretett iskoláját az ország legmegbecsültebb oktatási intézményei közé emelte. Tanítványait a szó igazi értelmében értelmiségi létre nevelte. Iskolája mindig nyitva állott korának legismertebb költői, írói, tudósai

számára, miközben ránevelte tanulóit a könyvtár, a múzeum, a levéltár kincseinek tudatos használatára.

Mindemellett állandó önképzés, tanulás töltötte ki munkából fennmaradó óráit, egészen a bölcsészdoktori majd kandidátusi cím megszerzéséig. Nyugdíjba vonulása után közéletisége még inkább kiteljesedett. A Magyar Pedagógiai Társaság, a helyi Finnugor Baráti Kör, a Verseggy Kör egyik legtevékenyebb tagját, tisztségviselőjét gyászolja. Cikkeit, tanulmányait pedig újságok, folyóiratok — köztük a Jászkunság is — hasábjairól kell összegyűjtenie a majdani bibliográfusának.

Még megadatott neki, hogy dédelgetett tervét megvalósíthassa. Amikor a fájdalom szorítása engedett, tárgyalt, levelezett, telefonált hogy a sokszerzős "Finnugor Világörökség" című és ezt is az ifjúságnak szánt művet megszerkeszthesse.

A Szolnoki Téka sorozatban megjelent könyv — egyéb írásai mellett — múlhatatlanul megőrzi majd dr. Páldi Jánosnak, a barátnak hűséges, embernek nagylelkű, tudósnek és pedagógusnak egyaránt kiváló személyiségnek szívünk mélyén holtig hordott emlékét.

Sokan ismerték őt e városban és szerte az országban. A kik pedig ismerték, tudom, szerették is. Ez a megőrző szeretet kísérje a síron túl is feledhetetlen barátunkat.

Szurmay Ernő

A középkor krónikása

Megemlékezés Engel Pál történész életművéről

2001. augusztus 21-én elhunyt Engel Pál történész, a második világháború utáni magyar medieviztika európai rangú képviselője. A Magyar Tudományos Akadémia 1995-ben levelező, ez év májusában rendes tagjává választotta, de a tavaszi ünnepi ülésen betegsége miatt már nem tudta felolvasni székfoglaló előadását. Páratlan tudományos pályáját lehetetlen néhány oldalon bemutatni, így az alábbi tisztelő, emlékező írás csak az életmű legjelentősebb munkáinak megvilágítására vállalkozik.

Budai polgárcsaládban látta meg a napvilágot 1938-ban. Már gyermekkorában érdeklődött a középkori nemesség iránt, saját bevallása szerint számtalan uralkodó családfáját tudta könyv nélkül. Nem meglepő, hogy a gimnázium elvégzése után az ELTE történelem—könyvtár szakán folytatta tanulmányait. Az 1956-os forradalom idején elsőéves egyetemista volt, de a fővárosi események nem ragadták magukkal, sokkal inkább Sarkady János személyisége, előadásai tettek rá mély benyomást. Olyannyira, hogy ha a fiatal, neves ókortudatót nem távolították volna el budapesti katedrájáról, később talán Engel az ókortudománnyal foglalkozott volna. Az egyetem elvégzése után két évtizedig könyvtárakban dolgozott, először tudományos munkatársként, később igazgatóként. Szabadidejében először a

bizánci nemesség kialakulását, az államhoz való viszonyát tanulmányozta, majd a hatvanas-hetvenes évek fordulóján a magyar középkor kutatásába fogott. A 15. század politikai berendezkedésének megértéséhez a világi nagybirtokokat vette górcső alá. A kutatás közben egy 1437-ből való, a királyi várak megoszlását bemutató feljegyzésre bukkant. Az aprólékos vizsgálatok megmutatták, hogy a királyi birtokstruktúra változása a korszak hatalmpolitikai szerkezetét jól megvilágítja. *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban* című könyvében gazdag forrásanyagra támaszkodva bemutatta, hogy az Anjouktól örökölt mintegy száz királyi vár több mint felét Zsigmond eladományozta az őt hatalomra juttató bárói liga tagjainak, de arra felhívta a figyelmet, hogy az uralkodó már 1392-ben véget vetett a királyi birtokállomány osztogatásának. Ezután a takarékoság jegyében végeláthatatlan zálogosításba kezdett: a zálogbirtokosoktól kényszerráfizetéssel, továbbzálogosítással jelentős összegekhez jutott, miközben a várakat bármikor visszaválthatta. Ezt nem nézték jó szemmel a királycsináló liga tagjai, s azt sem, amikor a király gyakran idegeneket, köznemeseket helyezett kulcspozíciókba jelentős birtokadományokkal, akik báróvá emelkedésükért és vagyoni gyarapodásukért cserébe a király tántoríthatatlan hívei lettek. A politikai pátemoszterben lesüllyedő, lázadó bárói ligát a fenti okok indították 1403-ban az uralkodó eltávolítására. Nápolyi László megkoronázására. Engel megerősítette Mályusz Elemér 60-as években vallott elgondolását: a bárói felkelés után az államhatalom mindvégig a király kezében összpontosult. A *Királyi hatalom* utolsó fejezetében a szerző nem rejtette véka alá, hogy a királyság politikai berendezkedésének stabilitása Zsigmond személyéhez kötődött, halála után az összeomlás törvényszerű volt. A korszak megkerülhetetlen szakértőjévé avatta a 343 várról részletes leírást adó, 1977-ben négyszáz példányban megjelent kötet. Nem titok, hogy a háttérben több személy is segítette az egyre inkább magára találó történetést. Az egyik Borsa Iván volt, a másik Mályusz Elemér, akinek a keze alatt formálódott érett történetesszé a Zsigmond-kori okleveles anyag feldolgozása közben. Ekkoriban került szakmai és igen gyorsan szoros baráti kapcsolatba Szűcs Jenővel, akinek történetírói koncepciója később a legnagyobb hatást gyakorolta rá.

Már a Zsigmond-kor vizsgálatakor feltűnt neki, hogy a királyi várhálózatra épülő, az ország

ellenőrzésében kulcsszerepet játszó politikai struktúra az Anjouk hagyatéka. 1982-ben *Honor, vár, ispánság* című mélyreható tanulmányában összegezte a "harmadik honalapító" és fia kormányzati rendszerét. Zsigmondhoz hasonlóan Károly Róbertnek sem volt könnyű kézbe kapartani a hatalmat, de átgondolt politikai lépéseivel kiszámítható kormányzatot teremtett. Ennek legfontosabb talpköve a *honor* volt. A bárók hivatalként, *honorként* kapták egy-egy terület igazgatását, a várak birtokainak jövedelmét pedig költségeik fedezésére fordíthatták. A *honor* nemcsak hivatalt, hanem hivatali birtokot is jelentett. A kapott birtok nem örökadomány volt, az uralkodó azt tetszése szerint visszavehette, de az odaítéléséhez a királyi tanács jóváhagyása is kellett. Az országnagyok, udvari vagy országos főméltóságok több megyéből álló *honort* is kaphattak. A bárók inkább az udvarban, mint a *honor* birtokokon tartózkodtak, ezért helyettesíktnek nemcsak a megyék joghatósági funkciót, hanem a királyi várak gazdasági irányítását is el kellett látniuk. A szerző a pozsonyi és a vasisoproni *honor* rövid prezentálásával azt bizonyította, hogy a két tevékenységi kör személyileg és szervezetiileg is egybeolvadt: valamelyik várnagy (al)ispánként látta el a megyei ügyek intézését. A *honor* több nyugat-európai állam létező politikai szervezeti formája volt a 9–12. században, és a szerves fejlődés eredményeként kinőtt belőle a hűbéri struktúra. Engel árnyaltan szemléltette, hogy a fáziskéséssel kiépülő *honor*-rendszer Magyarországon konzerválódott, de az Anjouk javára írta, hogy az Árpád-kori alapok néhány elemének felhasználásával dinamikusan működő államhatalmi szerkezetet építettek, amelyre még Luxemburgi Zsigmond is támaszkodott. A grandiózus tanulmányt a hétköznapi mikrotörténeti elemzése tette újszerűvé.

A 1980-as évek elején több történeti kronológia szerkesztésében közreműködött, de a históriát szerető nagyközönség az *Olvastam valahol* című rádióműsorban figyelt fel rá, ahol Fügedi Erik és Benda Kálmán társaságában boncolgatta az Anjouk és Zsigmond király regnálását. Ismert történetésznek számított már, amikor Szűcs Jenő hathatós támogatásával 1982-ben az MTA Történettudományi Intézetének főállású kutató történetésze lett. A Zsigmond-kori Oklevéltár harmadik kötetének összeállításakor kezébe került egy éves összeírás az ungi nemességről. A szerencsés véletlen azonban számtalan probléma elé állította, hiszen egységes családi levéltári anyag

nem állt rendelkezésére, birtok- és családtörténeti mozaikokból kellett felvázolnia Ung megye nemességének portréját. Munkájának úttörő jellegét az adta, hogy egy kis térség nemességének korszerű mikrotörténeti elemzését hazánkban ő vállalta fel elsőként követve angol kollégáit, hogy a módszert elsőként alkalmazó Georges Duby nevét ne is említsem. Engel nem akart Ung nemességének keresztmetszetéből általános tendenciákat megfogalmazni, de körvonalazta, hogy a 15. század derekán köznemességről nem, csupán köznemesi rétegekről lehet beszélni. Vizsgálódásai meggyőzték, hogy a köznemesség fogalmát korrigálni kell, mert az Ung megyei nemesség esetében a főurakkal majdan ütköző csoport nem azonos azzal a társadalmi réteggel, amelynek tagjait — főleg kis- és középbirtokosok — köznemeseknek tekintettek. Az árnyalt analízis összegzését kandidátusi disszertációként nyújtotta be 1986-ban, amely három évvel ezelőtt *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében* címmel könyv formájában is eljutott az olvasókhoz.

Töretlen kutatómunkája a 1980-as években teljesen beérett. Rengeteg könyvhöz írt előszót, gyakran jelent meg az Anjou- és a Zsigmond-korról tudományos vagy népszerűsítő írása, saját kutatási területétől eltávolodva alapvető politikai-történeti tanulmányokat közölt Hunyadi Jánosról. 1986-ban került a bölcsészhallgatók kezébe a Kristó Gyulával közösen írt egyetemi jegyzet, amelyben Engel az 1382 és 1457 közötti időszakról adott logikus okfejtésű, könnyen tanulható áttekintést. Míg az angol historikusok 13. századi domíniumok iratait tanulmányozhatják, addig magyar kollégáik — források hiányában — csak számadástörödékeket találnak a korszak nagybirtokrendszerének vizsgálatakor. Magyarországon az amúgy sem gazdag királyi pénzügyigazgatási iratanyag eltűnése miatt minden szalmaszálna belekapaszkodnak a kutatók. A 1980-as években levéltári kutatás közben Engelnek feltűnt egy 1427-ből származó adóregiszter. Az öt megyére kiterjedő összeírást 1989-ben tette közzé *Kamarahaszna-összeírások 1427-ből* című kötetében. Már a cím is magyarázatra szorul, mert közismert ugyan, hogy Károly Róbert aranyforintja miatt a kincstár elesett a pénzbevéltásból származó jelentős bevételtől, a kamarahasznától, aminek pótlására bevezették a kapuadót, de csak a szakavatottak tudják, hogy az Anjou-kortól a kincstár a kamarahaszna elnevezéssel az új adóforma által befolyó összegeket jelölte. 1427-ig

egy-egy terület kamarahaszna adóját főleg olasz és német származásúak bérbe vették a kincstártól, majd behajtották a pénzt. Az adóbérletek összegét keveslő király 1427-ben úgy határozott, hogy az adóbeszedést királyi biztosokkal végezteti. Zsigmond új alapokra kívánta helyezni az adópolitikát, ezért elrendelte a folyó és az előző két esztendő adójának jegyzékbe foglalását. Az öt megye fennmaradt adóösszeírásából — minden pontatlanságuk ellenére — Engel következtetett a birtokosok falvainak portaszámára, és így eléje tárult több megye nemesi társadalmának rétegződése, a birtokstruktúra kiváncsisága. Munkája tovább színesítette, gazdagította a 15. századi nemesi társadalom állapotáról alkotott képet, és jó kiindulási, összehasonlítási alapot szolgáltatott a későbbi vizsgálatokhoz.

A nyolcvanas évek végén történelmi olvasókönyv megírására kérték fel Szűcs Jenőt, Szakály Ferencet, Kosáry Domokost és Glatz Ferencet. *A Magyarok Európában* című sorozat már elnevezésével is jelezte, hogy a szerzők a magyar történetet európai összefüggésben kívánják prezentálni. Úttörő feladatra vállalkoztak, hisz hasonló komparatív szintézis még nem jelent meg Magyarországon. Szűcs Jenő váratlan halála után Glatz Ferenc sorozatszerkesztő tudta, hogy az első kötetet Engel Pálnak kell megírnia, aki a leginkább tudott azonosulni Szűcs Jenő historiográfiai koncepciójával, történeti fogalomrendszerével. A marxista "tízkettesben" a magyar középkor 1242. és 1526. közötti időszakát bemutató munkák nem jelentek meg, így Engel és Szakály vállára nehezedett a hézagpótlás súlyos terhe. A marxista ideológia levedlése, valamint a legújabb kutatási eredmények ismertetése mellett az is célkitűzés volt, hogy közérthető kötetekkel találkozzanak az érdeklődők. Mindhárom szempont teljesülésével a sorozat bestsellerré vált. *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig* című mű szerkezeti vázát nem volt könnyű Engelnek eltalálni, de ő mértani pontossággal ágyazta a hét európaiba a tizenegy magyar vonatkozású fejezetet, bizonyítva, hogy nemcsak az analízisre, hanem a szintézisre is képes. Európa szellemi és anyagi kultúrájának eredőire való rámutatás roppant szellemes, de egyben praktikus nyitány a könyv elején. Már a bevezetésben meghúzta a középkori Európa fogalmi határait, ezzel is jelezve olvasóinak a szellemi barangolás gigantikus méretét. Szemléletesen tárta elénk az antik és a barbár világ sajátos egybefonódását, majd az abból keresztény miliőben kifejlődő feudális

gazdasági-társadalmi gyökereket, nem tagadva, hogy aközben az arabok és Bizánc hatalmi erőfőlénye megkérdőjelezhetetlen volt. Kétséget sem hagyott afelől, hogy a magyarság Európa politikai színpadán való megjelenése egy új felvonás kezdete, amelyben először eleink nem a nekünk szánt szerepet — gondolok itt a kalandozásokra — játszották el, de a nyugat-európai átalakulás — lovagi harcmódor megjelenése, városfalak, várak építése — véget vetett a zsákmányszerző színjátéknak. Engel Pál tömött sorokban prezentálta a 9—11. századi államalapítások időszakát, az újdonsült országok társadalompolitikai metamorfózisának nehézségeit, eredményeit, miközben rámutatott arra a külső burokra, amit a friss, keresztény államalakulatok képeztek a Karoling-utódállamok körül. A hirtelen váltásból kifolyólag a peremvidék társadalmi változásai nem olyan ütemben zajlottak le, mint a 9. század előtt megtérített államokban, és ez a lemaradás a *nyugat- és a közép-európai régió* között sok évszázadon át megmaradt. A *Beilleszkedés* megjelenéséig a magyar történetírásban tartotta magát az a nézet, miszerint régióink a 14—15. században felzárkózott a társadalmi, politikai krízisben szenvedő Nyugat-Európa fejlettségi szintjéhez. Engel nem vonta kétségbe, hogy egy "modernizációs folyamat" lezajlott térségünkben, ám az szerinte nem volt elég a lépéshátrány leküzdéséhez, még akkor sem, ha a nyugati régió — a túl gyors fejlődés következményeként — válságkezeléssel bajlódott. Saját kutatásaiból nemcsak azt tudta, hogy a hazai megyei és udvari nemesség közt hatalmas társadalmi, életmódbeli szakadék tátongott, hanem azt is, hogy a magyar nemes európai összehasonlításban sem állta meg a helyét. Egyrészt a vagyoni helyzetre, másrészt a kulturális szintkülönbségre kell gondolnunk: a magyar főurak egy része még a 15. század végén sem ismerete a betűvetést. De elég csak azt a nyugati krónikást idézni, aki szerint a konstanzi zsínatra Zsigmond királyt elkísérő magyar uraságok tanulatlanok, műveletlenek tűntek. Nem hagyta szó nélkül azt sem, hogy amíg a nyugati régióban már a 13. század végén lezárult a néptelen területek betelepítése, addig térségünkben még a 15. században is folyt a nem magyar lakosság kolonizációja, ami a külterjes fejlődést jelképezte. A polgárság gazdasági és politikai súlytalansága is periferikus voltunkat szimbolizálta. Anjou királyaink látták ugyan, hogy Magyarország városhálózata meg sem közelíti az itáliait, ezért rengeteg településnek adományoz-

tak városi privilégiumokat, amelyek önmagukban nem változtattak az elmaradott gazdasági feltételeken. Sziklaszilárd argumentációi azért meggyőzőek, mert a korszak társadalomtörténetét ő ismerte a legalaposabban Magyarországon. Dicséret illeti jó néhány rosszul használt fogalom, hamis történeti mítosszal átítatott értelmezés tisztázásáért. Nem volt közismert, hogy az Aranybulla 1351-ben vált a nemesi öntudat szimbólumává, és a rendek csak a Habsburg-ellenes küzdelmek során hivatkoztak az ellenállási záradékra. Továbbá az sem volt köztudott, hogy az ősiség törvényét — királyi háramlásra hivatkozva — gyakran "sajátosan" értelmezték az uralkodó emberei, hogy kisemmizhessék a nemesi atyafiságot. Sokakat meglepett, hogy a hazai familiáris struktúrát nem lehet a hűbériséggel azonosítani, és az is: a 14—15. században a familiáris szót cseléd értelemben használták. Megtehetné volna, hogy kerüli, elhallgatja az őstörténet neuralgikus pontjait, ehelyett szaktudományos okfejtéssel frappáns magánvéleményének adott hangot az őshaza, a "kettős honfoglalás", a székelység kérdésében.

Az 1990-ben megjelent kötetben tudományos alaposággal ismertette a magyarság Európa-érkezését, a nyugati régió államhatalmi szerveinek, társadalmi szervezetének, kulturális-ideológiai rendszerének átvételét. Cizelláltan bemutatta, hogy régióinkban Szent Istvánnak köszönhetően a magyar átalakulás sikerült a legjobban, és hogy Luxemburgi Zsigmond halálakor Magyarországot Közép-Európa vezető államaként tartották nyilván a nyugati nagyhatalmak, ám az összehasonlító metodikának köszönhetően kiderült: a megkésetttség miatt az adaptált társadalmi, politikai modellek nagyon gyakran deformálódtak. Egy nagyobb terjedelmű kötetben az orosz és a balkáni térség elemzésével, összeurópai perspektívába állításával kaphattunk volna tisztább képet a három, illetve négy történeti régióra tagolódó Európa fejlődési tendenciáiról. Az arányos szerkezetű, hatalmas ismeretanyagot nyújtó, néha nagyon szellemes, de összességében kiegyensúlyozott stílusú könyv méltán szerzett írójának nagy népszerűséget, széles körű szakmai elismerést.

Három évtizedes vizsgálódásának gyümölcseként is felfogható az a monumentális alkotás, ami 1996-ban látott napvilágot *Magyarország világi archontológiája 1301—1457.* címen. Inkább csak a historikusok tudják, hogy az archontológia a tisztség- és hivatalviselőkkel foglalkozó

történeti segédtudomány. Engel két kötetben tárta a szakma elé, hogy az Anjouk és Zsigmond korának felelős politikai garnitúrája mikor, milyen pozíciókat foglalt el. Egyes középkori intézmények működési mechanizmusának tanulmányozásához jó kiinduló alapot nyújthat a személyi állomány összetételének ismerete, a felelős vezetők személycseréiből pedig a kormányzat irányváltása követhető nyomon. Engelt azonban nem igazgatás- vagy kormányzattörténeti kutatások vezérelték. Sokkal inkább a kiváló angol társadalomtörténész, Lawrence Stone módszertani megközelítése hatott rá, aki úgy vélekedett: az intézmények helyett az abban tevékenykedő embert kell vizsgálni. A magyar medievista által is használt *propozográfiái* módszerrel nemcsak a hivatali tisztségviselők adatai kerültek látókörbe, hanem azok a társadalmi csoportok, rétegek is, amelyek képviselői képesek voltak a hatalomba bekerülni. A hét fejezetre tagolódó első kötet időrendi sorrendben magába foglalta a legfőbb méltóságviselőket a báróktól és a — királyi tanácsban velük együtt helyet foglaló — főpapoktól kezdve, az ispánokon és a kancellária személyzetén át egészen a várnagyokig, várbirtokosokig. Korábbi dolgozataiból már régen megtanultuk, hogy a vár jelentette a középkori uralom territorialis alapját, így nem meglepő azok felsorolása, de a szakmai önzetlenséget, nagyvonalúságot mi sem tükrözi jobban, hogy az ismertetésbe még a kastélyokat is bevonta. Az első kötet használhatatlan a névmutatót tartalmazó második nélkül, melynek előszavában a szerző 5550 személy megtalálásáért vállalta a felelősséget. Nem lehetetlen, hogy a kötetek összeállításakor a Rozgonyiakkal, a Lackfiakkal, a Cilleiekkal, a Tallóciakkal kelt és feküdt. Egy laikus érdeklődő is nyugodtan kézbe veheti a munkát, hisz a mutató segítségével az első kötetben végig tudja kísérni egy személy, egy família politikai karrierjét, de igazából az *Archontológia* az egyetemi hallgatók, s még inkább a medievisták nélkülözhetetlen kézikönyve, akik előtt más források felhasználásával kirajzolódhat a középkori elit egy részének politikai anatómiai atlasza. Amíg Engel a *Királyi hatalom* megírásakor csak a Zsigmond-kor politikaszervezeti mozaikait érzékelte, addig a 1990-es évekre már kikristályosodott előtte másfél évszázad hatalmi mikrofizikája. Az *Archontológia* jelentőségét az is növeli, hogy megjelenése előtt a magyar középkor egyik időszakáról sem állt átfogó tisztségviselői adattár a szakma rendelkezésére. Néhány évvel ezelőtt

Engel Pál hatalmas lélegzetű tanulmánnyal szerzett nemzetközi népszerűséget Magyarországnak, azon belül a középkorkutatásnak. Rendkívüli felkészültségének és nyelvtudásának köszönhetően az egész magyar középkort felölelő összefoglalást tett közzé angolul Nagy-Britanniában, amit ez év októberé óta *Szent István birodalma* címmel a magyar érdeklődők is kézbe vehetnek.

Noha csak a hetvenes években indult történeti pályája, tudományos teljesítményének köszönhetően már a rendszerváltozás előtt az egyik legjelentősebb magyar medievistának számított. A 90-es években több szakfolyóirat szerkesztőségének tagja volt, s számos tudományos társaság elnöki posztját is ellátta. Gondolkodásának fókuszában mindig ugyanaz állt: a nemesség egyes tagjai, csoportjai miként szerzik meg, s hogyan gyakorolják a hatalmat. Engel Pál az Anjou- és a Zsigmond-kor gazdaság-, politika-, társadalom- és birtoktörténetét jelentős ismeretanyaggal bővítette, vadonatúj megvilágításba helyezte a kor szak hatalmi berendezkedését, s a középkori magyar nemesség történetének jó néhány fehér foltját tudományos térképpé változtatta. Nemcsak a politikai sztratoszféra vonzotta, hanem az emberek háztartása, szokása, gondolatvilága is. A nemzetközi történettudomány pulzusán tartva a kezét érzékelte, hogy az intézmények és az eszmék helyett, az emberek, a társadalmi struktúrák, a mentalitás kerül a historikusok célkeresztjébe, s a jövő a mikrotörténeti megközelítésé. Ismerte és kutatásai során alkalmazta is az új modelleket, módszertani elveket, miközben mindvégig megtartotta a forrásközpontúságot. Szenvedélyesen érdeklődött kedvenc korszakának művészet- és művelődéstörténete iránt is: sírkövek, pecsétek, címerek vagy imádott várainak tanulmányozása ugyanolyan szellemi kihívást jelentett számára, mint a nemesi családok boncolgatása. Dolgozatai, könyvei, bel- és külföldi előadásai mellett népszerűsítő írásaival, publicisztikaival, ismeretterjesztő műsorokban „mesélő” retorikájú, szakértő megnyilatkozásaival is a tudományt szolgálta. Elhivatottságának legjobb példája az a máltai nyaralás, amikor pihenés helyett két napon át a johannita rend magyar vonatkozású iratait próbálta felkutatni a sziget fővárosi levéltárában. Történetírói nagyságát az összefoglaló áttekintések szimbolizálják. Ezekben a művekben már történeti madártávlatból tekintett az európai történelemre, így olvasói figyelmét ráirányíthatta régióink modern kori problémáink középkori gyökereire. Az 1956-os

szovjet bevonulás után Engel el akarta hagyni az országot, ám a szökés megghiúsult. Hálások lehetünk a sorsnak, hogy Magyarországon maradt és nekünk alkotott. A múltat szenvedéllyel kutató, a mának élő és író nagyformátumú történettudós életműve nemzeti örökségünk része.

Pozsonyi Zoltán

Meghalt dr. Kiss József történész, a Jászkunság kutatásának elismert szakértője

1916. május 11-én született Jászberényben, tanulmányait az Állami tanítóképző Intézetben végezte. 1938–42-ig az Apponyi Kollégiumban tanult, és a tanítóképző intézeti tanári oklevelet szerzett. 1947–1959 között a Jászberényi Tanítóképző Intézet tanáráként dolgozott. 1962-ben Budapestre költözött, 1982-ig, nyugdíjazásáig az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Gyakorló Gimnáziumában.

Igazi tudóstanár volt. Életműve — amely Fodor Ferenchez hasonlítható — a Jászság elismert monográfiájává tette. A Megyei és az

Országos Levéltárak mellett gyakran dolgozott a Bécsi Levéltárban, ahol igen becses adatokat tárt fel — többek között — a redemptio történetére vonatkozóan. 1968-ban doktorált, majd 1975-ben megszerezte a történelemtudományok kandidátusa címet, 1995-ben Jászságért díjjal tüntették ki. Tanulmányait folyamatosan közölte a legrangosabb történelmi folyóirat a Századok, több könyve jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában. (Jászkunsági agrármozgalmak a kiegyezéstől a milleniumig 1968; a Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején 1979; A Pesti Invalidus Ház jászkunsági földesurasága 1731–1745; 1992)

Sohasem szakadt el szülővárosától: rendszeres olvasója volt a Jászkürtnek, szívesen járt vissza egykori alma materébe, jelentős része volt a Tanay Alapítvány létrehozásában. Életének utolsó éveiben a Jászsági Évkönyv belső munkatársának számított, 1996-ban jelentette meg Jász-árokszállás templomának történetét feldolgozó munkáját.

2001. augusztus 21-én hunyt el Budapesten, temetésére — végakaratainak megfelelően — Jászberényben került sor.

Pető László

KÖNYVESPOLCRA VALÓ

Jászberényi végrendeletek a XVIII–XIX. századból

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei levéltár Közleményei, 4.

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár az elmúlt másfél évtizedben éves rendszerességgel jelenteti meg "Zounuk" című évkönyvét, amely mára az országos történeti kutatás jól ismert és elismert sorozatává vált. Ugyanakkor az évkönyv "árnyékában" kissé eltűnik a másik két sorozata, a Jász-Nagykun-Szolnok-Megyei Levéltár Közleményei, illetve a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltári Füzetek. Ennek kötetei ritkábban jelennek meg, és általában a levéltár érdekesebb forrásaiból közölnek sajátos szempontú válogatást. Ilyen a Czégény Istvánné, a Jász-nagykun-Szolnok-Megyei Levéltár igazgatóhelyettese által szerkesztett kötet is, mely komoly hiányokat pótol.

A történetírásnak nemcsak a korszakos események, a háborúk, birodalmak kialakulásának, összeomlásának bemutatása a feladata, hanem a gazdasági, társadalmi, kulturális mozgások mellett az egyén és mindennapi életének lehető legpontosabb rekonstruálása is. Az ilyen "mikrovizsgálatok" sajátos forráscsoportokat igényelnek, melyekhez odasorolhatók egyebek mellett az anyakönyvek, az adóösszeírások, peres anyagok, valamint a hagyatéki leltárak, illetve a végrendeletek, testamentumok is. Czégény Istvánné a megye egyik legépebben megmaradt települési levéltárából, a jászberényiből közöl válogatást. A Jászkun Kerület egykori székvárosa viszonylag kevésbé sérült forrásbázissal rendelkezik. Ebben mintegy másfél ezer végrendelet maradt meg, ezek közül a kötet százat tesz közzé, amelyek 1755–1876 között keletkeztek.

A szerkesztő törekedett az időarányos szerkesztésre, 1841-ig szinte minden évből találunk végrendeletet. A forráspusztulás az oka, hogy az

ezt követő időszakot már csak egyetlen végrendelet képviseli, mégpedig 1876-ból. Ez a dátum Jászberény történetében korszakhatár, hiszen a város a Jászkun Kerület felszámolása, illetve Jász-Nagykun-Szolnok megye kialakítása során ekkor veszítette el igazgatási központ jellegét. A közölt anyag tehát döntően az 1745-ös redemptiótól az 1848-as polgári forradalomig terjedő évtizedeket öleli fel.

A kötet bevezetője részletesen foglalkozik a források keletkezésének körülményeivel, illetve a jászkun öröklési viszonyok sajátosságaival. Az országostól eltérően az ingatlan vagyon ugyanis itt mindig a férfiakat illette, a nőág csak haszonélvezőnek számított. A végrendelező általában nem maga írta meg a végrendeletét, és rendszerint már évekkel a halála előtt végrendelezett. A két tanú által hitelesített testamentumokat a város levéltárába adták le, majd a végrendelező halála után a felek jelenlétében bontották fel, és a tanács intézkedett a végrehajtásról.

A végrendeletek minták alapján íródtak, szerkezetük nagyon hasonló, és valamennyit az istenfélelem hatotta át. A bevezető általában a Szentháromság nevével kezdődött, majd megadták a végrendelezés okát, ami általában betegség vagy idős kor volt. Általában rendelkeztek a testről és a lélekről, majd a vagyonra került a sor. Ennek alapját a ház, illetve a földek képezték. A végrendelező a szerzett vagyonról szabadon végrendelezhetett, az öröklött vagyon azonban a vérrokonokat, elsőnek a fiúkat illette. Külön kitértek váltott (redempciós) és a bérelt, zálogba adott szántókra, legelőkre, szőlőkre is, nemritkán megadva azok pontos helyét is. Az ingóságok között elsőként az állatokat sorolták fel, a szarvasmarhákat, juhokat, a sertéseket.

A mesterembereknél gyakori volt az iparüzéshez szükséges szerszámok felsorolása, egyébként pedig általában a földműveléshez kapcsolódó eszközöket vették sorba. Gyakran terményről (gabona), olykor pedig szénáról is rendelkeztek. A lakosok között rendszeres volt a hitelezés, az elhalt hagyatékából a tartozásokat ki kellett egyenlíteni. A nők végrendeletükben felsorolták a ruháikat, ágyneműiket, háztartási eszközöket, és általában a kiházásításkor kapott földeket, szőlőket, állatokat is. Sokan tettek adományokat a berényi templom, kápolna, vagy épp a szegények javára.

A kötet anyaga gondosan összeválogatott, jól megrostált. Képet kaphatunk belőle a gazdag, a középes és a kisbirtokosok (redemptusok), illetve

a birtoktalanok (házas és házatlan zsellérek) vagyoni állapotáról, egy jobbágyoknál tehetősebb szabadparaszti társadalom értékrendjéről. A kötetet bizonynyal érdeklődéssel fogják forgatni a történelem és néprajz iránt érdeklődők.

dr. Bagi Gábor

Kunok-Jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai

Botka János új könyve

Rendkívül értékes és szép kiadvánnyal gyarapodott a közelmúltban Jász-Nagykun-Szolnok megye történeti irodalma. Az év elején jelent meg dr. Botka Jánosnak, a történettudományok kandidátusának a "Kunok-Jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai a kiegyezés koráig" című könyve. E munka a szerző 1994-ben sikeresen megvédett kandidátusi értekezésének bővített, továbbfejlesztett változata, melynek megjelenését a nagy számú támogató és előfizető mellett a Magyar Millennium Kormánybiztosi Hivatala, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Magyar Könyv Alapítvány, illetve a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatta. A bevezetőben a szerző ismerteti a munka előzményeit, felvázolja a Jászkunság történeti és néprajzi kutatásának történetét, és értékeli az egyes szerzők munkásságát. Kiemeli, hogy a kunok és a jászok a tatárjárás után katonáskodó népességgént telepedtek le hazánk területén, és a katonai szolgálat — igaz korszakonként eltérő intenzitással — több mint 600 éven át fontos közösségalkotó tényező volt, hatásai pedig mindmáig kimutathatók. Rögzíti, hogy a témát sajátos megközelítésben tárgyalja, nem az országos, vagy épp egyetemes események (háborúk), hanem a katonákat kiállító közösségek oldaláról. Így a munka eleve nem lehetett teljes, monografikus igényű feldolgozás.

A könyv két nagy szerkezeti részből áll. A nagyobbik a kunok és jászok hadkötelezettségét és katonáskodásuk jelentősebb eseményeit tárgyalja a beköltözéstől 1867-ig, és négy nagyobb fejezetcsoportra tagolódik. Az első a két népelem török hódítás előtti történetét tárgyalja, azaz betelepedésüket, kiváltságaik megszerzésének körülményeit, azok fokozatos fejlődését, átalakulását, jelentősebb hadba szállásaikat, az idők folyamán bekövetkező gazdasági-társadalmi fejlődést, illet-

ve a katonai funkciók fokozatos hanyatlását, átalakulását. A témakör második egysége a kun és jászk jogok fejlődését, átalakulását veszi sorra a török hódítástól egészen az 1745-ig. Ez a korszak a kunok és jászkok elmagyarosodásának, az egységes Jászkunság, a jászkun tudat kialakulásának, egyben pedig a katonai funkciók átmeneti hanyatlásának ideje. A lakosság azonban át tudta vészelné a nehéz idöket, sőt még 1702-ben a Német Lovagrendnek történő eladásá után sem került teljes jobbágyi alávetésbe. Egyes katonai funkcióik is megmaradtak, sőt újjáéledtek az idök folyamán. Így 1717-ben és 1735-ben részt vettek a környező megyék nemesi felkeléseiben, majd 1741-től évente huszárokat állítottak a poroszok elleni háborúban. Mindezen terhek viselése elősegítette a földesúri főség alóli 1745-ös megváltkozást (redemptio).

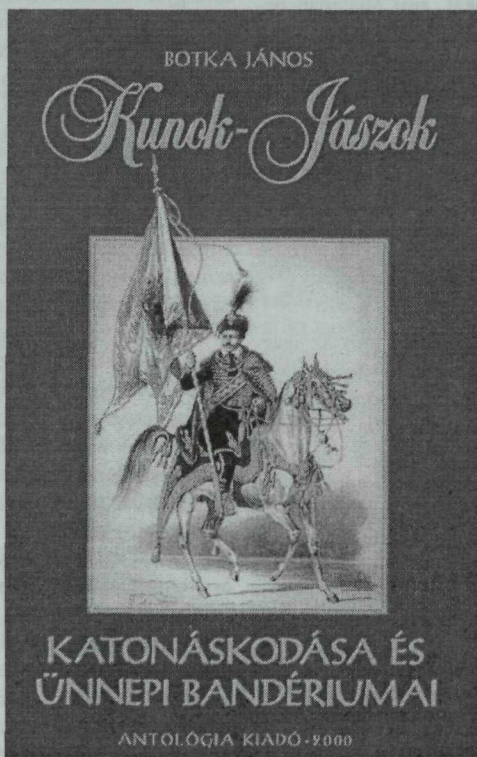
A jászkun katonáskodásában a redemptióval nyílt új fejezet. Ez végérvényesen felbomlasztotta a korábbi jogi homogenitást, és kialakult egy jogokban részesülő birtokos redemptus, illetve egy birtoktalan irredemptus réteg. A vállalt kötelezettségek között szerepelt az ország nemesi felkeléseiben (insurrectio) való részvétel és a hadiadó fizetése. A jászkun nemesi felkelés azonban a kezdetektől eltért az országos nemesekétöl. Amíg azok személyes felkelésre voltak kötelezve, addig a jászkunok csak részlegesre, azaz konkrét kontingens kiállítására. 1756-ban a poroszok elleni háborúra 600 jászkun huszárt szereltek fel, akik 400 hajdúságival alkottak egy ezredet. A katonáállítás és felszerelés ekkor még döntően a redemptusokat terhelte. A könyv részletesen tárgyalja az ezrednek a hétéves háborúban elszennvedett veszteségeit, az utánpótlás nehézségeit.

Önálló fejezetben foglalkozik a szerző a jászkun katonáállítás-

nak a XVIII. század utolsó harmadában bekövetkezett átalakulásával. Az 1778/79-es porosz háborúban a 600 fős jászkun kontingenst 75-75 fős egységekben a reguláris magyar huszárezredekhez csatolták, és ezt a rendszert alkalmazták II. József török háborúja idején is. Újabb változás a francia háborúkkal következett be. Ekkor a jászkunok 600–700 lovas kiállítva részt vettek a nemesi felkelésekben, de már az országgyűlés által megszavazott újoncállításban is közreműködtek. Fontos "kiváltsággá" vált, hogy ez utóbbi kontingensek mindenkor a magyar huszárezredekhez kerültek. A részleges insurrectio tehát mindinkább a reguláris újoncállítás rendszerébe torkollott.

A jászkun katonáskodás történetében 1800-tól, a Nádor huszárezred kiállításával kezdődött új fejezet. Ezt eredetileg felkelő alakulatként szervezték meg, a legénység kétharmadát a Jászkunság, a maradékot a Hajdúság adta. A regimentet a következő évben reguláris csapattestté szervezték át, ami a huszárok között komoly ellenkezést váltott ki. Végül a 12. számú Nádor huszárezred a közös hadsereg egyik legjobb lovasalakulatává vált. Kitűnt a napóleoni háborúban, majd

1848-ban is a hazaszeretet megrendítő példáját adta, a cseh területről történő számos hazatérési kísérletével. Az ezred személyi állományának társadalmi összetétele folyamatosan változott, és mindinkább az irredemptusok kerültek benne túlsúlyba. A jászkunoknak a lovas fegyvernem iránti vonzalma bebizonyosodott 1848-ban is, amikor a 14. Lehel huszárezred kiállítását és felszerelését vállalták. Újoncaikat még 1850 után is a magyar lovasezredekhez sorolták, bár a 12. huszárezred hadkiegészítési körzete fokozatosan megváltozott. 1859-ben az olasz háború idején jászkun újoncokból hozták létre azt a

felkelő huszárezredet, amely 1861-től regulárisra vált, és 13. számot kapta.

A könyv önálló alfejezetben foglalkozik a jászkunoknak az 1797., 1800., 1805. és 1809. évi nemesi felkelésekben való részvételével. Ebben hagyományosan a redemptus birtokosok vettek részt, és rendszerint 600 embert mozgósítottak. Feladatuk utólag már inkább csak a belső rend fenntartása volt, bár 1809-ben egy 305 fős lovasosztály a győri csatában is részt vett, a nógrádi felkelő lovasezred egyik alegységéként. Alfejezetek foglalkoznak a létszám települések közötti felosztásának körülményeivel, a szervezés problémáival, a csapatok felszerelésével, valamint az egyes jelképek (zászlók) kialakulásával, sajátosságaival.

A könyv második nagy szerkezeti része a jászkunok ünnepi bandériumairól szól, azaz a katonai vonatkozású ünnepi jelenlét helyi megnyilvánulásaival. Erre az első egyértelmű adatok 1745-ből származnak, míg a méltóságok előtt díszelő egységre a bandérium elnevezés 1759-ben tűnik fel. 1745–1867 között 14 jászkun ünnepi bandérium kiállítása adatolható, főképp a nádorok vagy uralkodók előtti tisztelgés, illetve a koronázások kapcsán. A szerző alfejezetben foglalkozik az egyes alkalmakkal, kitérve a szer-

vezés, összetétel és a költségek biztosításával kapcsolatos kérdésekre. Ezekben a tetszősebb redemptusok képviseltették magukat, bár a nagyobb létszámú bandériumokban a köznépből is sokan részt vehettek, ha saját lovuk volt, és a felszerelést biztosítani tudták. A költségeket leginkább a redemptió arányában a lakosokra vetették ki, bár olykor kölcsönöket is fölvettek. A ruházatban, felszerelési tárgyokban a kék és a fehér színek voltak a meghatározók. A szerző időrendben részletesen ismerteti a megmaradt zászlók sajátosságait, történetét. Az ünnepi bandérium utolsó jelentős szereplésére az 1896-os millenniumi ünnepségeken került sor, bár utóbb még az 1916-os koronázáson, Apponyi Albert jászberényi fogadásain is találkozunk vele.

A kötet értékét növeli a közzétett nagyszámú fekete-fehér, valamint színes fotó. Ezek főként a korabeli jászkun viselet- és katonabrázolásokat, de a megmaradt zászlók, felszerelési tárgyak körét is felölelik. A mellékletek és a függelék számos pecsétet, címert, érdekes dokumentumot tartalmaznak. Ajánljuk e kiadványt mindenkinek, akit érdekel a Jászkunság, illetve megyénk története. (Antológia Kiadó, 2000.)

dr. Bagi Gábor

HÍREK, ESEMÉNYEK

DAB-hírek

Az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága 2001. szeptember 26-án szakbizottsági elnökkel kibővített vezetőségi ülést tartott. A következőkről esett szó:

1. A Debreceni Egyetem és a DAB A Magyar Tudomány Napja alkalmából rendezvényt szervez. A DAB elnöke ismertette a sorozat programjának tervezetét és a jelenlévők megbeszélték a kapcsolódási lehetőségeket, javaslatokat.

2. A DAB elnöke ismételten felhívja a figyelmet, hogy az MTA külföldi köztestületi tagjaival szakmai együttműködésre a MTA megbízásából a DAB külön fedezetet biztosít (konferenciára, konzultációra használható). Nagyon sajnálatos lenne, ha nem használnánk fel. Aki közös konferencia előkészítésére Romániába, Ukrajnába kiutazna, igényelheti a DAB gépkocsiját.

3. Fontos a DAB nyitottsága az MTA-tól a nagyközönségig és ennek megvalósításában lényeges a szakbizottságok tevékenysége. Az akadémiai doktori védések helyi megrendezése, az MTA kiemelkedő tagjainak meghívása, a régió érdekes vagy elismert szakembereinek felkérésére előadásra, a testvér akadémiai központokkal megerősíthető együttműködés (elsősorban Miskolc) és más ötletek megvalósítása fokozná az előadók mobilitását. Ennek megvalósítására is igényelhető a DAB gépkocsija.

4. A DAB-klub elkészítette idei terveit. Szerepel benne zenehallgatás, előadás, látogatás a Hortobágyi Nemzeti Parkban szakértővel, stb. További javaslatokat is szívesen fogadnak. A részletesebb tervről levélben kapjanak ismertetést a klub tagjai.

5. Egyebekben is hangzottak el hozzászólások, javaslatok. A vezetőség sajnálja, hogy néhány szakbizottság nem tudott képviselőt biztosítani.

Papp Mária Edit

2001. november 16-án a Debreceni Egyetem aulájában az egyetem és a DAB a Magyar Tudomány Napja alkalmából a Debreceni Tudományos napok keretében szervezett konferenciát. A diplomácia szerepvállalása a kutatás fejlesztésében című rendezvényen Győry Kálmán akadémikus rektor köszöntője után a következő előadások hangzottak el:

Pánczél Mária: Attasé-hálózat helye és szerepe a hazai tudományos élet nemzetközi kapcsolataiban

Magyar Köztársaság tudományos és technológiai attaséi (Mányi Iván, Bádonfai Judit, Mezei István, Grosschmid Péter, Bálint Vera, Jakab András, Krasznai Zoltán, Hagymási Tünde, Dvorszki László, Kanyár Gyöngyi, Roboz András): Kutatás-fejlesztési stratégiák a nagyvilágban.

Abádi Nagy Zoltán: A Debreceni Egyetem 2001-ben

Kovács László: Kutatás-fejlesztés az integrált egyetemen

Az előadásokat rektori fogadás és baráti találkozó követte.

Híradás Tornaljáról

2001. október 12-én, délután 5 órakor a szlovákiai Tornalján, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok igazgatósága hathatós segítségével, szakmai konferenciával egybekötve, állandó jellegű kiállítás nyílt. A mintegy 8–9 ezres lakosú, zömében magyar nyelvű gömöri városka Rimaszombat és Rozsnyó között fekszik, helyzete mindenképpen azt kívánná, hogy legyen múzeuma. Annál is inkább így van ez, mert a köztudatban manapság a szlovákiai magyarság fogal-

mát — elsősorban kulturális téren — nemegyszer kimeríti a Garamtól nyugatra élő magyar népesség. A kiállítás helye, az egykori zsidó imaház, a szlovákiai múzeumi törvény értelmében ma nem nevezhető múzeumnak, annak ellenére sem, hogy épülete is, kiállítása is állandó. Az épületet a lelkes múzeumpártoló, Borbély Ferenc ajánlotta fel múzeum létrehozására. A kiállításnak már az 1990-es évek elején is volt néhány előzménye, Pusko Gábor és Puskoné Bodnár Enikő jóvoltából.

A most elkészült kiállítás ötlete is nekik és az általuk alapított, néhány szakembert összefogó Kulturális Antropológiai Műhelynek köszönhető.

A forгатókönyv kidolgozásában és a kiállítás elkészítésében Szabó László és Nagy Molnár Miklós segített. Az épület egykori tantermeiben kapott helyet a kiállítótér, a volt egykori imaterem pedig raktárként szolgál. A kiállítás három teremben, három részből áll. A bejárat a természetföldrajzi környezetet, régészeti, történeti emlékeket bemutató terembe vezet. Itt kapott helyet Nepomuki Szent János köztéri szobra, amelynek eredeti helyére egy másolat került. Egy-egy tabló foglalja össze Tornalja és környékének növényvilágát, építészeti emlékeit (fotókon), etnikai viszonyainak változásait (térképeken). Vitrinekben látható a 20. század első felének iskolai életét idéző dokumentáció. A második terem a Tornalja környéki népművészeté. Szőttesek, a gömöri kerámia és pásztorművészet jellegzetes darabjai, ólmozott díszítésű talpas guzsalyok, orsók, vesszőkosarak és egy ácsolt szuszék kaptak helyet benne. A harmadik, a legnagyobb terem tematikusan több részre oszlik. Az egyik hosszú oldalfala mentén sorakoznak a kenderfeldolgozás eszközei, a tilótól a szövőszékig. A szövőszék vezet át egy szobabelsőhöz, amely többek között a viselet néhány részletét, valamint a vetett ágyat foglalja magába, lakásbelsőszerűen elrendezve. Szomszédja természetesen a konyha, annak megfelelő eszközökkel. Mellette, paravánnal elválasztva, a vidékre jellemző foglalkozások, életmódok gazdasági eszközei sorakoznak: faragószék, fűrészes és a famegmunkálás többi kelléke, illetve szőlőprés, a szőlőművelés, és a borászat néhány további eszköze. A kiállítás-rendezők itt egy vitrint szenteltek a polgárosuló ízlést tükröző viselet bemutatásának is. A kiállítást Balassa M. Iván, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum címzetes főigazgatója nyitotta meg. Szavait idézve a "múzeum már csak arra vár, hogy azok, akiknek készült, birtokba vegyék."

A múzeum megnyitója

Az állandó jellegű kiállítás megnyitása egy kétnapos konferencia programjába illeszkedett. "A honismerettől a kulturális antropológiáig. Lehetőségek, módszerek és eredmények a szlovákiai magyarság néprajzi vizsgálatában" címet viselő rendezvény összehívta azokat a kutatókat, akik korábban már végeztek felvidéki, de elsősorban gömöri néprajzi vizsgálatokat. A konferencia első programpontjaként Gulyás Katalin történész mutatta be a társrendező szolnoki Damjanich János Múzeumot. Varga Sándor előadásában a beneši dekrétumok sajnálatos mai aktualitásáról szólt. Novák László előadásában levéltári és terepen végzett kutatásainak összefoglalását hallhattuk "Gömör megye településnéprajza" címmel. Bodnár Mónika az eddig elvégzett és a még feldolgozásra váró gömöri tematikájú kutatási témákat, eredményeket és feladatokat foglalta össze. A délutáni program Sándor

Anna nyelvész előadásával kezdődött, aki a néprajzi és dialektológiai ismeretek kölcsönös hasznosításáról beszélt. Selmeczi Kovács Attila zóboralji kutatásainak eredményeit foglalta előadásba. B. Kovács István áttekintette a gömöri közgyűjtemények történetét és jelenlegi helyzetét. Az első nap záró előadása Balassa M. Iván beszámolója volt, amely a hallgatóság elé tárta egy térben és időben egyaránt kiterjedt, renkívül

szép eredménnyel lezárt kutatás hozadékát, "A Bodroghköz népi építészetének - katasztere" címmel.

A konferencia második napját Ág Tibor előadása nyitotta. A jeles népzene-kutató a szlovákiai

magyarság népzenei kutatásának eredményeivel ismertette meg a hallgatóságot. Nagy Molnár Miklós előadása egy alföldi fazekasközpont, Mezőtúr gömöri kapcsolatairól adott hírt. Gecse Annabella előadásában egy gömöri falu, Baraca térhasználatának etnikumhoz köthető sajátosságait foglalta össze. Pusko Gábor a konferencia záró előadásaként a kétnyelvűség témájában Tornalján végzett kutatásának eredményeiről adott számot. A tanácskozás haszna akkor lesz igazán érezhető, ha megvalósulnak azok a kutatások, összefoglalások, amelyekről a hozzászólások keretében esett szó. Hozadéka természetesen ezenkívül is van,

ugyanis olyan kutatókat hívott össze, akik eredményeire nem csupán kollégáik kíváncsiak, hanem azok is, akik az általuk kutatott területen, Gömörben élnek. Csak azt sajnálhatjuk, hogy a szlovákiai magyar néprajzi tudományosságnak csupán néhány képviselője volt igazán kíváncsi a rendezvényre...

Gecse Annabella

A kiállítás egyik szép részlete

Megyei Kórházi Estek Szolnokon

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet X. Tudományos Estjét tartották 2001. október 3-án a Megyeháza Disztermében, melyet Szabó József, a megyei közgyűlés alelnöke köszöntött. A tudományos ülés elnöke Nagy Zoltán PhD osztályvezető főorvos volt. Az előadások akövetkezők voltak:

1. Andras Perenyi (Honory Senior Lecturer Monash Medical School Melbourne, Ausztrália): Atipusos neuroleptikumok schizophren betegek kezelésében.
2. Afangide U. J. (Megyei Kórház II. Pszichiátriai Osztály, Szolnok): Transzkulturális pszichiátria.
3. Prof. Paragh György egyetemi tanár (I. Belgyógyászati Klinika Debreceni Egyetem és

Egészségtudományi Centrum): Leggyakoribb atherogen hyperlipidaemiák és kezelésük.

4. Gruber Noémi PhD egyetemi docens (II. Belgyógyászati Klinika Szegedi Tudományegyetem): Dyslipidaemiák terapiája — SORTIS

A már megszokott módon művészeti program kísérte az ülést. Hollósi Frigyes színművész, valamint a Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakiskola leánykara lépett fel. A tudományos ülés ideje alatt Császár Péter ötvösművész műveit tekinthették meg a résztvevők.

Október 25-én került sor a **IX. Kauzisztikai Napok** tudományos ülésre, melyet a Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézete rendezett. A tudományos ülés helye a Megyeháza díszterme volt, az ülést dr. Baksai István főigazgató főorvos nyitotta meg, az ülés elnöki tisztét dr. Krasznai Géza kandidátus, osztályvezető főorvos és Újgyörgy kandidátus, osztályvezető főorvos töltötte be.

Az érdeklődők a következő előadásokat hallhatták:

1. Prof. Gomba Szabolcs (egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Patológiai Intézet): A telomerase a 90-es évek molekulája? Hogyan keletkezik a daganatos sejt.

2. Faragó Béla, Karsay Koppány (Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet Szülészeti-nőgyógyászati és Neurológiai Osztály): HELPP syndroma atypusos esete a terhesség 32. hetében.

3. Kelemen János (MÁV Kórház Szolnok): Appendicitis kizárt femoralis sérvben.

4. Fehér Éva (ÁNTSZ JNSZ Megye): Egészséges nemzetért. Népegészségügyi program.

5. Kiss Zoltán, Kun Elemér, Imreh Zoltán, Zagyi Károly (Mezőtúr Kórház-Rendelőintézet Belgyógyászati Osztály): Különleges lázas állapotok.

6. Tusnádi Anna (Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet Infektológia): Tavanic, az új harmadik generációs fluorokinolon antibiotikum. (Aventis Pharma)

7. Berdó Éva, Vona Andrea, Darvas Éva, Némédi Mária (Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet Gyermekosztály): Alloimmun thrombocytopenia.

8. Szabó Éva, Tarján Péter, Olexik László, Bakondi Gyula, Uhrin Katalin, Illésy Mária, Krasznai Géza, Újgyörgy (Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet I. Belgyógyászati és Patológia): Primer plazmasejtes leukémiás eseteink.

A rendezvényt követően Kaszab Zoltán barátát a VYLYAN Szőlőbirtok és Pincészet Rt. Villány boraiból tartott borkóstolót.

A Jászok Egyesülete a Millenium tiszteletére **Jászság** címmel fotóalbumot jelentetett meg a Jászságért Alapítvány támogatásával. A kiadvány Koniss Péter Kossuth-díjas fotóművész és Alexa Károly irodalomtörténész alkotása.

Október 19-én nyílt meg "Hatalmas viadalokban" Az Alföld széká kora című régészeti kiállítás az Erkel Ferenc Múzeumban Gyulán. A kiállítást megnyitotta Fodor István egyetemi tanár a Magyar Nemzeti Múzeum címzetes főigazgatója.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Intézet, az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testülete, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület, a Traditio Humana Alapítvány Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumiért, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Társulat támogatásával meghirdeti a

2001/2002. évi Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtő-pályázatot

Pályázni lehet néprajzi és nyelvjárási témájú, eredeti helyszíni vagy levéltári gyűjtést tartalmazó Jász-Nagykun-Szolnok megyei vonatkozású pályamunkával, mely nyomtatásban még nem jelent meg.

Ajánlott témakörök:

1. Jeles napi szokások és hiedelmek lakóhelyemen

(Az év ünnepeihez kapcsolódó egyházi és világi szokások összegyűjtése, naptári rendben valóközzététele. Legyünk tekintettel a hagyományos és új népszokások alakulására, változására, egymáshoz való viszonyára.)

2. A rendszerváltás után újraindult paraszti gazdaságok

(A paraszti gazdaságok életének változásai 1989 után: a földterület nagysága, a termesztett növények, az állatállomány jellege, száma, technikai felszereltség, a hagyományos és új eszközök aránya, a családi és külső munkaerő igénybevételének mértéke, a gazdaság éves munkarendje, piaci értékesítés, gazdasági feljegyzések, naplók stb. Kérjük a gazdaság életét lehetőleg fényképpel, rajzzal is örökítsék meg.)

3. Mai tárgyaink története – eszköztárak készítésével

(Saját, illetve szüleink, nagyszüleink lakásának számbavétele, a berendezési tárgyak, használati eszközök neve, részeinek neve, története. Rajzzal illetve fényképpel illusztrálják leírásukat.)

4. Hadifogság, munkatábor, internálás

(Az események részletes leírása, a fogságba esés, a fogolytáborba utazás, a foglyok elhelyezése, ellátása, a tábor napirendje, hétköznapijai, a foglyokkal való bánásmód, munkalehetőségek a táborban, szökési kísérletek, a sorstársakhoz való viszony, a szabadulás, hazautazás körülményei

stb. Mellékeljenek minél több eredeti dokumentumot, pl. levelezést, fogságban írt verseket, ott készített tárgyakat, rajzokat.)

A fentiekben kívül bármilyen, szabadon választott néprajzi témájú dolgozattal is lehet pályázni: pl. földrajzi nevek, ragadványnevek, földművelés, állattartás, település, népi építkezés, lakáskultúra, népi táplálkozás, kisiparok, népművészet, egy falu társadalma, néphiedelmek, gyermekjátékok, népköltészet stb.

A megyei pályázat díjai

	Felnőtt egyéni kategória	Szakköri kategória	Ifjúsági kategória
I. díj	10.000 Ft	10.000 Ft	6.000 Ft
II. díj	8.000 Ft	8.000 Ft	4.000 Ft
III. díj	6.000 Ft	6.000 Ft	3.000 Ft
IV. díj	4.000 Ft	4.000 Ft	2.000 Ft

A pályadíjak a pályázatok színvonalától függően megoszthatók illetve visszatartathatók. Nem pályázhatnak múzeumban vagy néprajzi intézményben dolgozó szakemberek. Minden téma gyűjtéséhez kérdőívet biztosítunk. A pályázatokat két azonos példányban a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága címére (5001 Szolnok, Pf. 128.) kérjük beküldeni. A pályamunkán fel kell tüntetni a szerző nevét, foglalkozását, fontos címét. A borítékra kérjük ráírni: NÉPRAJZ. Beküldési határidő: 2002. február 20. Eredményhirdetés: 2002 áprilisában.

KÖSZÖNJÜK!

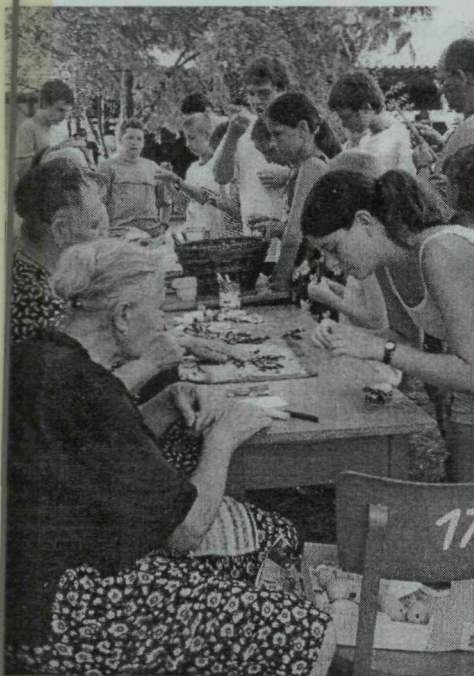
A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület 1990. őszén alakult, cégbejegyzése 1991 januárjában megtörtént. Célja elősegíteni a helyi kulturális (történeti, néprajzi, irodalmi, művészeti, természeti) értékek felkutatását, megismerését, megismertetését és megőrzését. Feladatuk, a megye területén működő honismereti szakkörök, hagyományörző közösségek, helytörténeti kutatással, néprajzi gyűjtéssel foglalkozók munkájának összehangolása, módszertani segítése. Közreműködnek a megye néprajzi, nyelvjárási és helytörténeti pályázatok kiírásában és elbírálásában, diákvetélkedők szervezésében. Kiadványuk a Honismereti Téka, amely a legjobb

gyűjtéseket és feldolgozásokat tartalmazza. 1997. óta évente megrendezik a diákok által igen kedvelt honismereti tábor.

Az Egyesület költségvetési támogatást nem élvez, tagdíjakból és támogatásokból végzi munkáját. Terveik megvalósításához az Ön és barátai, valamint jó ismerősei támogatására is számíthat. Tudják, hogy számos arra érdemes intézmény, civil szervezet létezik, mégis örülnek, ha **személyi jövedelemadója 1%-ának felajánlásával segítené** terveik megvalósítását.

Adószámuk: 19223010-1-16

Tábori pillanatképek. A fotók a jászkiséri Csete Balázs Honismereti Egyesület játékkészítő foglalkozásán készültek 2001 nyarán, a Jászkiséren szervezett honismereti táborban

E helyt köszönjük meg minden eddigi szíves támogatását! Megértő segítségét köszöni:

a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület

Ezúton szeretnénk köszönetünket kifejezni azon olvasóinknak, akik a 2000. évi személyi jövedelemadójuk 1%-át a **Magyar Tudományos Akadémia Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testület Társadalmi Egyesület** javára ajánlották fel.

Együttal kérjük Önöket, hogy az idén is tiszteljék meg bizalmukkal egyesületünket!

Adószámunk: 18825468-1-16

Számlaszámunk:

10404508-45054297-00000000

Kötetünk szerzői

Bagi Gábor, történész-muzeológus, a történet-tudomány kandidátusa (Damjanich János Múzeum, 5000, Szolnok, Kossuth tér 4.; Tel.: 56-421-602)

Barta Júlia, néprajzkutató-muzeológus (Györffy István Nagykun Múzeum, 5300, Karcag, Kálvin tér 4.; Tel.: 59-312-087)

Egri Mária, művészettörténész, Polgár Galéria és Aukcióház (1053, Budapest, Kossuth Lajos út 3; Tel.: 1-318-6954)

Fekete István, MH. 89. Vegyeszállító Repülőezred (5008, Szolnok, Pf.:5.; Tel.: 56-343-422)

Gecse Annabella, néprajzkutató, Damjanich János Múzeum (5000, Szolnok, Kossuth tér 4.; Tel.: 56-421-602)

Győző Gyula, ügyvivő, Jászok Egyesülete (1537, Budapest, Pf.: 367; Tel.: 1-252-2348)

Hegyí Ádám, ELTE BTK Ph.D. hallgató (6726, Szeged, iközép fasor 31—33.; Tel.: 70-23-20441)

Madaras Lászlóné, Ph.D. hallgató, főiskolai tanár (Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola, 5000, Szolnok, Ady Endre út 9.; Tel.: 56-421-455)

Nemes András, gyermekideg-elmegyógyász, főorvos (Hetényi Géza Kórház, Szolnok, Tószegi út 21.; Tel.: 56—503-603)

Pár Nándor, építészmérnök, Szolnok

Pető László, főiskolai tanár (SZIE Jászberényi Főiskolai Kar, 5100, Jászberény,

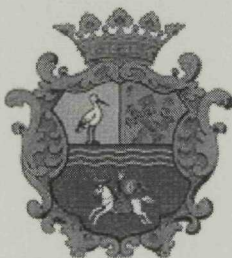
Pozsonyi Zoltán, történész, kollégiumi nevelőtanár (Városi Kollégium, 5000, Szolnok, Gyermekváros út 1.; Tel.: 56-220-005)

Szabó István, történész, Damjanich János Múzeum (5000, Szolnok, Kossuth tér 4.; Tel.: 56-421-602)

Szurmay Ernő, a Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár nyugalmazott igazgatója

A kiadvány támogatói:

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat

JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI
MÚZEUMOK IGAZGATÓSÁGA
SZOLNOK

JÁSZKUNSÁG – XLVII. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM – 2001. július–december

---

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA

A szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, Kossuth tér 4. ☎ 56-421-602; E-mail: ja-ku@freemail.hu

Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Felelős szerkesztő: Szabó László

A szerkesztőbizottság tagjai: Józsa Árpás, Hamar József, Boronkai Piroska, Pethő László, Nyári Katalin, Szabó József, Pelikán Lajos, Vass Lajos, Vadász István, Madaras László, Vörös Miklós, Újlaki Csaba, Pár Nándor, Barabás Imre, Nemes András

Olvasószerkesztő: Fábíán Péter. Grafika: Tóth Lajos. Tervezőszerkesztő: Bodolai Mária

Szerkesztőségi titkár: Berki Edit

ISSN 0448-9144

A címlapon: Pólya Tibor: Havas utcarészlet (olaj, vászon, 51x50 cm, Jbl.: Pólya T)

Kéziratokat nem őrzünk meg és vissza nem küldünk.

Kérjük szerzőinket, hogy írásaikat lehetőleg mágneslemezen (floppyn) rögzítve is küldjék meg.

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Kapható a J-Nk-Sz Megyei TIT Könyvesházában és a Művelődési Központ KHT-ban (Szolnok)

Készítette a Kapitális Nyomdaipari Bt.

Felelős vezető: Kapusi József

TARTALOM

TÁRSADALOM

Bartha Júlia: Keleti utalások szóláshagyományainkban	105
Hegy Ádám: A mezőtúri partikula 1765-ös könyvtári katalógusa	110
Fekete István: A forradalom és a Forgószél hadművelet A katonák szerepe 1956. október 23. – november 11. között Szolnokon	118

TERMÉSZET

Amikor új ablakokat nyitunk a világra, új perspektívák is nyílnak... (Beszélgetés dr. Molnár József mikrobiológus egyetemi tanárral) (Madaras Lászlóné)	138

MŰVÉSZET

Szabó István: Gyura bácsi és a nagypolgárok Művészek és „modellek” a Szolnoki Művésztelepen	146
Egri Mária: A művésztelep rehabilitációja halaszthatatlan Gondolatok a Szolnoki Művészeti Egyesület centenáriumán	151
Pár Nándor: Emlékezés Blazsek Gyöngyvérre (1943–2001)	161

TÉKA

IN MEMORIAM...	165
Szurmay Ernő: Elhunyt dr. Páldi János (1923–2001)	165
Pozsonyi Zoltán: A középkor krónikása Megemlékezés Engel Pál történész életművéről	165
Pethő László: Meghalt dr. Kiss József történész, a Jászkunság kutatásának elismert szakértője	170

KÖNYVESPOLCRA VALÓ	170

Bagi Gábor: Jászberényi végrendeletek a XVIII–XIX. századból A Jász-Nagykún-Szolnok Megyei levéltár Közleményei, 4.	170
Bagi Gábor: Kunok-Jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai Botka János új könyve	171

HÍREK, ESEMÉNYEK	173
Pályázatok	176
Kötetünk szerzői	178